

Հ. ՀԱՎԻՆՅԱՆ

Մ
ՆԱՄԵՐ 2
ՊՏՆԱԲՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

ՏՆԱՄԵՐ 2
ՊՏՂԱԲՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

«ՀԱՅԱՍՏԱՆ» ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ, 1971

Գրքույկում պարզարանված են տնամերձ այգու հողի մշակության, պտղատու ծառերի և թփերի խնամքի, ինչպես նաև հիվանդությունների, վնասատուների դեմ կիրառվող պայքարի միջոցառումները:

Աշխատությունը նախատեսված է տնամերձ այգի ունեցող կոլտնտեսականների և բանվոր-ծառայողների համար:

Ն Ե Ր Ա Մ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Մեր ժողտնտեսության զարգացման պլաններում նախատեսվում է զգալիորեն ավելացնել պտուղների և հատապտուղների արտադրանքը: Դա հնարավորություն կտա բնակչության մեկ շնչին ընկնող պտուղի քանակությունն ավելացնել 45—50 %-ով:

Պտուղները և հատապտուղները խիստ կարևոր նշանակություն ունեն մարդու սննդի գործում: Նայած տեսակներին և սորտերին, նրանց մեջ շաքարները կազմում են 4—24 %, օրգանական թթուները (խնձորաթթու, լիմոնաթթու, գինեթթու) 0,2—7 %, ճարպերը՝ 60—70 %, սպիտակուցները՝ 20 %: Բացի այդ, պտուղներն իրենց մեջ պարունակում են դաբաղանյութեր, պեկտինային նյութեր, արոմատիկ միացություններ և այլն: Մի շարք տեսակների պտուղները հունգրիսանում են վիտամինների բնական սղբյուրներ: Ուստի, մարդու օրգանիզմը թաքմ պտուղներ օգտագործելու դեպքում կարիք չի զգա սինթետիկ ճանապարհով ստացված վիտամինների: Այսպես՝ խնձորենու, տանձենու, բալենու, սալորենու պտուղները պարունակում են C վիտամին (ասկորբինաթթու) 3—50 մգ %, նախավիտամին A (կարոտին) 1,25—21 մգ %, B₁ (թիամին) 0,4 մգ %, B₂ (ռիբոֆլավին) 0,5—1,1 մգ %, PP (նիկոտինաթթու) 1,4—6,7 մգ %, B₉, P (ցիտին), E և այլն:

Վերջին տարիներին կառարված հետազոտությունները ցույց են տվել, որ պտուղների մեջ կենսաբանական մի շարք

Оганес Норайрович Шагинян

Приусадебное плодоводство

4—4—5

(На армянском языке)
Издательство «Айастан»

Ереван, 1971

ազատիվ նյութերի առկայությունը, օրինակ՝ խնձորի պտուղներում P ազատիվ կատեխինը կարևոր դեր է խաղում արյան ճնշումը բովելու համար: Խնձորի, տանձի, բալի, սալորի և հատապտուղների տեսակներն ու սորտերը պարունակում են քիմիական ուժեղ կոնսնտիդիչ նյութեր, որոնք խիստ կարևոր դեր են խաղում մարդու մարսողության ու նյութափոխանակության բնթաքում:

Պատուղները և հատապտուղները հնարավոր է թարմ վիճակում օգտագործել ամբողջ տարվա ընթացքում: Բացի այդ, ինչպես պտուղները, այնպես էլ հատապտուղները մեծ նշանակություն ունեն սննդի դործում նաև վերամշակված վիճակում: Նրանցից պատրաստում են մուրաբաներ, ջեմ, պովիդլո, ժելե, մարմելադ, հյութեր, սուրճոլաչիկ և անալգո-հոլաչիկ ախպի խմիչքներ, շորացած մրգեր, քաղցրավենիներ և այլն:

Ներկայումս մեծ ուշադրություն է դարձվում նաև բանվոր-ծառայողների և կոլանտեսակառնների առամերձ պտղատու ալգիների վրա. այդ նպատակով համապատասխան պայմաններ են ստեղծված հողա-կլիմայական տարբեր պայմաններում ծառատնկումներ կատարելու համար: Նախկինում սլեզ-պտու ծառերը հիմնականում տնկում էին խաղողի ալգիների միջնակներում կամ շատ փոքր տարածությունների վրա:

Հայաստանում սովետական իշխանության հաստատումից հետո հատուկ ուշադրություն է դարձվում այդ կարևոր ճյուղի զարգացմանը: Այժմ մեր հանրապետությունում պտղատու ալգիների տարածությունը հասնում է 34000 հա և աճելի: Պաղարուծությունը փոխել է իր աշխարհագրական արևալը: Պաղատու ալգիներ են հիմնված ծովի մակերևույթից 2000 մ բարձրության վրա: Մեր բոլոր շրջաններում մշակվում են պաղա-հատապաղաչիկ բույսերի տարբեր տեսակներ ու սորտեր ինչպես հանրաչիկ ալգիներում, այնպես էլ առանձին հողատարածություններում: Ուստի մեր նպատակն է բնթերցող լայն մասնակներին ծանոթացնել պտղատու ալգիների մշակության ու խնամքի աշխատանքներին:

ՊՏՂԱ-ՀԱՏԱՊՏՂԱՅԻՆ ԲՈՒՅՄԵՐԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

Պաղա-հատապաղաչիկ բույսերի աճման և զարգացման պրոցեսները կոնսնավորելու և բարձր բերք ստանալու համար անհրաժեշտ է լավ դիտենալ ծառերի և թփերի առանձին օրգանների դերն ու նշանակությունը:

Բույսը պտղատու բույսերը հիմնականում բաղկացած են 3 օրգաններից՝ արմատ, ցողուն և տերև: Մնացած օրգանները, ինչպիսիք են՝ բողբոջները, ծաղիկները, կոճղարմատները, բեղիկները և մացառները, հանդիսանում են վերը նշված հիմնական օրգաններից սրբից մեկի ձևափոխության արդյունքը: Պաղա-հատապաղաչիկ բույսերի բույսը օրգանները բաժանվում են 2 մասի՝ արմատային սխտեմ և վերերկրյա սխտեմ:

Արմատային սխտեմը բույսերի հիմքն է, որի վրա հենվում է ամբողջ վերերկրյա մասը: Արմատների դերը կախանում է նրանում, որ բույսին ամրացնում է հողի տարբեր շերտերի հետ, հողից վերցնում ջուր և նրա մեջ լուծված սննդանյութեր ու այն փոխադրում բույսի վերերկրյա մասի տարբեր օրգանները: Բացի այդ, արմատները իրենց մեջ կուտակում են օրգանական նյութերի որոշ պաշար, որը և հետագայում օգտագործվում է բույսի կենսագործունեության համար:

Արմատները լինում են կմախքային և տնակալուղ: Արմատային սխտեմը բաղկացած է արմատների մի քանի տիպերից, դրանք են՝ ղլխավոր և կողային արմատներ, հատկելալ

արմատներ, վիշտարմատներ և մոլորարմատներ: Սերմնաբույսերն ունենում են լավ տրտաշտյալած զլխավոր արմատ, իսկ կորաններով կամ սնդալխոներով բաղմացված բույսերի մաս ալն լինում է շատ թույլ: Գլխավոր արմատի վրա հորդաբար առաջանում են կողաչին տառչին, երկրորդ, երրորդ և այլ կարգերի արմատներ, որոնց վրա տեղաբաշխվում են շատ բարակ (մի քանի մմ հաստությամբ) աճակալող արմատներ (վիշտարմատներ և մոլորարմատներ): Վերջիններք հողից ծծում են ջուր և նրա մեջ լուծված հանքային միացություններ:

Հովելյալ արմատները առաջանում են ցողունային մասերի հիմքից և նույնպես սրտչակի գեր ևն կատարում հողից ջուր ու սննդանյութեր վերցնելու դործում:

Արմատները արագ զարգանում են հորիզոնական ուղղությամբ և հողում ավելի լայն են տարածվում բոլոր ուղղությամբ, բուն վերերկրյա մասը:

Արմատային սխտեմի տնման տեմպը կախված է ծառատեակից, սորաից, պատվաստակալից, հողա-կլիմայական պայմաններից ու տղրտեկնիկական միջոցառումների կիրառումից: Այսպես, խնձորենու և տանձենու արմատների երկարությունը հասնում է շուրջ 3—5 մ-ի, սալորենուներ, ծիրանենուներ, կեռատենուներ, դեղձենուներ՝ 1,5—5 մ-ի:

Արմատային սխտեմի հիմնական մասը (տեխիվ արմատները) դորդանում է հողի վերին շերտերում, նալած տեռակներին՝ 10 սմ-ից մինչև 1—1,5 մ խորությամբ:

Պտղարտությունը դրազվողի պորտականությունն է, ստեղծել արմատների դարգացման համար սննդատություն, խոնավություն, զերմության և ողի նորմալ պայմաններ, որոնք կաղաճովեն բույսի վերերկրյա օրղանների տնման ու պղղաբերության համար բարենպաստ պղղմաններ: Արմատներն ունեն վերտեկանդնման մեծ ընդունակություն, այսինքն՝ վերականդնելու վնասված մասերը, սակայն վերջինս լավելի ինտենսիվ կարող է լինել փոխը և սննդանյութերով հարստ հողերում:

Արմատների տմեն մի տեռակի փոտվածք բացատական ազղեցություն է թողնում վերերկրյա օրղանների վրա:

վնասված արմատներ ունեցող ծառերի վրա բողբոջներ քիչ են առաջանում, տերեները վրա են դարգանում, նոր կաղմակերոված պտղները թափվում են, իսկ արմատների ուժեղ վնասվածքների գեղբում շորանում են շվերի ծալրամասերը, երբեմն նաև ամբողջ ծաղը: Վնասվածքներ կարող են առաջանալ տարբեր պատճառներով, ստորերկրյա ջրերին մոտիկ լինելու, հողի շորություն, պարարտանյութերի ոչ ձիշտ օղղագործման, ցրտահարության և վնասատուների ու հիվանդությունների պատճառով:

Մառի վերգետնյա մասը բողկացած է բնից, ուղեկցողից, կմախքային և աճակալող ճյուղերից: Բունը դա ցողունի ներքեի մասն է՝ արմատավղիկից մինչև առաջին կմախքային ճյուղը: Բնի բարձրությունը կախված է տեսակներից, սորտերից և ձեալորումից, Հողից վերցրած ջուրը և հանքային սննդառության էլեմենտները բնի միջոցով փոխաղղվում են դեղի տերենները, իսկ վերջիններիս կողմից սինթեզված օրղանական նյութերը՝ դեղի արմատները:

Պտղատու ծառերի նորմալ կենսագործունեությունը պղղմանավղղված է բնի ստողը վիճակով: Բնի վնասվածքները, որոնք կարող են լինել ցրտահարության, արեահարության, վնասատուների, հիվանդությունների ու մեխանիկական հարվածների պատճառով, կարող են կարճացնել ծառի կյանքը: Բնի անմիջական շարունակությունը կոչվում է կենարոնական ուղեկցող: Ուղեկցողից սկիզբ առնող ճյուղերը կոչվում են առաջին կարգի կմախքային ճյուղեր, որոնց վրա հաջորդաբար առաջանում են երկրորդ, երրորդ և այլ կարգերի ճյուղեր: Վերջիններս կրում են ծառի ամենամղա աճը և պղղաբերությունը աղղահովող տարբեր տիղի աճակալող օրղաններ:

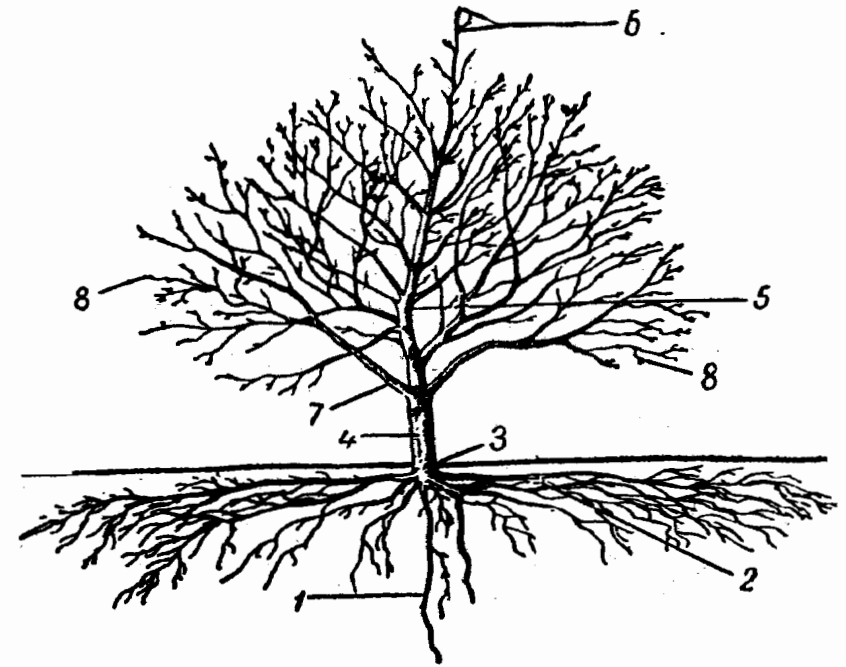
Բնից վերև ուղեկցողը իր բոլոր կարգերի կմախքային ճյուղերով, ընձյուղներով, տերեներով և պտղներով կոչվում է սղղաթ: Ընձյուղը ընթացիկ տարում առաջացած աճն է, որը մինչև վեղետացիայի վերջը պատված է լինում տերեներով, իսկ տերեաթափից հետո ալն կոչվում է ճյուղ: Զյուղերը լինում են միամղա, երկամղա, բաղմամղա:

Կմախքային ճյուղերի վրա առաջացած ալն ճյուղերը, որոնց վրա բերք է լինում, կոչվում են պղղաբերող ճյուղեր:

Գրանք լինում են տարբեր, նայած ծառատեսակին, օրինակ հնդավորների պտղաբերող ճյուղերը մեծ մասամբ լինում են բազմամյա և հանդես են գալիս օղանիստերի, նիզակների, պտղաբերող շվերի և բարդ օղանիստերի ձևով, իսկ կորիզավորներինը լինում է մեկ տարեկան պտղաբերող ճյուղերի կամ բազմամյա փնջաճյուղերի ձևով: Պտղաշիվը դա 20—30 սմ և ավելի երկարությամբ աղեղնաձև պտղաբերող ճյուղն է, որը և վերջանում է ծաղկաբողբոջով: Նիզակները, որպես կանոն, կազմակերպվում են պտղաշվերից ներքև և բազմամյա ճյուղի վրա դուրս են գալիս ուղիղ անկյան տակ: Նիզակները լինում են մինչև 7—10 սմ երկարությամբ և ծայրամասում կազմակերպվում են մեկ հատ լավ զարգացած պտղատու բողբոջ:

Օղանիստերը գրանք բազմամյա կարճ պտղաբերող ճյուղեր են 3—5 սմ երկարությամբ, որոնք աճում են շատ դանդաղ (տարեկան մի քանի մմ) և իրենց վրա ունեն լողակներ: Օղանիստերը բազմամյա ճյուղի վրա գտնվում են նիզակներից ներքև և լինում են 2 տիպի՝ պարզ և բարդ: Պարզ կոչվում են այն օղանիստերը, որոնք ավելի երիտասարդ են (3—5 տարեկան) և առանց ճյուղավորության: Բարդ կոչվում են այն օղանիստերը, որոնք ավելի հասակավոր են և ճյուղավորություններով: Նիզակները և օղանիստերը ապրում են մինչև 15—17 տարի, սակայն լավ բերք են կազմակերպում մինչև 5—7 տարեկան հասակում, որից հետո նրանք կարող են կազմակերպել ծաղիկներ, բայց պտուղներ չառաջացնել ու ավելորդ սննդանյութեր ծախսել: Ահա այդ պատճառով էլ ծառերի էտի ժամանակ պետք է հեռացնել ծերացած բարդ օղանիստերը և թողնել համեմատաբար երիտասարդները, որոնք կարող են կազմակերպել առատ ու բարձրորակ բերք: Կորիզավորները հիմնականում պտղաբերում են մեկ տարեկան երկար պտղաբերող ճյուղերի վրա, որոնք այլ կերպ կոչվում են խառը պտղաբերող ճյուղեր: Այդպիսի ճյուղերի վրա երկարությամբ դասավորված են լինում տերևաբողբոջները և ծաղկաբողբոջները:

Կորիզավոր մի շարք տեսակների՝ բալենու, կեռասենու, ծիրանենու վրա առաջանում են նաև մի քանի սմ երկարու-

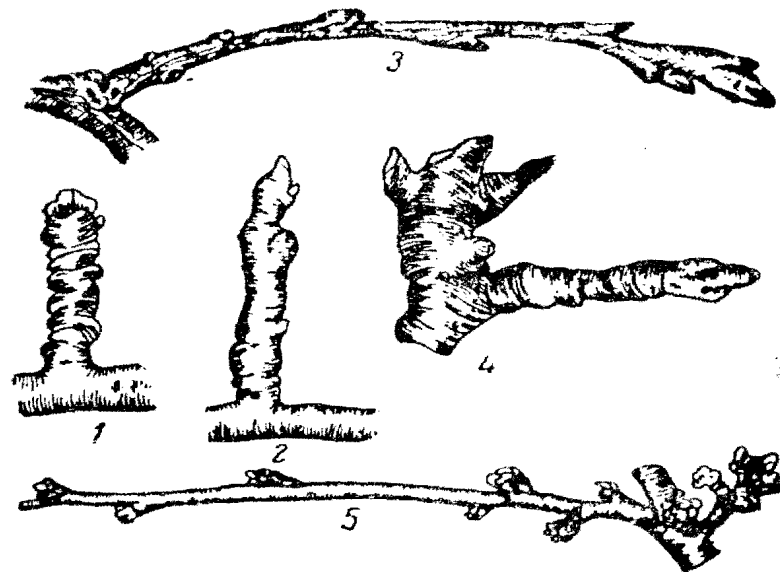
Նկ. 1. Պտղատու ծառի կազմույթներ:

1. Ուղղաձիգ արմատը, 2. Հորիզոնական արմատը, 3. արմատավղիկը, 4. բունը, 5. կենտրոնական ուղեկցողը, 6. շարունակող շիվը, 7. գլխավոր կմախքային ճյուղը, 8. աճակալող ճյուղերը:

թյամբ կարճ ճյուղեր, որոնց վրա դասավորված են լինում 2—10 ծաղկաբողբոջներ, իսկ ծայրամասում՝ սմման բողբոջ: Սալորենու մի շարք ձևերի վրա, բացի վերը նշվածից, առաջանում են նաև նիզակներ, որոնք ձևով նմանվում են հնդավորների նիզակներին:

Փնջաճյուղերը ապրում են 2—10 տարի, նայած տեսակներին: Օրինակ, կեռասենու փնջաճյուղն ապրում է 8—10 տարի, սալորենունը և բալենունը՝ շուրջ 6—7 տարի, ծիրանենունը՝ 3—4, իսկ դեղձենունը՝ 2—3 տարի:

Պտղա-հատապտղային բույսերի բողբոջները լինում են 2 տիպի՝ վեգետատիվ և պտղաբերող: Պտղաբերող բողբոջները կարող են լինել պարզ և բարդ: Պարզ բողբոջներից

Նկ. 2. Հնդգավորների և կարիզավորների պտղաբերող ճյուղերի տիպերը:

1. օղանիտա, 2. նիզակ, 3. պտղաբերիչ, 4. բարդ օղանիտա 5. խոտր պտղաբերող և փնջածնայի:

տառաչանում են մեկական ծաղիկներ, որը յարաճատուկ է կարիզավորներին և կարծիր հաղարչեմուն: Բարդ պտղաբերող բողբոջներից տառաչանում են ծաղիկներ, տերևներ, երբեմն նաև շիվ: Այդ տիպը յարաճատուկ է հնդգավորներին, սե հաղարչեմուն, լիզենուն և այլն: Պտղաբերող բողբոջներն ամռանը հիմնադրվում են ստորեր տիպի պտղաբերող ճյուղերի վրա: Ըյուղերի ծաղրամատում կազմակերպված բողբոջները կոչվում են ծաղրամատային, իսկ տերևների ծոցում կազմակերպվածները՝ կաղաչին: Կաղաչին բողբոջների մի մասը կարող են մնալ քնած վիճակում: Նրանք կարող են արթնանալ, երբ ծառերը զրտահարվում են կամ մեխանիկական վնասվածքներ են ստանում: Բացի նշված բողբոջներից, պտղատու բույսերը կարող են կազմակերպել նաև հավելյալ բողբոջներ, որոնք տառաչանում են խնչպես ցողունի, աչիպես էլ

արմատների վրա: Վերջիններս կարևոր նշանակություն ունեն պտղատու բույսերի կտրոնային և անդալիտային բաղմացման համար:

Բույսերի մշտա կտրվող օրգանը տերևն է, որը լույսի տակ անխաթմալ գույլից, հանքային աղերի միացություններից և ջրից ստեղծում է օրգանական նյութեր: Այդ պրոցեսի շնորհիվ ստեղծվում են բույսի աճն ու պտղաբերությունը: Բացի այդ, բերքի քանակը և որակը հիմնականում կախված են տերևային տղարտուի և արմատային սխտեմի նորմալ դարձուհեությունից: Այդ պատճառով էլ ամբողջ վեգետացիայի բնթայքում բույսերի տերևները պետք է պահպանել նորմալ վիճակում:

ՊՏԿԱՏՈՒ ՄԱՌԵՐԻ ՀԱՍԱԿԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆՆԵՐԸ

Պտղատու բույսերի տնհատական զարգացումը բաժանվում է 9 հատակային շրջանների:

1. Աճի շրջան: Այս շրջանը սկսվում է սերմը ծնկույց մինչև առաջին պտղաբերությունը: Դեղձենու տճր տեղում է 2—3 տարի, տանձենունը, խնձորենունը, ծիրանենունը՝ 4—5 տարի, Ուշահաս մի քանի տեսակներինը ու սորոներինը՝ 10 և ավելի տարի: Աճի շրջանում բույսը կազմակերպում է ցողունը, կմախքային ճյուղերը և տճակալող մասերը: Այս շրջանում անհրաժեշտ է նայատել սաղարթի ձևավորմանը և պալմաններ ստեղծել, որպեսզի արմատային սխտեմը խորթալանցի հողի շերտերը:

2. Աճի և պտղաբերության շրջան: Այն սկսվում է առաջին պտղաբերությունից և շարունակվում է մինչև սխտեմատիկ պտղաբերությունը: Նշված շրջանում ծառը դարձյալ փութթումանում է: Առաջանում են աճակալող օրգաններ, և բերքը տառիճանաբար ավելանում է: Այս շրջանում առատ բերք ստանալու նայատակալ ալգու հողը մշակում են բարձր որակով, ստեղծելով աչնպիսի պալմաններ, որ ծառը պարբերալար փարթամանա: Այնուհետև շարունակում են ձևավորել սաղարթը:

3. Պտղաբերության և աճի շրջան: Նշված շրջանը սկսվում

է ծառի լրիվ պտղաբերութիւնից մինչև տվյալ սորտի ամենաբարձր բերքատուութեան հասնելը: Այդ ընթացքում ծառի վեգետատիվ աճն աստիճանաբար թուլանում է, և կմախքային ճյուղերի ծայրի շվերը ու աճակալող ճյուղերը աստիճանաբար մահանում են: Այդ ընթացքում պարբերաբար կատարում են կմախքային ճյուղերի թեթև էտ:

4. Պտղաբերութեան շրջան: Պտղաբերութիւնը սկսվում է այն շրջանում, երբ ծառը հասած է լինում մաքսիմալ բերքատուութեան: Մահն այդ շրջանում լրիվ չափով դադարեցնում է կմախքային ճյուղերի աճը ըստ երկարութեան և նրանց վրա առաջանում են մեծ մասամբ կարճ ճյուղիկներ, որոնք գնում են դեպի սաղարթի ծայրամասերը: Բերքը շատ է լինում, սակայն ապրանքային բարձր որակ չի ունենում: Այդ ժամանակաշրջանում կատարում են ճյուղերի էտ, նոսրացում և մշակութեան աշխատանքներ:

5. Պտղաբերութիւն և ծերացում: Այս շրջանը հանդիսանում է նախորդի շարունակութիւնը և բնորոշ է նրանով, որ ծառի վրա լրիվ դադարում է կմախքային ճյուղերի աճը, աճակալող ճյուղերը սկսում են չորանալ: Ստացվում է առատ, բայց ցածրորակ բերք: Այս շրջանում պետք է կատարել կմախքային ճյուղերի նոսրացում և թարմացում փոխարինող ճյուղերով:

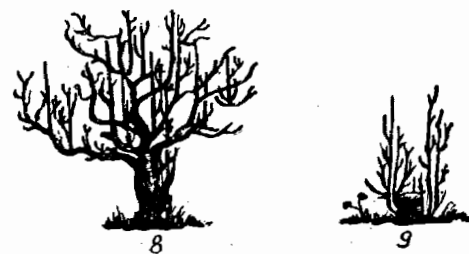
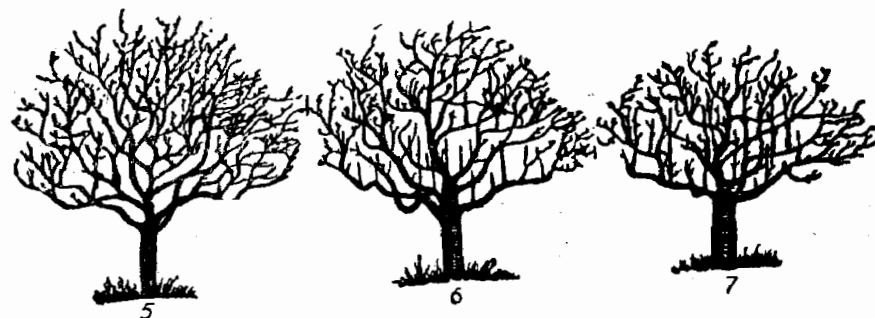
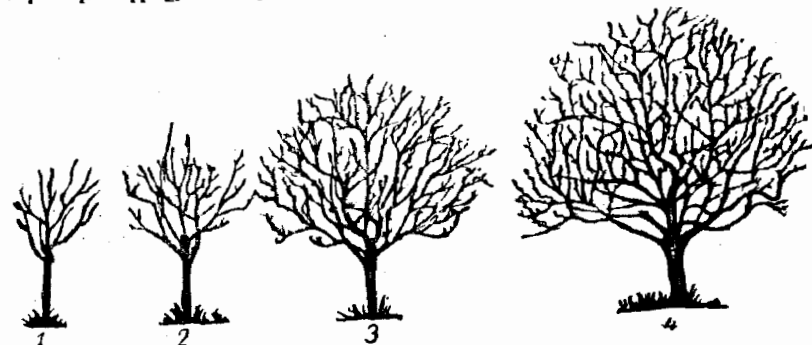
6. Ծերացում, պտղաբերութիւն և ան: Այդ ընթացքում ուժեղ կերպով չորանում են ծառերի ճյուղերը, որի հետեանքով խիստ ընկնում է պտղաբերութիւնը: Կմախքային ճյուղերի չորացմանը զուգընթաց առաջանում են հոռաշվեր: Մշակութիւնը նույնն է, ինչ որ նախատեսված էր նախորդում, միայն պետք է նպաստել, որպեսզի ծառի սաղարթում առաջանան նոր ճյուղավորութիւններ:

7. Մահ, ան և պտղաբերութիւն: Այս շրջանում է՛լ ավելի է ուժեղանում առաջին կարգի խոշոր կմախքային ճյուղերի չորացումը և առաջանում են նոր հոռաշվեր, խիստ կերպով ընկնում են պտղաբերութիւնն ու պտուղների որակը: Ուստի անհրաժեշտ է կատարել ծառերի ուժեղ էտ՝ երիտասարդացնելու նպատակով:

8. Մահ և ան: Այս շրջանում սկսում են մահանալ հիմնապ-

կան կմախքային ճյուղերը և առաջանալ ցողունային հոռաշվեր ու մացառներ:

9. Ան: Այս շրջանում մահանում են ծառերի պսակի բոլոր մասերը: Ցողունի հիմքից սկսում են առաջանալ մացառներ, որոնք սկիզբ են դնում կյանքի նոր ցիկլի:

Նկ. 3. Պտղատու ծառերի անման և պտղաբերման հասակային շրջանները (ըստ պրոֆ. Պ. Գ. Շխատի)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՄ ԱՃՈՂ ՊՏՂԱ—ՀԱՏԱՊՏՂԱՅԻՆ ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԴԷՆԱՎՈՐ ՑՆՂԵՐԸ

Պտղու-հասուպտղային բոլոր բույսերը, ելնելով նրանց մորֆոլոգիական, կենսաբանական և տնտեսական առանձնահատկություններից, դասակարգվում են բուսաբանական հետևյալ խմբերի մեջ.

ՀԱՌԱՎՈՐՆԵՐ

Այդ խմբի մեջ են դասվում խնձորենին, տունձենին, սերկելենին, սղնին, արոսենին և գլեռենին:

Խնձորենի: Իր զբաղեցրած սարածությամբ գրավում է առաջին տեղը: Ծառերը խոշոր են՝ 12—15 մ բարձրությամբ: Նույն ժամանակ սկսում է պտղաբերել տնկման 6—7 տարում: Լրիվ պտղաբերման է հասնում 15—20 տարում և ապրում է 70—100 տարի: Հանդիսանում է բարեխառն կլիմայի բույս, լավ աճում է ջրաթափանց, օդաթափանց և սննդանյութերով հարուստ հողերում, խնձորենու մեկ ծառից միջինը տուցվում է 200—300 կգ բերք, իսկ Հայաստանում տալածված մի շարք տեղական սորտերից՝ մինչև 500—600 կգ:

Խնձորենու դոլություն ունեցող սորտերը ըստ պտուղների հասունացման բաժանվում են 3 խմբի՝ վաղահաս (ամառային), միջահաս (աշնանային) և ուշահաս (ձմեռային), Ամառային սորտերի պտուղները հասունանում են հունիսի վերջերից մինչև օգոստոսի կեսերը և օգտագործվում են այդ ժամանակաշրջանում: Աշնանային սորտերի բերքը հասունանում է սկսած օգոստոսի վերջից մինչև սեպտեմբերի վերջերը և օգտագործվում է մինչև դեկտեմբեր ամիսը, իսկ ձմեռային սորտերի բերքը հասունանում է սեպտեմբերի վերջերից մինչև հոկտեմբերի 15-ը և կարող է պահպանվել թարմ վիճակում մինչև մայիս ամիսը: Պտուղները խնամքով պահպանելու դեպքում հնարավոր է թարմ վիճակում օգտագործել ամբողջ տարվա ընթացքում: Խնձորենին տնամերձ այգիներում պետք է հանդիսանա առաջատար կուլտուրաներից մեկը:

Տաճենի: Խնձորենուց հետո ամենաշատ տարածված պտուղատու կուլտուրան է: Նա նույնպես հանդիսանում է բարեխառն կլիմայի բույս, բայց ավելի ջերմասեր է և պակաս ցրտադիմացկուն, քան խնձորենին:

Ծառերը ուժեղ աճեցողությամբ են, նրանց բարձրությունը հասնում է շուրջ 12—15 մ: Սաղարթը լայն բրդաձև է, վերև ձգված փղերով և խիտ սերեխաղաղած: Տաճենին երկարակյաց է և լավ խնամքի դեպքում ապրում է մինչև 80—120 տարի:

Նրա սորտերի մեծ մասը պտղաբերում է տնկելուց 7—8 տարի հետո, իսկ մի շարք սորտեր՝ 10—12 տարում: Ծառը լավ աճում է վնասակար քամիներից ապահով, փուխր և սննդանյութերով հարուստ հողերում: Պտուղները հասունանում են օգոստոս-հոկտեմբեր ամիսներին, բերքն օգտագործում են ամռանը, աշնանը և ձմռանը:

Ձմեռային սորտերի պտուղները թարմ վիճակում լավ պահպանելու դեպքում օգտագործվում են մինչև ապրիլ-մայիս ամիսը: Կախված սորտերից, մեկ ծառի միջին բերքը լինում է շուրջ 100—120 կգ, իսկ տեղական սորտերից Ձմեռուկը կարող է տալ մինչև 500—800 կգ և ավելի բերք: Երտերի հիշտ ընտրության դեպքում, տնամերձ հնարավոր է մշակել Հայաստանի բոլոր շրջանների տնամերձ տարածություններում:

Սերկելենի: Սերկելենին համեմատաբար քիչ է տարածված, քանի որ ավելի ջերմասեր կուլտուրա է: Նա լավ աճում է հյուսիս-արևելյան շրջաններում, Լեռնային Պոլսի մի քանի շրջաններում և առանձնապես Մեղրու շրջանում: Թփանման է, 2—5 մ բարձրությամբ խիտ գնդաձև սաղարթով, երիտասարդ շիվերը, բողբոջները և տերևների հակառակ կողմը՝ ուժեղ թալոտությամբ: Պտղաբերում է տնկելուց 3—4 տարի հետո, ապրում է մինչև 35—40 տարի: Սերկելենին հիշատակված բույսնում է արմատային մացուռներով և կուրսներով, բայց սլահանչկոտ է ջերմության և խոնավության նկատմամբ: Պտուղները քիչ հյութալի են, տոփալ, բայց քաղցր և բուրավետ նյութերով հարուստ: Բերքը հասունանում է սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսների ընթացքում և օգ-

տագործվում է աշնան-ձմեռային ամիսներին: Պտուղը կարևոր նշանակություն ունի վերամշակության համար (մուրաբա, ջեմ, պովիդլո, կոմպոտ, լիկյորներ, անալիտոլ խմիչքներ, հրուշակեղեն պատրաստելիս): Մեկ թփից կարելի է ստանալ 80—100 կգ բերք: Սերկեկենին լավ պատվաստակալ է նաև տանձենու սորտերի համար, երբ ցանկանում ենք աճեցնել թղուկային ծառեր, որոնք տնամերձ այգում կարելի է տեղադրել ծառերի միջշարքային տարածություններում:

ԿՈՐԻՋԱՎՈՐՆԵՐ

Բուսաբանական այս խմբին են պատկանում ծիրանենին, դեղձենին, սալորենին, շլորենին, բալենին և կեռասենին:

Միտանենի: Հայաստանի ամենահնագույն պտղատու կուլտուրաներից է, որը տարածված է հիմնականում Արարատյան դաշտավայրում: Ջերմասեր է, ձմռանը դիմանում է մինչև —28° ցրտին: Մառերը խոշոր են, մինչև 15 մ բարձրությամբ, լայն տարածված կլորավուն սաղարթով, պտղաբերում է տնկման 4—5 տարվանից, իսկ լրիվ պտղաբերության մեջ մտնում է 12—15 տարեկան հասակում: Միտանենին երկարակյաց է, ապրում է մինչև 60—70 տարի, մեկ ծառի միջին բերքը հասնում է 150—200 կգ-ի, իսկ առանձին դեպքերում 400—500 կգ-ի: Մառը լավ աճում է օդաթափանց, ջրաթափանց հողատարածություններում, կարող է աճել նաև նոր յուրացվող կիսաանապատային տարածություններում:

Մառերը համեմատաբար շուտ են ծաղկում և հաճախ տուժում են զարնանային ցրտահարություններից: Պտուղները հասունանում են հունիսի 15-ից: Հայաստանում մշակվող սորտերը բաժանվում են 3 խմբի՝ վաղահաս, միջահաս և ուշահաս: Սորտերի ճիշտ ընտրության դեպքում ծիրանենու պտուղները թափում վիճակում հնարավոր է օգտագործել հունիս, հուլիս, օգոստոս ամիսների ընթացքում:

Դեղձենի: Դեղձենու տարածման արեալը հիմնականում համընկնում է ծիրանենուն, բայց համեմատաբար ավելի ջերմասեր է, քան ծիրանենին և լավ դիմանում է մինչև —25° ցրտին: Մառերի բարձրությունը հասնում է 4—9 մ-ի:

Դեղձենին ունի փռված պսակ, արագ աճում է և լաչքի է ընկնում շատ ճյուղեր առաջացնելու հատկությամբ: Լավ աճում է օդաթափանց, սննդանյութերով հարուստ, փուխը հողերում, երաշխադիմացկուն է: Մառերը պտղաբերում են տնկման 2—3-րդ տարիներին և 5—7 տարեկան հասակում անցնում են լրիվ բերքատվության շրջանը: Մառը երկարակյաց է, ապրում է 18—20 տարի, մեկ ծառը միջին հաշվով տալիս է 80—100 կգ բերք: Դեղձենու տարբեր սորտերի պտուղները հասունանում են հունիս ամսից և շարունակվում է մինչև հոկտեմբերի վերջերը: Պտուղները թափում վիճակում օգտագործվում են ամառային, աշնանային շրջանում:

Սալորենի: Սալորենին ունի բազմաթիվ տեսակներ, որոնցից կարևոր նշանակություն ունեն ընտանի սալորենին, մամխասալորենին, ալուշան և մամուխը:

Սալորենին շատ տարածված կուլտուրա է, շնորհիվ նրա տեսակների և սորտերի բազմազանության հնարավոր է այն մշակել Հայաստանի բոլոր շրջաններում:

Սալորենին լինում է թուփ և ծառ: Մառերի բարձրությունը կարող է հասնել 6—12 մ-ի, ծառը ունի կլորավուն-օվալաձև սաղարթ՝ մուգ մոխրագույն ցողունով և մուգ կանաչավուն տերևներով: Պտուղները լինում են տարբեր մեծության, դույնի և համի, հասունանում են հունիս-սեպտեմբեր ամիսների վերջերին:

Մառերը պտղաբերում են տնկման 4—5 տարիներին, լրիվ պտղաբերում են 10—12 տարում, մեկ ծառից հավաքում են 150—200 կգ պտուղ:

Սալորենին խոնավասեր է, պահանջկոտ թե՛ օդի և թե՛ հողի խոնավության նկատմամբ, սիրում է սննդանյութերով հարուստ հողեր, ապրում է մինչև 40 տարի:

Մամխասալորենին և Մամխենին, որոնք աչքի են ընկնում ճյուղեր արձակելու մեծ ընդունակությամբ, հեշտությամբ բույսնում են արմատային մացառներով: Լավ է նրանց տնկել այգիների եզրերին որպես կենդանի ցանկապատ:

Բալենի: Լինում է ծառի և թփի ձևով, ունի բազմաթիվ տեսակներ և սորտերի ճիշտ ընտրության դեպքում կարելի է մշակել Հայաստանի բոլոր գոտիներում: Բալենու թփանման ձևերը

Հասնում են մինչև 3—4 մ բարձրության, իսկ ծառանմանն էլ մինչև 6—7 մ-ի: Թփանմանները ունենում են փռված ուղարթ՝ մեծ քանակությամբ բարակ ճյուղավորություններ: Աչքի են ընկնում արմատային մացառներ առաջացնելու մ ընդունակությամբ, ծառանման ձևերը կաղմակերպում կոմպակտ պսակ՝ ամուր կմախքային ճյուղերով: Թփանմանները պտղաբերում են տնկման 2—3 տարվանից, իսկ ծառանմանները՝ 4—5 տարվանից: Գոյություն ունեն բալենայնպիսի սորտեր, որոնք պտղաբերում են 8—10 տարեկ հասակում: Հայաստանում մշակվող սորտերի կյանքի միջտևողությունը հասնում է 25—30 տարվա: Մեկ ծառի միջբերքը կաղմում է 40—50 կգ, իսկ առանձին ծառերինը՝ մինչ 80 կգ:

Բալենու պտուղները հասունանում են հունիսի երկրորդ կեսից և շարունակվում է մինչև օգոստոսի սկիզբը, նայ սորտին և հողա-կլիմայական պայմաններին: Պտուղն օգտագործում են թարմ վիճակում և վերամշակված՝ մուրբա, կոմպոտ, զանազան տեսակի խմիչքներ:

Կեռասենի: Վայրի վիճակում լինում է միայն մեկ տեսակ՝ սովորական կեռասենի, որից էլ առաջացել են բոլոր կուտուրական սորտերը: Հանդես է գալիս տիպիկ ծառերի ձևով, որոնք աչքի են ընկնում շատ ուժեղ աճեցողությամբ, կազմակերպում են ղեղեցիկ բրգաձև սաղարթ՝ 10—20 մ և ավելի բարձրությամբ: Բալենու համեմատությամբ տերևները խոշոր են, բաց-կանաչ գույնի, պտուղները գնդաձև, ձվաձև, ղեղին, վարդագույն և բալենու նման մուգ-կարմիր: Կեռասենին ջերմասեր է, դիմանում է մինչև —25⁰ ցրտին, բարձր լեռնային շրջաններում չի աճում: Կեռասենին պտղաբերում է տնկման 4—5 տարում, ապրում է 80—100 տարի: Մի ծառից ստացվում է 150—200 կգ պտուղ: Նայած սորտին, բեկ հասունանում է մայիսի վերջերից և շարունակվում է մինչ օգոստոսի սկիզբը: Կեռասենին հողի նկատմամբ պահանջատու է, սիրում է օդաթափանց, խոնավ հող: Ելակից հեռավոր պտուղները թարմ վիճակում օգտագործում են բոլոր շուտ և անամեծ ունի կարևոր նշանակություն

Այս խմբին են պատկանում ընկուզենին, տխլենին, նշենին, պիտտուկենին և շագանակենին:

Ընկուզենի: Հայաստանում մշակվող հնագույն կուտուրաներից է, որը շատ տարածված է Զանգեզուրում, հյուսիսարևելյան շրջաններում, նախալեռնային գոտում և Արարատյան դաշտավայրում: Խոշոր ծառ է՝ 25—30 մ բարձրությամբ, գմբեթաձև խիտ սաղարթով, բարդ տերևներով, որոնց գույնը մուգ կանաչ է՝ հոտավետ եթերային յուղերով հարուստ: Միատուն բաժանատեղ բույս է՝ նույն ծառի վրա արական և իգական տարբեր ծաղիկներով, փոշոտվում է քամու միջոցով:

Ընկուզենին բազմամյա է սերմերով և պատվաստով: Ծառերը պտղաբերում են տնկելուց 7—8 տարի հետո, լրիվ բերք են տալիս 15—20 տարեկան հասակում և ապրում են շուրջ 200—300 տարի: Մեկ ծառից կարելի է ստանալ 100—200 կգ ընկույզ: Հայաստանում հայտնի են ընկուզենու բազմաթիվ ձևեր, որոնք տարբերվում են պտուղների կեղևի հաստությամբ, միջուկի կազմությամբ, ճարպերի ու սպիտակուցների պարունակությամբ և այլն: Ծառը հողի նկատմամբ պահանջատու չէ, կտրող է աճել նաև քարքարոտ հողերում, չորադիմացկուն է և բավականին ցրտադիմացկուն, հասնում է մեծ տերևի ձևով աճում է անգամ Սևանի ավազանի որոշ գյուղերում: Ընկուզենու պտուղները խոտկ վիճակում աչքի են ընկնում C վիտամինի մեծ պարունակությամբ, և նրանից պատրաստում են բարձրորակ մուրաբաներ, իսկ հասունացած պտուղները, սրսեցնելով միրգ, կարևոր նշանակություն ունեն հրուշակեղենի արտադրության և այլ անդամթերքներ պատրաստելու համար: Ընկուզենու փայտը, շնորհիվ իր տեխնոլոգիական բարձր հատկությունների, համարվում է կահույքի լավագույն շինանյութ:

Տխլենի: Հայաստանում լավ աճում է Իջևանի, Նոյեմբերյանի, Շամշադինի, Ղափանի, Թումանյանի շրջաններում: Տխլենին բիշ քանակությամբ տարածված է նաև Աշտարակի,

Աբովյանի և մի քանի այլ շրջանների տնամերձ հին ալյուխներում: Թուփ է, մինչև 3 մ բարձրությամբ, երբեմն ծառանման, սրունք կարող են հասնել 7—9 մ բարձրության: Միասուն բուսականության ծաղիկներով բույս է, արական ծաղիկները կտավիկներ են, իգականները՝ տերեւաբողբոջի նման: Տխլենին կարող է բաղմանալ սերմերով, արմատային մացառներով և անդալիսով: Պտուղները լինում են տարբեր ձևերի և մեծություն: Ուտելու համար պիտանի է սերմը, որը պարունակում է մինչև 60—65 % ճարպ, 20—27 % սպիտակուցներ, վիտամիններ և այլն:

Տխլենին պտղաբերում է տնկելուց 3—4 տարի անց: Այգրում է 60—80 տարի: Մեկ թվից միջինը ստացվում է 25—30 կգ բերք: Նրա վաճառք աչքի է ընկնում իր ձկունությամբ և օդատարածվում է տակտոների օդադարձման համար և այլն:

Նշենի: Լավ է աճում Մեղրու, Նդեգնաձորի, Իջևանի, Շամշադինի, Նոյեմբերյանի, Թումանյանի շրջաններում: Նշենին համեմատաբար քիչ քանակությամբ մշակում են նաև Աբովյանի և Արարատյան դաշտի շրջաններում: Ծառերի բարձրությունը հասնում է 4—8 մ, կաղնակերպում են հզոր արմատային սխտեմ: Նշենին ամենաշուտ ծաղկող պտղատու բույսերից է, և համարյա վաղ պարենանք ծաղիկները ցրտահարվում են:

Նաչած սորտին, պտուղները լինում են տարբեր ձևի (կլուրավուն և երկար ձվաձև), կեղևը բարակ կամ նոսր:

Ծառերը պտղաբերում են տնկելուց 4—5 տարի անց, այգրում է 40—50 տարի, մեկ ծառից ստացվում է 30—40 կգ բերք: Պտուղները հասունանում են աշնանը, շատ հարուստ են ճարպերով, սպիտակուցներով, վիտամիններով և օդատարածվում է երկար ժամանակ սպիտակ չոր միրգ կամ հրուշակեղեն ու քաղցրավենիկներ պատրաստելու համար:

Նշենին ձմռանը կարող է դիմաճում մինչև —27° ցրտին: Նշենին համարվում է չորագիմացկուն պաղատու բույսերից մեկը, որը հուշողությամբ աճում է քարքարոտ, կոտիքային հողերում, բայց լավ պտղաբերում է բերրի, ավադակավային տորածուկայիններում:

Պիստակենի: Տարածված է Հայաստանի հյուսիս-արևելյան շրջաններում, Թումանյանում, Մեղրիում և Դարալագյանում: Պիստակենին քիչ քանակությամբ մշակում են նաև Երևանի շրջակայքի հին ալյուխներում (Նորք) և Արարատ-Երևանի շրջակայքի, առանձնապես Հոկաեմբերյանի, շրջանի, մի քանի պայուքներում:

Պիստակենին թուփ է կամ ծառանման բույս, սրի բարձրությունը հասնում է 5—6 մ-ի: Բաղմանում է սերմերով, արմատային մացառներով և պատվաստով: Ծառը պտղաբերում է 4—5 տարեկան հասակում և այգրում է շուրջ 60—80 տարի: Պտուղը կարմրավուն պատյանով է, սերմը պարփակված է կարծր կեղևով: Ուտելու համար պիտանի է սերմը, որը պարունակում է շուրջ 55 % ճարպեր և 18 % սպիտակուցներ: Մեկ ծառից ստացվում է 30—40 կգ բերք: Պիստակենին մեղրատու բույս է և աչքի է ընկնում իր ցրտադիմացկունությամբ ու երաշտադիմացկունությամբ:

Պիստակենու ծառից ստանում են յուղեր, սրունքից պատրաստում են խունկ: Նրա բնափայտը շատ ամուր կաղնիկային սննդի և օդատարածում են գործիքաշինության մեջ:

ԶՈՐ ՄԵՐՁԱՐԵՎԱՆԱՐՁԱՅԻՆ ԿՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆԵՐ

Այս խմբին են պատկանում թյուրան, նոնենին, արեւելյան խուրման, ձիթենին: Գրունք աչքի են ընկնում իրենց ջերմասիրտությամբ և Հայաստանում սովորական մշակության դեպքում լավ աճում են Իջևանի, Շամշադինի, Նոյեմբերյանի, Թումանյանի, Մեղրու, Ղափանի, Գորիսի, մասամբ և Նդեգնաձորի շրջաններում: Արարատյան դաշտում և նրան հարակից շրջաններում մշակվում են զլիտավարապես թյուրան և նոնենին, այն էլ ձմռանը թաղելու, փաթակելու դեպքում կամ ցրտից պաշտպանված վայրերում:

Թյուրան: Աճում է թվի և ծառի ձևով: Ծառի բարձրությունը հասնում է 3—4-ից մինչև 10—12 մ-ի: Ծաղիկները մանր են, կաղնակերպովում են տերեւների ծոցում:

Թյուրան բաղմանում է կարսններով, անդալիսով, պտղաբերման մեջ է մտնում տնկման 3—4 տարվանից, այգրում է

մինչև 80—100 տարի: Մեկ ծառից ստացվում է 50—100 կգ միջին բերք: Պատուղը հյութալի է, պարունակում է 20—24 % շաքար, բերքը հասունանում է սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներին: Բացի թարմ վիճակում օգտագործելուց, պտա-րաստում են բարձրորակ մուրաբա, ջեմ, չիր և այլն: Ծառն ունի խոր գնացող հզոր արմատային սիստեմ, դրա շնորհիվ այն լավ աճում և բերք է տալիս նաև չոր միջավայրում: Աճում է նաև քարքարոտ ու զրո ստարածություններում, սա-կայն լավ բերք է տալիս սննդանյութերով հարուստ, թեթև մեխանիկական կազմություն ունեցող հողերում:

Նոնենի: Աճում է մեծ մասամբ թփերի և շատ քիչ դեպ-քերում ծառերի ձևով: Բարձրությունը հասնում է մինչև 2—5 մ, կազմակերպում է խիտ սաղարթ, ուժեղ հյուղավորու-թյուններով: Արմատները հողի մեջ տարածվում են հորիզո-նական ուղղությամբ:

Նոնենին բաղմացնում են կարոններով, տեղալիսով: Պրա-ղաբերում է 3—4 տարեկան հասակում: Ծաղիկները լինում են 2 տիպի՝ վանդակաձև՝ կարճ վարսանդով և ստորա-նման՝ երկար վարսանդով: Դրանք լինում են ալ կարմիր, ծաղկումը տեղի է ունենում մայիս-հունիս ամիսներին: Պտուղները առաջանում են երկար վարսանդ ունեցող ծաղիկ-ներից: Հատապտուղի քաշը հասնում է 250—800 գր-ի, որոնք լինում են քաղցր, թթվաշ կամ թթվաշ-քաղցր համի և պարու-նակում են 5—12 % շաքարներ, 0,2—7 % թթուներ, արոմա-տիկ նյութեր: Բերքը հասունանում է սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներին և պահվում է ամբողջ ձմեռվա ընթացքում: Բույ-սը դիմանում է —14—15° ցրտին, միամյա մանուկ նոնենին աչ-քի է ընկնում իր չորադիմացկունությամբ: Լավ աճում է սննդանյութերով հարուստ ջրաթափանց տարածություննե-րում:

Արևելյան խուրմա: Ծառ է՝ 10—12 մ բարձրությամբ, լայն բրգաձև գեղեցիկ սաղարթով: Տերևները լինում են մուգ կանաչ գույնի:

Արևելյան խուրման բաղմանում է սերմերով և պատվաս-տով: Նրա համար որպես պատվաստակալ օգտագործում են կովկասյան վալրի խուրմայի բույսերը: Ծառերը պտղաբերում

են 4—5 տարեկան հասակից և ապրում են 60—100 տարի: Առատ բերք ստանալու համար պետք է նրա կողքին տնկել նաև փոշոտիչներ, չնայած ծառը պտուղներ է տալիս նաև առանց փոշոտման, բայց այդ դեպքում բերքը լինում է հա-մեմատաբար ցածրորակ: Պտուղները խոշոր են, կլոր-տափա-կավուն, գույնը՝ նարնջագույն: Մեկ պտուղի քաշը հա-սնում է 100—400 գր-ի, հյութալի է: Նրանց մեջ շաքարների պարունակությունը հասնում է 20—24 % -ի: Մեկ ծառից ստացվում է 100—200 կգ բերք: Պատուղը հասունանում է հոկ-տեմբեր-նոյեմբեր ամիսներին և պահվում են մինչև հուն-վար-փետրվար ամիսը: Օգտագործում են թե՛ թարմ վիճա-կում և թե՛ բարձրորակ չիր պատրաստելու համար:

Արևելյան խուրմայի ծառերը կարելի է մշակել նաև Արա-րատյան դաշտի ցուրտ հոսանքներից պաշտպանված տնա-մերձ տարածություններում:

ՀԱՏԱՊՏՈՒՂՆԵՐ

Հատապտուղների խմբին են տառանում ելակը, մոռե-նին, մոշը, հաղարջենին և կոկոռենին:

Հատապտուղատու բույսերը խոնավասեր են, ջերմության նկատմամբ շատ պահանջկոտ չեն և ջրով ապահովելու դեպ-քում հնարավոր է մշակել Հայաստանի բոլոր շրջաններում:

Ելակ: Կոճղարմատավոր բաղմամյա խոտանման բույս է, նրա հիմնական մասը կոճղարմատն է, որի երկարությունը հասնում է մի քանի սանտիմետրի, ապրում է 5—10 տարի: Վեգետացիայի ընթացքում կոճղարմատի վրա գտնվող վե-գետատիվ բողբոջներից առաջանում են տերևները, որոնք բաղկացած են 3 հատ երկար տերևակոթուններից և տերևիկ-ներից: Կոպտուրական սորտերի բույսերի բարձրությունը հասնում է 30—40 սմ-ի: Ելակի կոճղարմատի վրայի եղ-ջյուրանման բողբոջների գաղաթից առաջանում են ծաղկակիր-ներ: Նայած սորտին, ծաղկակիրների քանակը կարող է լինել 3—4 հատ կամ 10—12 հատ: Նրանց վրա ծաղիկների թիվը հասնում է 8—10 հատի, որոնք լինում են սպիտակ գույնի: մեծ մասամբ երկսեռ և ինքնափոշոտվող, իսկ մի շարք սոր-

տեր ունենում են միտակ ծաղիկներ և պտղաբերում են խաշած և փաշտաման միջոցով: Պտուղները կտրտվում են կամ կոնածե, երբեմն անկանոն ձևի: Գույնը լինում է սպիտակ-փարզագույն, կարմրավուն և բալանման կարմիր, սերմերը մանր են՝ խուշ բնկղմված պտղամասի երեսին:

Ելակը շատ ցրտադիմացկուն է: Ցուրտ կլիմայական պայմաններում նրա մշակութայինը հնարավոր է միայն ձման ծածկույթի գեղբում, իսկ եկե շիան ուղղությամբ պայմաններ, ապա տնհրածեշտ է ձմանը ծածկել: Բարենպաստ պայմաններում ձմեռելիս, ելակի տերիները պահպանվում են մինչև գարուն: Բույսի տեղը պարնանը սկսվում է $+2-5^{\circ}$ ջերմություն պայմաններում, ծաղկումը տեղի է ունենում տեղ ժամանակ (ապրիլի երկրորդ կեսին, մայիսի սկզբին), երբ վերջացած չի լինում պարնանային ցրտահարություն: վաղուց, բայց բունի որ ծաղկման շրջանը լինում է երկարատև: ցրտահարությունների քիչ է ենթարկվում:

Հայտատանի ցածրագիր գտնում երակր համար ուսումնում և ամառն բարձր ջերմաստիճանից: Ելակը սկսում է լավ լուսավորված պայմաններ, բայց համեմատաբար սովորաբար լույս է և կարող է աճել ծառերի միջնորդային տարածություններում: Սակայն այս պայմանում բերքի հասանելիությունը որոշ չափով ետ է բնկնում: Այգուկա են տառնաձուլուկա վաղահաս սորակր:

Ցածրագիր գտնում ելակի պատգները խորձ վիճակում կարելի է օգտագործել մայիսի 15-ից մինչև հունիսի վերջերը, իսկ բանային շրջաններում՝ հունիսի վերջերից մինչև հուլիսի վերջերը:

Մանկի: Տիպիկ թուփ է, որի բարձրությունը հասնում է $1-1,5$ մ-ի: Ճյուղերը մերկ են, պատված բիշ բունակությունով: Երկրորդ և երրորդ տարեկան են, 3-տարեկան կամ 5-տարեկան տերիկներով: Մաղիկները խոշոր են և սպիտակավուն, պտուղները՝ շիկավուն կամ բաց կարմիր գույնի, ձմածե, բազմաթիվ սերմերով: Պտուղները հարուստ են շաքարներով, օրգանական թթուներով, վիտամիններով և հանքային աղերով: Բերքը օգտագործվում է և՛ խորձ միճակում, և՛ պատրաստում են բարձրորակ մուրաբաներ, լիկյորներ և գանապան:

տեսակի հյութեր ու խմիչքներ: Կարևոր նշանակություն ունի բժշկական մեջ:

Մասենու վեղեատուիլ ուժեղ աճը բնկնում է տնտեսական պայմաններ, որից հետո այն դանդաղում է: Առաջացած ճյուղերը երկրորդ տարին իրենց վրա կաղմակերպում են պտուղներ և աշնանը չորանում, որոնց փոխարեն առաջանում են նորերը: Մասենին շատ խոնավատեր բույս է և ամառվա ուժեղ շոգե-րից ու օդի չորությունից տուժում է: Այս պատճառով մասենին լավ է մշակել ոռոգելի տեղերում:

Մանկի: Բաղմամյա թուփ է, որը ունի մաղկապղ կոճոր մասներ, երկար, նորը բնձյուղներ, տերեղապատված ցուլներ: Գրանք դանաճ են, մաղկապղավոր և ոչ շատ խոշոր վիշերով պատված: Տերեղները երկար կոնիկներով 3-տարեկան կամ 5-տարեկան, ծաղիկները սպիտակ գույնի, որոնք տառջանում են ցուլների ծաղկում կաղային ճյուղերի վրա, պտուղները մանր կարմիր են, մինչև սևագույն: Մաղի տերեղները Հայտատանի տնտեսներում շատ բաղմամյա են, և դրանց մեջ կան բաղմամիվ լավագույն ձևեր, որոնք տեղի են բնկնում պտուղների որակով:

Մաղի շատ արագ է բաղմանում, բնձյուղները խոնավ հուլիս կաղելով արմատակալում են, այն լավ է մշակել տնտեսական աղիկների եղբերին, որպես կենդանի ցանկապատ:

Հալարչենի: Բաղմամյա թուփ է, մինչև $1,5$ մ բարձրություն, համեմատաբար արագ մշակվող ճյուղերով: Տերեղները հերթական են, մատնաբլիսկավոր, եղբերը՝ տառմնավոր: Մաղիները մանր են՝ սպիտակ, դեղին գունավորությամբ: Պտուղի բարձր հասնում է $0,3-1$ գր-ի: Պտուղը լինում է դնածե, կարմրավուն, դեղնավուն, վարդագույն և սև գույնի: Իր մեջ պարունակում է $4-8$ % շաքարներ, $2,3-3$ % օրգանական թթուներ, վիտամին C և այլն: Վիտամին C-ով շատ հարուստ է սև հալարչենու պտուղը, որը դերպանցում է տնտեսական ցուլերում: Ցածրագիր գտնում բերքը սկսում է հասնանալ հունիսի երկրորդ կեսից և շարունակվում է մինչև հուլիսի 15-ը, իսկ բանային շրջաններում այն հասնանում է հուլիսի և շարունակվում է մինչև օգոստոսի առիս: Բաղի խորձ միճակում և վերամշակության մեջ օգտագործելուց,

հաղարջենու պտուղները և տերեւները դեռևս միջին շարերից հայտնի է որպես զեղաբույս։ Բակերի կանաչադառնման համար թուփն ունի նաև զեկորատիվ նշանակություն։ Պտղաբերումը սկսվում է տնկման 2—3-րդ տարվանից։ Լավ խնամքի դեպքում մեկ թփից միջինը ստացվում է 4—5 կգ բերք։ Խոնավասեր է, լավ սնուցվում է ստվերոտ տեղերում և խոնավությունը ու սննդանյութերով հարուստ հողերում, ապրում է մինչև 12—15 տարի։

Կոկոռաշենի։ Համեմատաբար քիչ տարածված հասարակածային բույսերից է, շատ հանդիպում է Դիլիջանի, Կիրովականի, Սաեփանավանի և մի քանի այլ շրջաններում։ Հայտնի է նաև ուսումնական խաղող անվան տակ։ Աճում է ոչ շատ խոշոր թփերի ձևով, որոնց բարձրությունը հասնում է մինչև մեկ մետրի։

Տերեւները բլթակավոր են, եզրերը՝ տտամնավոր, ներքևից ծածկված մազմուկներով, իսկ վերևից՝ բաց կանաչ գույնով։ Մաղիկները առաջանում են տերեւների ծոցում՝ 1—2-ական։ Պտուղները լինում են կարմրավուն, դեղնավուն և մանուշակագույն, որոնք պարունակում են 4—9 % շաքարներ, 1,5—2,3 % օրգանական թթուներ, հանքային աղեր և ալյուր։ Օգտագործում են ինչպես թարմ, այնպես էլ վերամշակության նպատակով։ պատրաստում են մուրաբաներ, մուրինաղ, կոմպոտ, հյութեր, լիկյորներ և դեսերտային դինիններ։ Բերքը հասունանում է հուլիսի սկզբից։

Կոկոռաշենին պտղաբերում է տնկման 2—3 տարիների ընթացքում։ 5—6 տարեկան մեկ թփից ստացվում է 6—8 կգ բերք, իսկ տոանձին դեպքերում՝ 10—12 կգ։ Կոկոռաշենին ապրում է 15—18 տարի։

ԱՅԼ ԿՈՒՆՏՐԱԿՏՆԵՐ

Փշատենի։ Տարածված է Եղեգնաձորի, Ալիշերեկովի, Մեղրու, Նոյեմբերյանի և Արարատյան դաշտի շրջաններում։ Հին ժամանակներից մշակվող տրադիցիոն պտղատու բույսերից է։ Փշատենին ունի բազմաթիվ ձևեր, որոնք լինում են թփա-

յման և ծառանման։ Նրա բարձրությունը հասնում է մինչև 8 մ-ի։

Փշատենին բազմանում է սերմերով և կտրոններով։ Մոտերը պտղաբերում են 3—4 տարեկան հասակում, ապրում են երկար (40—50 տարի)։ Մեկ ծառի բերքատվությունը հասնում է շուրջ 40—50 կգ-ի։ Մաղիկները հոտավետ ու մեղրատու են, պտուղները լինում են տարբեր չափերի՝ երկարավունաձև, կախված ձևերից, պարունակում են 55—60 % շաքարներ (Մաթնափշատ, Խուրմափշատ, Ունաբի և այլն)։ Պտուղը հարուստ է նաև դաբաղանյութերով, օգտագործվում է որպես չոր միրգ և ունի բուժիչ նշանակություն աղեստամոքսային հիվանդությունների ժամանակ։ Պտուղները հասունանում են սեպտեմբեր ամսին և պահվում են երկար ժամանակ։

Ծառը լուսասեր է և աչքի է ընկնում իր շորադիմացկունությամբ, դիմանում է մինչև 30° ցրտին։

Ունաբի։ Տարածված է Հայաստանի ցածրադիր գոտում և հյուսիս-արևելյան շրջանների տնամերձ այգիներում, Պտուղները կտրավուն կամ օվալաձև են՝ 1—2 սմ երկարությամբ։ Պտղամիսը ալրանման, չոր, քաղցր, պարունակում է 24 % շաքարներ, իսկ չորացած վիճակում 71—72 %, սպիտակուցներ՝ 2,9 %, մոխիր՝ 1,7 %, ջուր՝ 13,5 %, C և A վիտամիններ։ Ունաբին աչքի է ընկնում իր շորադիմացկունությամբ և լավ դիմանում է մինչև —30° ցրտին։

Հոնենի։ Տարածված է գլխավորապես Հայաստանի հյուսիս-արևելյան շրջաններում և Թումանյանում։ Մնացած շրջաններում մշակում են տնամերձ այգիներում։

Հոնենիները լինում են ծառի կամ թփի ձևով։ Ծառի բարձրությունը հասնում է շուրջ 3—8 մ-ի, բազմանում են սերմերով և արմատային մացառներով։ Պտուղները կորիզադառնալի են, հյութալի, թթվաշաքար համով, պարունակում են 5—6 % շաքարներ, 1,5—3 % լիմոնաթթու, դաբաղանյութեր, վիտամիններ։ Օգտագործվում են թե՛ թարմ վիճակում և թե՛ մուրաբա և տարբեր տեսակի ալկոհոլային ու անալկոհոլային խմիչքների պատրաստման համար։ Բերքը հասունանում է սեպտեմբերին։ Հոնենու բնափայտն օգտագործում են զոր-

ծիքաշինության մեջ, իսկ տերևները և կորիզները կաշվի դաբադման համար:

ՏՆԱՄԵՐՁ ՏԱՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ՕԳՏԱԳՈՐԾՎՈՂ ՍՈՐՏԵՐԸ

Պտղաբուծության մեջ սորտի ընտրությունը ունի վճռա-
կան նշանակություն: Նրանից է կախված բերքատվությունը,
պտուղների որակը, բույսերի դիմացկունությունը կլիմայա-
կան պայմաններին, հիվանդություններին և վնասատուներին:
Ինչպես Ի. Վ. Միշուրինն է նշում, բոլոր հողակլիմայական
պայմանների համար ունիվերսալ սորտեր չեն կարող լինել:
Յուրաքանչյուր սորտ ժամանակի ընթացքում հարմարվել է
արտաքին միջավայրի որոշակի պայմաններին: Տվյալ սորտն
իր համար ոչ յուրահատուկ պայմաններում աճեցնելիս դրա-
կան արդյունք չի տալիս: Ուստի սորտերի ընտրության ժա-
մանակ պետք է ելնել տվյալ վայրի հողա-կլիմայական պայ-
մաններից: Միաժամանակ պետք է ընտրել հասունացման
տարբեր ժամկետների սորտեր, որպեսզի սկսած գարնան վեր-
ջերից մինչև ուշ աշուն և ձմռան ընթացքում, որքան հնարա-
վոր է, երկարացնել թարմ պտուղների օգտագործման ժա-
մանակաշրջանը:

ԽՆՁՈՐԵՆՈՒ ՍՈՐՏԵՐԸ

Ապուրտ: Այս սորտն ունի ուկրաինական ծագում, որը
տարածված է բոլոր պտղաբուծական շրջաններում: Պտուղ-
ները շատ խոշոր են, մինչև 300—400 գ քաշով, կլորաձևի-
կանաչ-դեղնավուն գույնի: Պտղամիսը սպիտակ գույնի է, նուրբ
բուրմունքով, հյութալի և թթվաշ-քաղցր համով: Ծառը պրտ-
ղաբերում է 5—6-րդ տարում, պտուղները հասունանում են
օգոստոսի կեսից մինչև սեպտեմբերի սկիզբը: Մեկ ծառից
ստացվում է 200—300 կգ բերք: պտուղը երկար չի դիմա-
նում: Ապուրտի ծաղիկները փոշոտվում են Անտոնովկա սովո-
րական սորտի ծաղկափոշով:

Պալիրովկա: Ռուսական ծագում ունեցող սորտ է, հա-

ճախ անվանում են Սպիտակ նալիվ, որը հիշտ չէ, որովհետև
վերջինս առանձին սորտ է: Պտուղները միջակ մեծության են
(150 գ), կլոր-կոնաձև, բաց-դեղնավուն գույնի: Պտղամիսը
հյութալի է, թթվաշ-քաղցր համով և բուրմունքով: Ծառերը
պտղաբերում են 4—5 տարեկան հասակից, պտուղները հա-
սունանում են հուլիսի վերջերին, օգոստոսի սկզբին և պահ-
վում են մոտավորապես մեկ ամիս: Մի ծառից ստացվում է
150 կգ խնձոր: Այս սորտը փոշոտվում է նույնպես Անտոնով-
կա սովորական սորտի ծաղկափոշով:

Անտոնովկա-սովորական: Ռուսական հին սորտ է, տա-
րածված է նաև Հայաստանի պտղաբուծական շրջաններում:
Պտուղները խոշոր են, մինչև 200 գ քաշով, կիսադնաձև,
սպիտակ-դեղնավուն գույնի, պտղամիսը սպիտակ է, հյութալի
թթվաշ-քաղցր համով և դուրեկան բուրմունքով: Բերքը հա-
սունանում է օգոստոսի վերջերից մինչև սեպտեմբերի կեսը և
պահվում է մինչև դեկտեմբեր ամիսը: Ծառերը պտղաբերում
են 6-րդ տարվանից. բերքատվությունը բարձր է 150—
200 կգ: Փոշոտվում է Պալիրովկա սորտի ծաղկափոշով:

Ամառային-սպիտակ կալվիլ: Ամառային սորտ է, պտուղ-
ները միջակ մեծության, մի քիչ գլանաձև, սպիտակ-կանա-
չավուն գույնի, պտղամիսը՝ թթվաշ-քաղցր, հյութալի և հու-
րեկան բուրմունքով: Բերքը հասունանում է հուլիսի վերջե-
րին, օգոստոսի սկզբին և օգտագործվում է թարմ վիճակում,
պահվում է կարճ ժամանակ: Ծառերը պտղաբերում են 5—6
տարվա ընթացքում, բարձր բերքատու է:

Խենեա Բերգամոտային: Ստացվել է Միշուրինի կողմից:
Հայաստանում տարածված է լեռնային շրջաններում: Պտուղ-
ները միջակ մեծության են, երբեմն խոշոր (մինչև 150—
200 գ), կեղևը՝ կանաչ-դեղնավուն, պտղամիսը ամուր, հյու-
թալի գինե-քաղցր համով: Ծառը պտղաբերում է 4—5-րդ տա-
րում, բերքը հասունանում է սեպտեմբերի վերջերին, բերքա-
տվությունը մեկ ծառից՝ 100—120 կգ: Փոշոտվում է Բել-
ֆլյոր-կիտայկա սորտով:

Պարմեն ոսկյա ձմեռային: Ֆրանսիական ծագում ունի
տարածված է Հայաստանի պտղաբուծական բոլոր շրջան-
ներում: Պտուղները միջակ մեծության են (100—120 գ քա-

շով), կլորավուն, մաշկը՝ նուրբ, հարթ, ոսկե-դեղին գույնի, կարմրավուն գծերով պատված: Պտղամիսը թույլ դեղնավուն-սպիտակ, հատիկավոր, հյութալի, գինե-քաղցր համով, շատ դուրեկան բուրմունքով: Պտուղը հասունանում է սեպտեմբերի երկրորդ կեսից և պահվում է մինչև հունվարի վերջերը: Մառը պտղաբերում է 7—8-րդ տարում, բերքատվությունը մեկ ծառից՝ 150—200 կգ: Այս սորտի համար փոշոտիչներ են հանդիսանում՝ Բելֆլյոր Դեղինը և Ռենետ Շամպային:

Աշնանային գծավոր: Շատ տարածված սորտ է: Պտուղները՝ միջակից խոշոր, կլորավուն, ամուր մաշկով, բաց-դեղնավուն գույնի, ծածկված լայն կարմրավուն գծերով: Պտղամիսը՝ թույլ դեղնավուն, հյութալի դուրեկան բուրմունքով և թթվաշաղցր համով: Բերքը հասունանում է սեպտեմբերի սկզբից և պահվում է ամբողջ աշնան շրջանում: Մառերը պտղաբերում են 7—8 տարեկան հասակում: Մի ծառից ստացվում է մինչև 150—200 կգ պտուղ: Փոշոտվում է սովորական Անտոնովկա սորտի ծաղկափոշով:

Ռենետ Օոլեանի: Այս սորտը հաճախ կոչվում է նաև Կարմիր շաֆրան: Պտուղները լինում են միջակ մեծության, 90—100 գր քաշով, տափակ-կլորավուն ձևի, մաշկը՝ հարթ, կանաչ-դեղնավուն, խակ լրիվ հասունացածը՝ ոսկյա-դեղին գույնի: Պտղամիսը դեղնավուն է, հյութալի, բավականաչափ ամուր և դուրեկան համով: Բերքը հասունանում է սեպտեմբերի վերջին և պահվում է մինչև փետրվար-մարտ ամիսը: Մառերը պտղաբերում են 8—9-րդ տարվանից, բերքատվությունը բարձր է (1 ծառից 200—300 կգ): Փոշոտվում է Ռենետ Շամպայնի սորտի ծաղկափոշով:

Բելֆլյոր դեղին: Ամերիկյան ծագում ունեցող սորտ է: Տարածված է մեր բոլոր պտղաբուծական շրջաններում: Պտուղները խոշոր են՝ 200—300 գր քաշով, կոնաձև, թույլ կողավորությամբ, մաշկը՝ նուրբ, դեղին գույնի, կարմրավուն թըշով և ենթամաշկային կետերով: Պտղամիսը հյութալի է, քաղցր, դուրեկան թթվաշուքությամբ և բուրմունքով: Պտուղները հասունանում են սեպտեմբերի երկրորդ կեսին և լավ պահվում մինչև դեկտեմբեր-հունվար ամիսը: Մառերը պտղաբե-

րում են 6—7-րդ տարում, մեկ ծառի բերքատվությունը 150—200 կգ է: Փոշոտիչներն են Պարմեն ոսկյա ձմեռային և Ռենետ Շամպայնի սորտերը:

Բելֆլյոր-կիտայկա: Հայաստանում տարածված է նախալեռնային և լեռնային շրջաններում: Պտուղները խոշոր են՝ 250—300 գր քաշով, կլոր-օլավաձև, մաշկը սպիտակավուն է, ծածկող գույնը վարդագույն կարմիր: Պտղամիսը ձյունա-սպիտակ, նուրբ, մանր հատիկավոր, հյութեկան, գինե-քաղցր համով: Մառերը պտղաբերում են 4—5-րդ տարվանից: Բերքը հասունանում է օգոստոսի վերջերին, սեպտեմբերին և երկար չի պահվում: Բերքատվությունը միջակ է՝ մինչև 120 կգ մեկ ծառից: Փոշոտիչն է Ռենետ Բերգամոտային սորտը:

Պեպին Շաֆրանի: Միջուրինյան սորտ է, խորհուրդ է տրվում մշակելու լեռնային շրջաններում: Պտուղները միջակ մեծության են, օլավաձև կամ կոնաձև, մաշկը՝ ամուր, հարթ մակերեսով ոսկե-դեղին գույնի, վառ-կարմիր գծերով պատված: Պտղամիսը ամուր է, դեղնավուն, գինե-քաղցր համով և բուրմունքով: Պտղաբերում է տնկման 4-րդ տարում: Բերքատվությունը միջակ է: Պտուղները հասունանում են օգոստոսի վերջերին և սեպտեմբերի սկզբին: Փոշոտվում է Բելֆլյոր-Կիտայկայի ծաղկափոշով:

Պեպին Լոնգոնի: Այս սորտը հայտնի է նաև Карлсвнсь Каролеvский անունով: Պտուղն ունի միջակ մեծություն (120—150 գ): Ձևը կլոր-կոնաձև է, մաշկն ամուր է, սկզբում՝ փայլուն: Գույնը լիմոնա-դեղնավուն կարմիր թշով: Պտղամիսը դեղնա-սպիտակավուն է, ամուր, շատ հյութալի և գինե-քաղցր համով: Բերքը հասունանում է սեպտեմբերի վերջերս: Պտուղը պահվում է մինչև մարտ-ապրիլ ամիսը: Մառերը բերքատվաբերում են տնկման 7—8-րդ տարվանից, ծառի բերքատվությունը բարձր է՝ 150—200 կգ: Փոշոտվում է Պարմեն ոսկյա ձմեռային և Ռենետ Սիմիենկոյի սորտերի ծաղկափոշով:

Ռենետ Շամպայնի: Հայտնի է նաև Ռենետ բուժամենի անունով: Տարածված է մեր պտղաբուծական հիմնական շրջաններում: Պտուղները միջակ մեծության են՝ 120—150 գ,

տափակ-կլորավուն, մաշկը հորթ է, փայլուն, սպիտակ-դեղ-նավուն գույնի, թուշը՝ կարմրավուն: Պտղամիսը սպիտակ է և ամուր, հյութալի, դուրեկան գինե-քաղցր համով: Բերքը հասունանում է հոկտեմբերի սկզբին և պահվում է մինչև մա-յիս-հունիս ամիսը, փոխադրադիմացկուն է: Ծառերը պտղա-րերում են 7—8 տարեկան հասակում, բերքատվությունը մեկ ծառից՝ 200—250 կգ: Փոշոտվում է Ռենեսա Օռլեանի սորտի ծաղկափոշով:

Ռենեսա Միմիբենկոյի: Ուկրաինական ծագում ունեցող սորտ է, տարածված է Հայաստանի պտղաբուծական բոլոր շրջաններում, պտուղները՝ 100—150 գ քաշով, տափակ-կլորավուն, կանաչ-դեղնավուն մսշվով: Պտղամիսը սպիտակ-դեղնավուն, հյութալի, գինեթթվային համով ու նուրբ բուր-մանքով: Բերքը հասունանում է հոկտեմբերի սկզբներին, պտուղը դիմանում է մինչև ապրիլ ամիսը: Ծառը պաղաքե-րում է 6—7 տարեկանում: Փոշոտվում է Պարմեն ռսկյա ձմեռալին, Պեպին Լոնդոնի և Բելֆլյուր դեղին սորտի ծառե-րի ծաղկափաշով:

ՏԱՆՁԵՆՈՒ ՍՈՐՏԵՐԸ

Բերե Լիզելի: Եվրոպական ծագում ունեցող սորտ է, Հա-յաստանում տարածված է պտղաբուծական բոլոր շրջաններում: Պտուղներն ունեն միջակ մեծություն (120—150 գ), ձվաձև են, բաց-կանաչավուն: Պտղամիսը դեղնասպիտակավուն է, հյութալի, քաղցր, հաճելի համով: Ծառերը պտղաբերում են 5—6-րդ տարում, մեկ ծառի բերքատվությունը հասնում է շուրջ 100—120 կգ-ի: Բերե Լիզելի ծառի շիվը կտրելի է պատվաստել սերկիլենու վրա և ստանալ թզուկային ծառեր: Պտուղները պահվում են 60—70 օր: Փոշոտիչներն են՝ Կլապի սիրելին, Անտառային գեղեցկուհի և Բերե-բոսկ սորտերը:

Մալաշա: Հայկական ծագում ունեցող սորտ է, շատ տա-րածված էրարատյան դաշտում և նրան հարակից շրջաննե-րում: Պտուղները խոշոր են, մինչև 150—200 գր քաշով, տիպիկ տանձաձև է, վիլիկը լավ արտահայտված: Լրիվ հասու-նացման խամանակ մաշկը դառնում է դեղին գույնի: Պտղա-

միսը՝ սպիտակ գույնի, խոշոր հատիկավոր, փխրուն կազմու-թյամբ և շատ հյութալի, համը՝ հաճելի քաղցր: Բերքը հասու-նանում է օգոստոսի սուսին տասնօրյակից և պահվում է մի քանի օր, խորը սպառման սեղանի լավագույն սորտ է: Ծա-ռերը պտղաբերում են 5—6-րդ տարում, բերքատվությու-նը մեկ ծառից՝ 150—200 կգ: Կտրելի է պատվաստել նաև սերկիլենու վրա: Այդ սորտի բացասական կողմերից մեկը այն է, որ շատ է վարակվում պաղակերով: Փոշոտիչներն են Զմենուկ, Սինի, Բերե Լիզելի, Բերե-բոսկ սորտերը:

Անտառային գեղեցկուհի: Արսասահմանյան ծագում ու-նեցող սորտ է: Հայաստանում տարածվել է պտղաբուծական բոլոր շրջաններում: Պտուղները միջակ մեծությամբ են՝ 150—200 գր քաշով, մաշկը՝ ոսկեդեղին գույնի, արեգակի կողմից վրա կարմիր դառնալով: Պտղամիսը սպիտակավուն է, խոշոր հատիկներով, հյութալի քաղցր համով և թույլ թթվու-թյամբ: Բերքը հասունանում է օգոստոսի երկրորդ կեսից և երկար չի պահվում, ամառային սպառման սորտ է: Ծառերը պտղաբերման մեջ են մտնում 5—8-րդ տարում, բերքա-տվությունը մեկ ծառից՝ 150—200 կգ: Այդ սորտը խորհուրդ չի արվում մշակելու խոնավ շրջաններում, որովհետև վա-րակվում է քսո հիվանդությամբ: Փոշոտիչներն են Կլապի սի-րելին, Վիլյամս, Ալեքսանդրովկա սորտերը:

Կլապի սիրելին: Պտուղները խոշոր են՝ 150—350 գր, գե-ղեցիկ է, մաշկը նուրբ կանաչավուն: Պտղամիսը սպիտակ գույնի է և հյութալի: Ծառերը պտղաբերում են 5—6-րդ տա-րում, շատ դիմացկուն է անբարենպաստ պայմաններին: Պտուղները հասունանում են հուլիսի վերջերին, օգոստոսի սկզբին, բերքատվությունը մեկ ծառից՝ 150—300 կգ: Փոշո-տիչներն են Բերե-բոսկ, Բերե Լիզելի, Բերե Հարդանային, Անտառային գեղեցկուհի սորտերը:

Բերե-բոսկ: Եվրոպական ծագում ունեցող սորտ է, տա-րածված է մեր բոլոր շրջաններում, բացառությամբ լեռնային շրջաններից: Պտուղները խոշոր են՝ 180—250 գր քաշով, շրջաձև կամ երկար տանձաձև, մաշկը՝ կանաչ մոխրագույն, խիստ հասունանալիս՝ դեղին-ոսկեգույն: Պտղամիսը հյութալի է, սպիտակ գույնի, համը քաղցր է ու հաճելի բուրմունքով:

Բերքը հասունանում է սեպտեմբերի վերջերին և պահվում է մինչև նոյեմբեր ամիսը: Ծառը պտղաբերում է 6—7-րդ տարում, մեկ ծառից բերքատվությունը հասնում է մինչև 150—200 կգ: Այդ սորտը սերկեկենու վրա պատվաստելիս նկատվում է անհամակցություն: Փոշոտիչներն են Կլապի սիրելին, Բերե Հարդանսոն, Կյուրե, Սեն-ժերմեն սորտերը:

Բերե-Հադանսոն: Եվրոպական ծագում ունեցող ձմեռային սորտերից է: Պտուղները խոշոր են, 200—400 գր քաշով, կլորավուն, մաշկը նուրբ, կանաչավուն է, իսկ հասունանալիս՝ դեղնավուն: Պտղամիսը սպիտակ է՝ գերազանց համով: Բերքը հասունանում է սեպտեմբերի վերջերին: Պահվում է մինչև փետրվար-մարտ ամիսը: Ծառերը պտղաբերում են 6-րդ տարվանից, բերքատվությունը բարձր է: Կարելի է պատվաստել նաև սերկեկենու վրա: Փոշոտիչներն են՝ Անտառային գեղեցկուհի, Բերե-բոսկ, Սեն-ժերմեն սորտերը:

Կյուրե: Ֆրանսիական ծագում ունի, մշակվում է մեր շատ շրջաններում: Պտուղները՝ 200—250 գր քաշով: Պտուղի ձևը երկարավուն է, ախլիկ տանձաձև, բաց կանաչ գույնի, իսկ պահելու ընթացքում դեղնում է: Պտղամիսը՝ սպիտակ մանր հատիկավոր, կծու, կիսահալվող, հյութալի, քաղցր համով: Բերքը հասունանում է սեպտեմբերի վերջերին և պահվում է մինչև ձմեռվա վերջը: Ծառերը պտղաբերում են 6—7-րդ տարում, բերքատվությունը՝ 200 կգ մեկ ծառից: Սերկեկենու վրա պատվաստելու լավագույն սորտերից է: Փոշոտիչներն են Բերե Հարդանսոն, Բերե-բոսկ, Դեկանկա ձմեռային սորտերը:

Սեն-ժերմեն: Ֆրանսիական ծագում ունի: Պտուղները երկարավուն են՝ 100—200 գր քաշով: Մաշկը նուրբ է, կանաչավուն, հասունանալիս դեղնում է: Պտղամիսը կանաչ-սպիտակավուն է, հյութալի հաճելի համով: Բերքը հասունանում է սեպտեմբերի վերջերին և պահվում է ամբողջ ձմռան ընթացքում: Ծառերը պտղաբերում են 5—6-րդ տարվանից, բերքատվությունը բարձր է: Փոշոտիչներն են Բերե Հարդանսոն, Բերե-բոսկ, Կլապի սիրելին սորտերը:

Դեկանկա ձմեռային: Եվրոպական ծագում ունի: Պտուղները խոշոր են, օվալանման-կոնաձև, անհարթ: Մաշկը հաստ

է, կանաչ-դեղնավուն, թույլ արտահայտված կարմրավուն թշով: Պտղամիսը սպիտակ գույնի է, նուրբ, հյութալի գինեքաղցր համով: Բերքը հասունանում է հոկտեմբեր ամսին և պահվում է մինչև ապրիլ ամիսը: Ծառերը պտղաբերման մեջ են մտնում 7—8-րդ տարվանից, մի ծառից ստացվում է շուրջ 150 կգ պտուղ: Թվուկային ծառեր ստանալու նպատակով կարելի է պատվաստել սերկեկենու վրա: Այս սորտի ծառերի ծաղիկները փոշոտվում են Բերե-բոսկ, Բերե Հարդանսոն, Սեն-ժերմեն սորտերի ծաղկափոշով:

Չմեռնուկ: Հայկական սորտ է, տարածված համարյա մեր բոլոր շրջաններում: Առանձնապես շատ տարածված է Արարատյան դաշտում, Աշտարակի, Աբովյանի, Եղեգնաձորի, Ալիբեկովի, Մեղրու շրջաններում: Այս սորտի լավագույն ձևերը կարելի է բաղմացնել բոլոր տնամերձ այգիներում: Պտուղները կլորավուն են, կանաչ գույնի, հետապստում դեղնում են: Պտղամիսը շատ հյութալի է, քարալիցներով հարուստ, քաղցր-թթվաշ համով և տալիս Բերքը հասունանում է հոկտեմբերի կեսերին և պահվում է մինչև մայիս ամիսը: Ծառերը պտղաբերում են 6—7-րդ տարվանից և սպորում են երկար: Մեկ ծառից ստացվում է շուրջ 200—300 կգ պտուղ: Նրա ծաղիկները փոշոտվում են Մալաշա, Մինի, Սեն-ժերմեն և Անտառային գեղեցկուհի սորտերի ծաղկափոշով:

ՄԵՐԱՆՆՈՒ ՍՈՐՏԵՐԸ

Երեանի (Շալախ): Հայկական հնագույն սորտերից է և շատ տարածված ինչպես Արարատյան դաշտում, այնպես էլ Աբովյանի, Աշտարակի, Մեղրու և այլ շրջաններում: Ծառը ուժեղ է աճում սաղարթը լայն տարածված և խիտ տերևապատված: Պտուղները խոշոր են ու երկարավուն՝ ոսկե-դեղնավուն, վարդադույն երանգով: Պտղամիսը միջակ ամրության է, դեղնավուն, հյութալի, միջակ շաքարայնությամբ ու թույլ թթվությամբ, դուրեկան համով: Ծառը պտղաբերում է տնկման 3—4-րդ տարում: Լավ է աճում զրո, քարքարոտ տարածություններում, աչքի են ընկնում ամենամյա բարձր

բերքատուլային (մեկ ծառից մինչև 300—400 կգ)։ Բերքը օգտագործում են ինչպես թարմ վիճակում, այնպես էլ վերամշակման համար։ Մրվիկները փոշոտվում են Սաթենի, Կարմրիկ, Սեբան և այլ սորտերի ծաղկավառիկով։

Վարենի (Քարաղաղ), Տեղական հնազանց սորտերից է, տարածված վերը նշված շրջաններում։ Մառերը խոշոր են, խոկ պտուղները՝ միջակ մեծությամբ, թույլ փայլով, դեղին կամ կանաչավուն դույնի, բաց կարմրավուն թշով։ Կոբիղները բազրահամ են։ Պտղամիսը բաց-դեղնավուն է, միջակ հյութալիությամբ, շատ քաղցր համով՝ 18—20 % շաքարայինությամբ։ Բերքը հասունանում է հուլիսի 15-ից սկսած։ Օգոստոսից սկսած են ինչպես թարմ, այնպես էլ վերամշակության համար (ջեմ, չիր, մուրաբաներ)։ Մառը պտղաբերում է անկման 3-րդ տարիներից, Ուշ է ծաղկում և ուժեղ վարակվում է ծակախեղճային բծավարակությամբ։ Մաղիկները փոշոտվում են Նրեանի, Խոսրովենի, Ղեմաղի սորտերի ծաղկավառիկով։

ԿԵԼԱԿԱՆ ՍՈՐՏԵՐ

Սաբնի։ Հայտնաբերված շատ տարածված սորտերից է։ Այս տնկան տակ հայտնի են դեղձենու բազմաթիվ ձևեր, որոնք բնորոշ են կյոթավան կամ կյոթ-օվալաձև խոշոր պտուղներով, դեղնավուն պտղամսով։ Մառը համեմատաբար ուժեղ աճեցողությամբ ունի՝ դեղաձև սաղարթով։ Պտուղները խոշոր են (մինչև 200—300 գ), դեղին նարնջագույն, թույլ թավա, կոբիղը կարմիր շագանակագույն է, պտղամսից շանջատվող, հյութալի, լիքավառ քաղցր (14 % շաքարներով), բուրավետ, դուրեկան համով։ Ունի միջակ փոխադրադիմացկունություն, օգտագործվում է վերամշակման և թարմ օգտագործման համար։ Մառը լրիվ պտղաբերման մեջ է մտնում տնկման 3—4 տարում։ Մեկ ծառից ստացվում է շուրջ 150 կգ բերք։ Պտուղները հասունանում են օգոստոսի վերջերին։

Չափաբան։ Շատ հնազանց սորտ է։ Մառերն ունեն ուժեղ աճեցողությամբ և տարածուն սաղարթ։ Պտուղները խոշոր են՝ 200 գ քաշով, ձվաձև, ձգված գաղաթով, կտուցը սրածայր, կտրը խոր արտահայտված պտղահիմքով։ Նարնջագույն է,

դժված, կարմրաթխավուն, կեղևը թավա, կտրիկը 2 սմ-ից մինչև 4 սմ-ի քաղցր համով։ Հյութալի քաղցր համով և ալիմալ, կոբիղը՝ սպառելից քաղցրալիք, փոխադրադիմացկուն է, օգտագործվում է ինչպես թարմ վիճակում, այնպես էլ վերամշակման համար։ Մառը ստացվում է 3—4-րդ տարում, բալձր բերքատու է։ Մի ծառից ստացվում է 100—150 կգ պտուղ, Բերքը հասունանում է սեպտեմբերի կեսին։

Ճուղուրի։ Դժվար ձևավոր, հայտնաբերված է հին ժամանակներից և հայտնի էին նրա բազմաթիվ ձևերը։ Մառը միջակ աճեցողությամբ ունի, սաղարթը փակած է, տեղեկված նշտալուձի և միջակ թավալիությամբ։ Պտուղները խոշոր են, մինչև 150—200 գ, ձվաձև, կոբիղից լիքավոր, կեղևը՝ նոսր թավալիությամբ, դեղնա-սպիտակավուն դույնի։ Պտուղալիքը սպիտակ է, բաց դեղնավուն, կտրիկը 2 սմ-ից մինչև 4 սմ-ի քաղցրալիք, հյութալի, միջակ քաղցրալիք, կոբիղը՝ պտղամսից չի անջատվում։ Բերքը հասունանում է սեպտեմբերի վերջերին։ Մառը բերքատու և ձմռանից փայլուն է։

Լիմոնի։ Տեղական սորտ է, շատ տարածված է Մեղրիում և այլ շրջաններում։ Մառը աչքի է ընկնում իր ձմեռադիմացկունությամբ։ Պտուղը հասունանում է սեպտեմբերի առաջին կեսից սկսած։ Պտղամիսը դեղին է, դեղին ավելորդ, հյութալի, լիքավառ քաղցր, բուրավետ, կտրիկից չանջատվող։ Նրանից պատրաստվում են բնորոշ կոբիղներ։

Լոն Գժավուր։ Մեր տեղական հնազանց սորտերից է, Մառն առատ պտղաբերում է և աչքի է ընկնում իր ձմեռադիմացկունությամբ։ Պտուղներում է անկման 3—4-րդ տարիներից։ Պտուղները հասունանում են սեպտեմբերի վերջերին։ Պտուղները լինում են կյոթ ձևի, կլեմազան, կարմիր դժևալ, կոբիղը կարմիր պուլնի։ Պտղամիսը դեղին է, հյութալի, քաղցրալիք համով և բուրավետ։

ՍԱԼԱԿԱՆ ՍՈՐՏԵՐ

Հոնգարսաղաղ տնկան։ Շատ տարածված է։ Մառերը առատ և համեղ են, կաղնիկալիքով են հոտ օվալաձև սաղարթ։ Պտուղները լինում են միջակ մեծությամբ, ձվաձև, կոբիղից

քիչ սեղմված, մուգ կապույտ կամ մանուշակագույն: Պտղամիսը հյութալի է, թթվաշաքարոցը համով, կորիզը անջատվում է: Բերքը հասունանում է օգոստոսի վերջին: Մի ծառից ստացվում է մինչև 180 կգ պտուղ: Այս սորտի համար փոշոտիչներ են հանդիսանում Հունդարասալոր խտալական, Աննա Շպետ, Վաշինգտոն, Ռենկլոդ կանաչ սորտերը:

Ռենկլոդ կանաչ: Տարածված է Հայաստանի ցածրագիր գոտում: Ծառերը աչքի են ընկնում իրենց ուժեղ աճեցողությամբ և մեծ սաղարթով, որոնք հասնում են մինչև 6—7 մ բարձրության: Պտուղները միջակ մեծությամբ են, կլոր, կանաչ կամ կանաչ-դեղնավուն գույնի, պտղամիսը՝ կանաչ, հյութալի, շատ քաղցր, կորիզը անջատվում է: Համարվում է վերամշակման լավ սորտ, հատկապես կոմպոտների պատրաստման համար: Բերքը հասունանում է օգոստոսին: Ամեն մի ծառից ստացվում է 100—150 կգ բերք: Այս սորտի համար լավ փոշոտիչներ են հանդիսանում Ռենկլոդ Ալտանի, Հունդարասալոր խտալական, Աննա Շպետ, Վիկտորիա սորտերը:

Ալբուխարի: Շատ տարածված է ցածրագիր և նախալեռնային շրջաններում: Պտուղը հասունանում է սեպտեմբերի կեսին: Պտղամիսը սլիմե է, հյութալի և քաղցրաթթվալի համով, կորիզը անջատվում է պտղամիսից: Արտադրությունում նրանից պատրաստում են մուրաբաներ և բարձրորակ չիր: Ծառիկները փոշոտվում են Դեղնաշուր և Վալիրի սորտերի ծառի օգնությամբ:

Դեղնաշուր: Հայկական ծագում ունեցող սորտ է, տարածված է ցածրագիր ու նախալեռնային շրջանի Պտուղները հասունանում են սեպտեմբերի կեսից, ձվաձև են՝ սուր ծայրով, պատված սպիտակավուն մոմաշերտով: Պտղամիսը դեղին գույնի է, հյութալի և քաղցր համով, կորիզը անջատվում է: Բացի թարմ պորժելուց, պատրաստում են մուրաբաներ, կոմպոտներ: Այս սորտի ծառերը փոշոտվում են Ռենկլոդ կանաչ և Վ սորտերի ծաղկափոշով:

Հայկական ՍՍՀ-ում բալենու տարածված լավագույն սորտեր են համարվում Սիսիանի, Աբովյանի, Աշտարակի, Արտաշատի տեղական բալենիները: Ներմուծված սորտերից մշակվում են Վլադիմիրյան, Լյուբսկայա, Շպանկա, Միշուրի-նի բերքատու, Շուբինկա, Ամորել Կոզլովի, Անագոլյան, Պոգբելսկի և այլ սորտեր:

Վլադիմիրյան: Ռուսական սորտ է, ծառերը՝ 3—3,5 մ բարձրությամբ, միջակ աճեցողությամբ, կլորավուն փուլող սաղարթով: պտուղը՝ մինչև 3 գ քաշով, մուգ կարմիր գույնի, ենթամաշկային բազմաթիվ կետերով: Պտղամիսը մուգ կարմրավուն է, ամուր, հյութալի, թթվաշաքարոցը համով, յուրահատուկ տափալության: Օգտագործվում են թարմ և մուրաբաներ պատրաստելու համար: Բերքը սկսում է հասունանալ հուլիսի վերջին տասնօրյակում: Սրա ծաղիկները լավ փոշոտվում են Միշուրի-նի բերքատու, Լյուբսկայա և Երևանի տեղական սորտերի ծաղկափոշով:

Լյուբսկայա: Շատ տարածված է ՍՍՀՄ միջին և հարավային գոտիներում: Ծառերը փոքր են, 2—2,5 մ բարձրությամբ, կլորավուն, տարածուն սաղարթով: Պտուղները խոշոր են (3—5 գ), սրտանման, կոթը՝ լավ արտահայտված, մուգ կարմիր փայլուն գույնի, պտղամիսը հյութալի է, թթվաշաքարոցը համով, լավ է վերամշակության համար: Ծառը սպառնալից է տնկման 2-րդ տարվանից, ինքնափոշոտվող է, բերքը հասունանում է հուլիսի վերջերին, բերքատվությունը բարձր է և ունի միջակ ցրտադիմացկունություն:

Շպանկա: Ծառերը ունեն ուժեղ աճեցողություն և լայն տարածված սաղարթ: Պտուղները խոշոր են, մուգ-կարմիր գույնի և փայլուն: Պտղամիսը կիսամուր է, կարմիր, քաղցրաթթվալի համով, որը հիշեցնում է կեռասի համը: Համարվում է սեղանի լավագույն սորտ, միաժամանակ օգտագործվում է վերամշակության համար: Ինքնափոշոտվող սորտ է, պտուղները հասունանում են հունիսի երկրորդ կեսերին: Բարձր բերքատու է, փոշոտվում է Լյուբսկայա, Վլադիմիրյան, Շուբինկա և այլ սորտերի ծաղկափոշով:

Միշուրինի բերքատու: Յրտադիմացկուն, վաղ պտղաբերող և բերքատու սորտ է: Ծառը ունենում է մինչև 2 մ բարձրություն, սաղարթը՝ փռված: Պտուղները խոշոր են (մինչև 5 գր), կտրավուն ձևի, կարմիր, փայլուն մաշկով: Պտղամիսը կարմիր է, թթվաշ-քաղցր համով: Բերքը հասունանում է օգոստոսի 3-րդ տասնօրյակում: Մեկ ծառից ստացվում է 25—30 կգ բերք: Փոշոտվում է իր սորտի ծառերի ծաղկափուշով:

ԿՆՈՒՍՆՆՈՒ ՍՈՐՏԵՐԸ

Տեղական սորտերից մեկ մոտ շատ տարածված են Շուշա, Քանաքեռի, Կարմրկենի, Սպիտակենի և Արինջի կեռասները: Եվրոպական սորտերից մշակում են Դենիսենի գեղին, Դրոգանի գեղին, Թաթարական սև, Նապոլեոն սև, Նապոլեոն վարդագույն և այլ սորտեր:

Դենիսենի գեղին: Յրտադիմացկուն է, ծառերը՝ ուժեղ ու ճեղքողությամբ, լայն և խիտ ճյուղավորված բաղարթով: Պտուղները բաց-դեղին գույնի են և փայլուն մաշկով: Պտղամիսը ամուր է, հյութալի քաղցր հաճելի համով: Օգտագործվում է թարմ և վերամշակման համար: Ծառերը պտղաբերում են տնկման 5—6-րդ տարում: Բերքը հասունանում է հունիսի վերջերին: Խաչաձև փոշոտվող է, մեկ ծառից ստացվում է 80—90 կգ պտուղ: Հավագույն փոշոտիչն է Դրոգանի գեղին սորտը, որը նույնպես արժեքավոր սորտ է:

Շուշա կեռաս: Շատ տարածված է Երևանի շրջակա այգիներում, ինչպես նաև Մեղրու, Նոյեմբերյանի շրջաններում: Ծառերի բարձրությունը հասնում է մինչև 5 մ-ի: Պտուղները միջակ մեծության են (3—4,5 գր), գեղին սպիտակավուն գույնի և կարմրավուն թշով: Պտղամիսը բաց դեղնավուն է, նուրբ, թափանցիկ, քաղցր համով, թույլ խմելությամբ: Փոշոտիչներն են Քանաքեռի կեռաս և այլ տեղական սորտերը:

Հայտնաանում շատ տարածված է Երրեկոտ, Ռոշինսկայա, Վիկտորիա, Բելայա-անանասայա սորտերը: Վերջին տարիներին մշակության մեջ են մտել նաև Պրոլիֆիկ, Պոլգնայա-Լեոպոլդսգայա, Միսովկա, Մուսո, Լենինականի № 1, № 2 և մի շարք այլ սորտեր:

Ռոշինսկայա: Շատ տարածված սորտ է՝ բարձր թփերով, լավ տերեւապատված, ծաղիկները երկսեռ են և սպիտակ գույնի: Պտուղները խոշոր են (6—20 գ) բաց-կարմիր վաշլուն գույնի, սերմերը՝ գեղին և թույլ բնկղմված պտղամիսի երեսին: Պտղամիսը սպիտակ է, ելրերում՝ վարդագույն, հյութալի, նուրբ արոմատով: Բերքահավաքը ցածրադիր զոտում սկսվում է մայիսի 2-րդ տասնօրյակում, իսկ նախալեռնային և լեռնային շրջաններում՝ 20—30 օր հետո: Մեկ հեկտարից ստացվում է 6—7 տ պտուղ:

Վիկտորիա: Տարածված է Երևանի շրջակայքի այգիներում: Թուփը ունի միջակ աճեցողություն (30—35 սմ բարձրություն): Ծաղիկները երկսեռ են, սպիտակ գույնի, պտուղները՝ կլոր, երկարավուն, մուգ-կարմիր գույնի, սերմերը՝ գեղնակարմիր, պտղամիսի մեջ թույլ բնկղմված, պտղամիսը կարմիր է և համեմատաբար սլինդ, համը՝ դուրեկան: Բերքը սկսում են հավաքել մայիսի 2-րդ տասնօրյակում, իսկ լեռնային շրջաններում՝ 20—30 օր հետո: Մեկ հեկտարից ստացվում է 5—6 տ բերք:

Պրոլիֆիկ: Արտասահմանյան ծաղում ունեցող սորտ է, շատ տարածված է նաև մեր բաղմամբիլ շրջաններում: Թուփը փայլամանում է և լավ է դիմանում սառը բնագավառի ճնշմանը: Թփերը լինում են 40—50 սմ բարձրության պայմաններին: Թփերը լինում են խոշոր տերևներով: Ծաղիկները միասեռ են, պահանջում են խաչաձև փոշոտում, լավ է տնկել Ռոշինսկայա սորտի հետ միասին: Պտուղները լինում են միջակ կամ խոշոր մեծության: Պտուղները կոնաձև են, լայն կողավոր մուգ-վարդագույն և փայլուն: Պտղամիսը՝ սլինդ, թթվաշ-քաղցր համով ու արոմատով: Սերմերը կարմիր են, թույլ բնկղմված պտղամիսի երեսին: Մեկ հեկտարից

ստացվում է 6—7 տ բերք: պտուղները հասունանում ցածրագիր գոտում հունիսի սկզբներին, իսկ լեռնային շերտերում՝ հուլիսի առաջին տասնօրյակում:

ՀԱՂԱՐՋԵՆՈՒ ՍՈՐՏԵՐԸ

Գոլիաֆ: Տնամերձ այգիների համար շատ լավ սորտ է, որն աչքի է ընկնում բարձր բերքատվությամբ և պտուղների որակով: Պտուղները կլորավուն են, սև գույնի, մինչև 1,5 գ քաշով: Պտղամիսը կանաչավուն է, նուրբ բուրմունքով, թարմացնող թթվաշ-քաղցր համով: Բերքը հասունանում է հուլիսի սկզբից, թարմ սպառման և վերամշակման լավագույն սորտ է: Բերքատվությունը մեկ թփից 3—4 կգ է:

Լիա բերփառ: Աչքի է ընկնում իր բարձր բերքատվությամբ: Պտուղները կլորավուն են, 1—1,2 գ քաշով, սև փայլուն գույնի, միջակ մեծության ողկույզներով: պտղամիսը կանաչավուն թթվաշ-քաղցր բուրմունքով, լրիվ հասունացածը լինում է հաճելի համով: Բերքը գլխավորապես օգտագործում են մուրաբաներ, ջեմ, հյութեր, գինիներ պատրաստելու համար: Բերքը հասունանում է հունիսի վերջից, մեկ թփից ստացվում է 2—3 կգ պտուղ:

Նեապոլյան: Այս սորտը առանձնապես աչքի է ընկնում Շ. վիտամինի պարունակությամբ: Պտուղները՝ կլորավուն են 1—1,5 գ քաշով, ողկույզները լինում են միջակ մեծության, սև փայլուն գույնի, պտղամիսը՝ կանաչավուն, հյութալի, թթվաշ-քաղցր համով և լավ բուրմունքով: Բերքը օգտագործում են թարմ վիճակում և վերամշակության համար: Մեկ թփից ստացվում է շուրջ 2 կգ պտուղ:

Կոնդալ: Այս սորտը բացի պտուղ տալուց, ունի նաև դեկորատիվ նշանակություն: Թփերն ուժեղ աճելու շնորհիվ գեղեցկացնում են բակը, այգին: Պտուղները խոշոր են, կլորավուն ձևի, սև կամ օրանժի գույնի՝ հարուստ շաքարներով ու վիտամիններով: Բերքը օգտագործում են թարմ և բարձրորակ մուրաբաներ, լիկյորներ և այլ մթերքներ պատրաստելու համար: Պտուղները հասունանում են հուլիսի կեսերից: Մեկ թփից ստացվում է 4—6 կգ և ավելի պտուղ:

Հոլանդական կարմիր: Տարածված է Հայաստանի տնամերձ այգիներում: Պտուղները կլորավուն են, մինչև 0,8 գ քաշով, երկարավուն ողկույզներով, կարմիր գույնի: Պտղամիսը հյութալի է, թթվաշ-քաղցր համով, օգտագործում են թարմ վիճակում և վերամշակության համար: Բերքը հասունանում է հունիսի կեսերից, մեկ թփից ստացվում է 3—4 կգ պտուղ:

Կովկասյան: Շատ տարածված է տնամերձ այգիներում: Պտուղները կլորավուն են, ողկույզները՝ երկար, փայլուն կարմիր գույնի, քաղցրաթթվաշ համով: Բերքը պիտանի է թարմ սպառման և վերամշակման համար:

ՄՈՌԻՆՈՒ ՍՈՐՏԵՐԸ

Անգլիական: Սորտը աչքի է ընկնում իր ունիտանտությամբ և վեգետացիայի ընթացքում կարող է բերք տալ երկրորդ անգամ: Պտուղները խոշոր են, յուրահատուկ կարմիր գույնի, անփայլ, երկարավուն ձևի և գեղեցիկ: Պտուղները հասունանալիս չեն թափվում, պտղամիսը հյութալի է, թթվաշ-քաղցր համով, օգտագործում են բարձրորակ մուրաբաներ, հյութեր, խմիչքներ պատրաստելու համար և թարմ վիճակում: Պտուղները հասունանում են հուլիսի երկրորդ տասնօրյակից սկսած, բերքատվությունը մեկ թփից 1,5—2 կգ է:

Մալբոռ: Շատ տարածված է տնամերձ այգիներում, աչքի է ընկնում իր բարձր բերքատվությամբ և տարբեր կլիմայական պայմաններին լավ հարմարվելու ունակությամբ: Պտուղները խոշոր են՝ բաց կարմիր գույնի և գեղեցիկ: պտղամիսը՝ քաղցր-թթվաշ համով, օգտագործում են վերամշակության համար, աչքի է ընկնում փոխադրառականությամբ: Բերքը հասունանում է հուլիսի սկզբին:

Գոլիաֆ: Պտուղները խոշոր են, բաց կարմիր գույնի, քաղցրաթթվաշ համով և ուժեղ բուրմունքով: Օգտագործում են թարմ սպառման և վերամշակության համար: Բերքը հասունանում է հուլիսի կեսից:

Կրկնակի պտղաբերող: Որպես կրկնակի պտղաբերող սորտ կարելի է տարածել տնամերձ տարածություններում:

Պատույնները գեղեցիկ են՝ բութ-կոնացձև, բալանման կարմիր գույնի, քաղցրաթթվաշ համով և լավ բուրմունքով: Օգտագործում են թարմ վիճակում և վերամշակության համար: Բերքը հասունանում է հուլիսի կեսերից:

ԿՈԿՈՌՇԵՆՈՒ ՍՈՐՏԵՐԸ

Խառատոն: Աչքի է ընկնում բույականաշառի չորագլմաց-կունությամբ և ամառվա ուժեղ շոգերից չի տուժում: Թիփերը հզոր են, շատ ճյուղավորված, պտուղները՝ մինչև 1,5 գ քաշով, վարդագույն-կարմիր գույնի: Թարմ սպառման և վերամշակության սորտ է, բերքը հասունանում է հուլիսի 2-րդ տասնօրյակից: Մեկ թիփից ստացվում է 4—5 կգ բերք:

Վարչավայի: Սորտը հայանի է նաև Սպիտակ ֆինիկ անունով: Տնամերձ այգիների համար շատ արժեքավոր է, աչքի է ընկնում բարձր բերքատվությամբ, խոշոր պտուղներով և գերազանց համով: Պատույնները կարմիր գույնի են, երկար-օվալաձև կամ կլոր օվալաձև, մաշկը հաստ է, հարթ մակերեսով, պողամիսը՝ վարդագույն, հյութալի, թթվաշ-քաղցր համով: Բերքն օգտագործում են թարմ և վերամշակված վիճակում, Մեկ թիփից ստացվում է շուրջ 6—7 կգ պտուղ:

Կանաչ շրձն: Աչքի է ընկնում իր խոշոր բարձրորակ պտուղներով ու բերքատվությամբ: Պատույնները, երկար, օվալաձև, կանաչ կամ մուգ-կանաչ գույնի են, մաշկը, նուրբ, հարթ մակերեսով: Պաղամիսը կանաչավուն է, հյութալի, թթվաշ-քաղցր համով և բուրմունքով: Օգտագործում են թարմ և վերամշակված վիճակում:

Տնամերձ այգիներում կտրելի է մշտելի նաև կոկոռենու մի շարք այլ սորտեր, ինչպիսիք են՝ Ռուսական, Սև նեպուս, Միսոփսի, Իզումբուդնի և այլ սորտեր:

ՊՏՂԱ-ՀԱՏԱՊՏՂԱՅԻՆ ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԲԱԶՄԱՅՄԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

Պաղա-հատապաղային բույսերը կտրելի է բաղմացնել ինչպես սեղական (սերմերով), այնպես վեղետատիվ եղանակներով: Սեռական եղանակով բաղմացրած կուլտուրական սոր-

տերը չեն պահպանում իրենց հատկանիշները: Բաղմացման այս եղանակն օգտագործում են երկու նպատակով: Առաջինը գործադրում են տնկարանում պատվաստակալների բաղմացնելու և աճեցնելու նպատակով, իսկ երկրորդը՝ սելեկցիայի ընթացքում նոր սորտեր ստանալու համար: Քանի որ կուլտուրական սորտերը սերմերով բաղմացնելիս չեն պահպանում իրենց հատկանիշները, ուստի նրանց բաղմացնում են վեղետատիվ եղանակով: Հաշվի առնելով այդ հանգամանքը և այն, որ կուլտուրական ծառատեսակների մեծ մասից յուրաքանչյուր բույսեր ստանալը դժվար է, ուստի նշված ծառերը բաղմացնում են պատվաստների կատարելու միջոցով: Յուրաքանչյուր ծառ կամ թուփ կտրելի է ստանալ անդալիսների, թուփը կիսելու, կտրոնները, բեղիկները և արմատային մուկները արմատակալացնելու միջոցով:

Պատվաստ կատարում են նոխօրոք աճեցրած վայրի, կիսակուլտուրական սերմնաբույսերի կամ վեղետատիվ եղանակով ստացված պատվաստակալների վրա: Գոյություն ունի պատվաստի երկու եղանակ՝ աչքապատվաստ և կտրոնապատվաստ:

Աչքապատվաստը համարվում է պատվաստի բոլորից շատ տարածված եղանակը և ունի մի շարք առավելություններ: Նրա կատարման տեխնիկան պարզ է և ունի առավել մեծ արտադրողականություն: Կատարման ընթացքում բույսին մեծ վնասներ չեն հասցվում, վերքերը արագ վերականգնվում են և ավելի քիչ պատվաստացու կտրոններ են ծախսվում: Գոյություն ունի աչքապատվաստի տարբեր ժամկետներ: Քնած աչքերով պատվաստ կատարում են օգոստոս-սեպտեմբեր ամիսների ընթացքում, իսկ աճող աչքերով՝ ապրիլ-մայիս ամիսներին: Քնած աչքերով կատարած պատվաստի դեպքում աչքերը կպչում են և քնած վիճակում մնում մինչև հաջորդ տարվա գարունը: Աճող աչքերով պատվաստը կատարում են գարնանը, երբ սկսված է լինում հյութաշարժությունը: Աճող աչքով պատվաստվում են գլխավորապես դեղձներին, նշենին և ծիրաններին:

Մեր հանրապետության լեռնային և նախալեռնային շրջաններում քնած աչքով պատվաստ կատարում են հուլիսի վեր-

ջերից մինչև օգոստոսի վերջերը, իսկ ցածրագիր վայրերում օգոստոսի առաջին տասնօրյակից մինչև սեպտեմբերի կեսերը:

Պատվաստ կատարելուց 3—4 օր առաջ անհրաժեշտ պատվաստվող վայրակները ջրել, ապա փխրեցնել նրան տակի հողը, բուկից կատարել, որպեսզի արագանա բույսի հյութաշարժությունը:

Պատվաստի գործողությունը կատարելու համար անհրաժեշտ է ունենալ հատուկ սուր դանակ, ճիլոպ, այգու սեկա տոր (մկրատ), սրաքար, Այնուհետև ցանկացած բերքատու ծառից վերցնել 4—5 մմ հաստությամբ ընթացիկ տարում առաջացած շիվերը և հեռացնելով տերևները թողնել միայն տերևակոթի փոքր մասը:

Պատվաստից առաջ պետք է հողից մաքրել պատվաստակալների բուկերը և սրբել խոնավ շորով: Պատվաստակալների հաստությունը պետք է լինի առնվազն 8—10 մմ, Շուրջ եղանակներին աչքապատվաստը պետք է կատարել միայն վաղ առավոտյան և երեկոյան ժամերին, անձրևոտ և քամոտ օրերին չի թույլատրվում կատարել աչքապատվաստ: Գործողության ընթացքում առաջին հերթին պատվաստակալի արմատավզիկից 4—5 սմ վերև հյուսիսային կողմից դանակով կեղևը ճեղքում են ուղղահայաց T տառի ձևի, ապա դանակի բուխ մասով կեղևը զգուշությամբ երկու կողմի վրա ետ տանում: Այնուհետև երկու մասով բռնում են պատվաստացուի աչքի տերևակոթունից և տեղավորում կտրվածքի մեջ այնպես, որ լավ նստի, որից հետո կապում են ճիլոպով, ինչպես ցույց է տրված նկար 4-ում:

Պատվաստից 7—10 օր անցնելուց հետո պետք է կատարել առաջին ստուգումը: Եթե աչքի վրա մնացած տերևակոթունը մատով կաշելիս ընկնում է և աչքը երևում է կանաչ ու թարմ, նշանակում է պատվաստը կապել է, եթե տերևակոթունը չի ընկնում և աչքը սևացած է լինում, նշանակում է չի կապել: Երկրորդ անգամ ստուգում կատարում են առաջին ստուգումից 10—15 օր անցնելուց հետո, իսկ երրորդը՝ հաջորդ տարվա գարնանը, որի ընթացքում բացում են նաև աչքապատվաստների կապերը: Պատվաստն անհաջող լինելու դեպքում կարելի է երկրորդ անգամ պատվաստ կատարել:

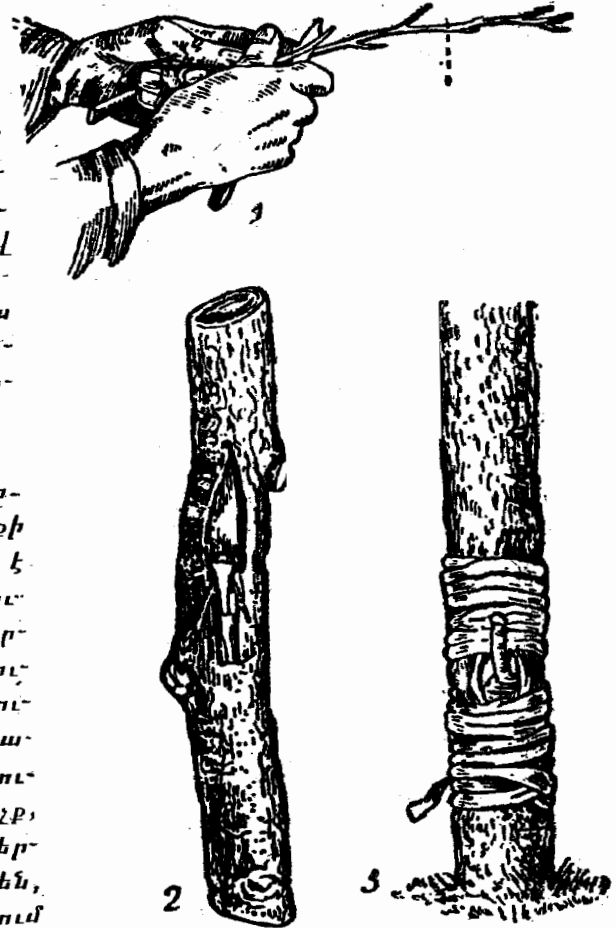
Կտրոնապատվաստ:

Կտրոնապատվաստը ստատկատարում են վաղ գարնանը, նախքան բողբոջների բացվելը: Պատվաստը կատարում են աշնանը վերջըլած և խնամքով պահված կտրոններով: Պատվաստի այս եղանակի ամենատարածված ձևերն հետևյալն է.

Կողապատվաստ:

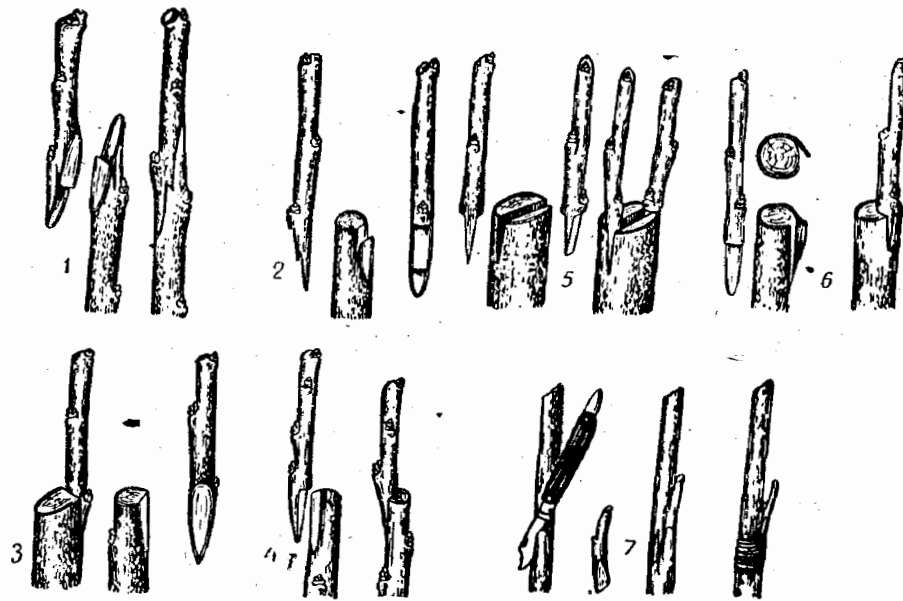
Այս դեպքում պատվաստակալի հիմքի վրա կատարվում է 4—5 սմ երկարությամբ շեղակի կտրվածք, նրա հաստության 1/3-ի խորությամբ: Պատվաստացու կտրոնը, որը ունենում է 2—3 աչք, նրա հաստ ծայրը երկու կողմից սրում են, ապա տեղավորում կտրվածքի մեջ այն հաշվով, որ լավ համընկնի: Գրանից հետո կապում են ու քսում այգու մածիկ:

Կտրոնները կաշելուց հետո կապը թուլացնում են և որոշ ժամանակից հետո անջատում: Երբ պատվաստաշիվը երկարում է, անհրաժեշտ է այն կապել բութակին, իսկ մնացած շիվերը կարճացնել և ամուրի վերջին լրիվ հեռացնել:

Նկ. 4. Աչքապատվաստի կատարման ձևեր.
1 — աչքի կտրումը վահանակով, 2 — աչքի տեղադրումը T-աձև կտրվածքում, 3 — աչքապատվաստի կապումը:

Հասարակ և լավացված կտրոնապատվաստներ: Այս երկու ձևերն էլ օգտագործում են այն դեպքում, երբ պատվաստահալը և պատվաստացուն ունենում են միևնույն հաստութունը: Պատվաստ կատարելիս պատվաստացուի ծայրին անում են շեղակի կտրվածք, կտրոնի հաստությունից 3—5 անգամ ավելի երկարությամբ, ապա գնում են իրար վրա, այնպես, որ իրար վրա լավ համընկնեն, որից հետո կապում են և քսում ալգու մածիկ (նկ. 5):

Նկ. 5. Կտրոնապատվաստների կատարման տեխնիկան.

1— բարելավված կտրոնապատվաստ, 2—3— պատվաստը գնումով, 4— պատվաստը ուտով, 5— ճեղքապատվաստ, 6—պատվաստ կեղևի տակ, 7— կողապատվաստ:

Լավացված կտրոնապատվաստի դեպքում պատվաստահալի և պատվաստացուի հաստ ծայրերին կատարված շեղակի կտրվածքների վրա պետք է ճեղք բացել, դնել իրար վրա այնպես, որ ճեղքերն իրար հետ լրիվ համընկնեն:

Պատվաստ դնումով: Այս եղանակով պատվաստ կատարում են այն դեպքում, երբ պատվաստահալը մի քանի անգամ ավելի հաստ է, քան պատվաստացուն: Այս դեպքում կտրոնի ծայրը շեղակի կերպով կտրում են մի կողմից և այն պատրաստում: Պատվաստահալ ճյուղի ծայրը կտրում են, ապա կողքից երկարությամբ շեղակի նույն չափի կտրվածք են անում, ինչ որ արված էր պատվաստացու կտրոնի ծայրին: Դրանից հետո կտրոնը գնում են նշված կտրվածքի վրա և կապում ու քսում ալգու մածիկ:

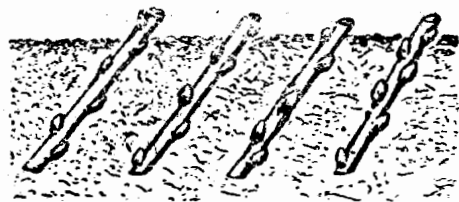
Ճեղքապատվաստ: Ճեղքապատվաստը լինում է լիճեղք և թերաճեղք: Օգտագործում են 4—5 սմ տրամագիծ ունեցող պատվաստահալ ճյուղի կամ բնի պատվաստման համար: Պատվաստացու կտրոնի ծայրը սրում են, ապա կտրում պատվաստահալ ճյուղի ծայրը և կենտրոնից ճեղք բացում ու սեպ գնում, որից հետո պատվաստացու կտրոնները հաղում ճեղքի մեջ և սեպը հանում: Պատվաստահալի վրա կատարված ճեղքը, եթե լինում է թերի, հազցնում են մեկ կտրոն, իսկ եթե լինում է լրիվ, հազցնում են երկու կտրոն: Կտրոնները հազցնելուց հետո կապում են և ամրողջ կտրվածմակերեսին քսում ալգու մածիկ:

Պատվաստ կեղևի տակ: Պատվաստի նշված ձևը կրում են հասակն առած ծառերի կամխքային ճյուղերի բնի և արմատների վրա: Այս դեպքում պատվաստի երեսից ճյուղի ծայրը կտրում են օղակաձև և կտրվածքի կղզից, կեղևի տակ բնափայտի միջև, նրա երկարությամբ կատարում կտրվածք: Պատվաստացու կտրոնի ծայրը մի կողմից իջակի սրում ու այն հազցնում են բնափայտի ու կեղևի արևերը, ապա կապում և քսում ալգու մածիկ: Պատվաստը, կալի է կատարել ծառերի լավ հյութաշարժությամբ ընթացքում:

Կտրոններով բազմացում: Կտրոններով բազմացում կատարում են ինչպես կանաչ շիվերով, այնպես էլ փայտացած ճյուղերով: Փայտացած կամ ամեռային կտրոններով փայտացած բազմացնում են հաղարջենին, ցածրաճ խնձորենին, սերկիլենին, թզենին, նոնենին և այլ տեսակների: Կտրոնները սովորաբար կտրում են բույսի հանգստի շրջանում: Կալի կտրոն վերցնում են լավ զարգացած մեկ տարեկան երիտ

րից և պահում են նկուղում ավազի մեջ կամ խրամատնե-
րում: Անհրաժեշտ է կտրոնները ծառերի վրայից կտրել
նոսակով, դա կնպաստի կալուսի ավելի մրազ գոյացմանը:

Կտրոնները պետք է տնկել գարնանը: Թաքմացման նպա-
տակով տնկելուց առաջ անհրաժեշտ է նրանց երկու ծայրե-
րից մեկական աչք կտրել: Այնուհետև նախօրոք պատրաս-
տած հողում ցցափայտիկով անցքեր բացել, ապա կտրոնի
ստորին ծայրամասը իջեցնել անցքի մեջ: Դրանից հետո
ցցափայտիկով հողը լցնում են կտրոնի շորս կողմում մնա-
ցած դատարկ տարածությունը: Տնկումը կատարում են ուղ-
ղաձիգ կամ որոշ թեքությամբ, հողից վերև թողնելով 1—2
աչք: Այնուհետև ըստ պահանջի ջրել, քաղհանել և փխրեցնել:
Արմատակալած կտրոնները սովորաբար պետք է հանել
նույն աշնանը, իսկ թույլ զարգացածները կարելի է թողնել
մեկ սեզոն ևս և նոր հանել ու տնկել հիմնական տեղում:

Նկ. 6. Կտրոնների տնկման
եղանակը:

Կանաչ կտրոններով
բազմացնում են դրախ-
տախնձորենին, դուսի-
նը, կոկոռշենին, կար-
միր հաղարջենին՝
արագ բազմացնելու
նպատակով: Բազմաց-
ման այս ձևը մեծ
մասամբ իրագործում
են ջերմոցներում կամ
ջերմատներում:

Կտրոններ վերցնելու ամենալավ ժամկետը համարվում
է այն ժամանակը, երբ շիվերի միջին մասը դեռևս փայտա-
ցած չի լինում, բայց կոշտացած է լինում:

Բազմացում անդալիսներով: Ուղղահայաց անդալիս:
Նշված ձևով անդալիս կատարում են գլխավորապես կոկոռ-
շենու, դուսենի, պարադիսկայի և սերկեկենու արմատակալ-
ների ստանալու նպատակով: Արմատակալները տնկում են
անդալիսներով ու խոնավությամբ ապահովված հողում 0,5—
1 մ հեռավորությամբ: Այդտեղ նրանք աճելով դառնում են
թփեր, Ամեն տարի գարնանը թփերը խոր էտում են, թող-

նելով երկարությունը 5—6 սմ: Այդ գործողությունների ըն-
թացքում նրանց ցողունի ներքևի մասում սկսում են առաջա-
նալ նոր շիվեր, երբ նրանց բարձրությունը հասնում է 10—
15 սմ-ի կատարում են բուկլից: Այնուհետև Կատարում են
կրկրորդ, երբեմն նաև երրորդ բուկլիցը: Հողի ծածկուցի տակ
շիվերը ամառվա երկրորդ կեսին սկսում են արմատներ ար-
ձակել: Աշնանը արմատակալված շիվերը անջատում են մայր
թփից և օգտագործում որպես տնկանյութ և տնկում հիմնա-
կան տեղում: Արմատակալած շիվերը մայր թփերից անջա-
տելուց հետո հարկավոր է մայր թփերը հողով ծածկել ձմե-
ռան սառնամանիքներից պաշտպանելու համար: Իսկ գար-
նանը նորից շարունակել նույն միջոցառումները՝ նոր արմա-
տակալներ ստանալու համար:

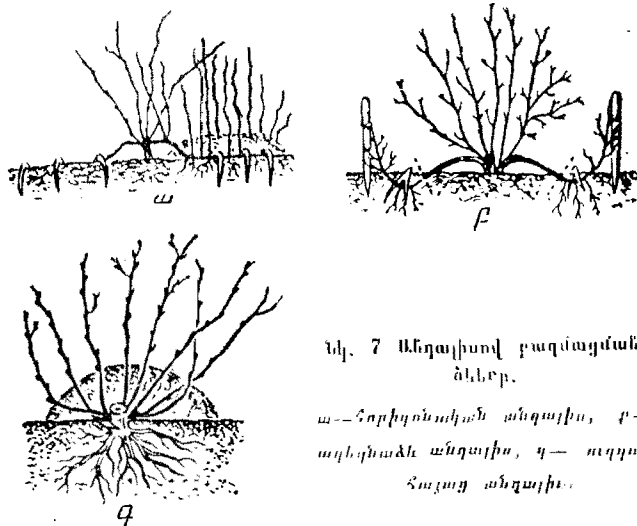
Հորիզոնական անդալիս: Բազմացման այս ձևի ժամանակ
մայր թփի միամյա շիվերից ընտրում են լավ զարգացածները
և պառկեցնում նախօրոք պատրաստված փոքր աղյուսում,
ապա ամրացնում հողին, շիվի ծայրը բարձրացնում վերև և
կապում ցցին: Որոշ ժամանակից հետո անդալիս արված շի-
վի աչքերից սկսում են առաջանալ նոր շիվեր: Այս եղանա-
կով բազմացվում են կոկոռշենին, տխլենին, դուսենը, եր-
բեմն նաև սերկեկենին:

Աղեղնաձև անդալիս: Սրա էությունը կայանում է նրա-
նում, որ մայր թփի միամյա շիվը ծռում և իջեցնում են նա-
խօրոք պատրաստած նեղ փոսի մեջ (30 սմ խորությամբ) և
ծայրը հողից դուրս հանում ու կապում ցցին: Շիվը ծռելուց
առաջ անհրաժեշտ է ծռած տեղում կատարել կեղևի խոր
կտրվածք և ծածկել հողով, որպեսզի արմատներ շուտ առա-
ջանան: Այս ձևով սովորաբար բազմացնում են տխլենին,
երբեմն նաև կոկոռշենին:

Բազմացումը արմատային մացառներով: Վեգետատիվ
բազմացման այս եղանակը յուրահատուկ է այնպիսի տե-
սակներին, որոնց արմատային սխտեմը տարածվում է հողի
մակերեսին ավելի մոտիկ տարածությունում: Այս եղանա-
կով բազմացնում են սալորենու, մամխասալորենու, բալե-
նու, ինչպես նաև խնձորենու ու տանձենու մի շարք ագա-
տեսակները: Մացառները կարելի է մայր բույսից անջատել

երկու տարեկան հասակում և օգտագործել որպես տնկա-
նյութ:

Բնդիվներով բազմացում: Բույսն աչք է դնում հողի
բաշտատեղի է կրակին: Նրանց կոնկրետ տեսակների վրա բողբոջ-

Նկ. 7 Անդալիսով բազմացման
ձևեր.

ա—հորիզոնական անդալիս, բ—
աղկալի անդալիս, գ— ուղղա-
հաս ձևի անդալիս.

ներից առաջանում են լեկանման երկար ընձյուղներ, որոնք
ծալրում կալմակերպում են բողբոջներ, և նրանք շփվելով
խոնավ հողի հետ արմատակալում են: Յուրաքանչյուր
մայր լվի վրա կարող են առաջանալ տարբեր քա-
նակությամբ բողբոջներ: Աշնանը կարելի է նրանց անշատել
մայր բույսից և օգտագործել որպես անկանյութ: Այգային
սածիլներից հաջորդ տարում ստացվում է զգալի քանակու-
թյամբ բերք:

Այգու մածիկի պատրաստումը: Պողատու բույսերի խնամ-
քի ժամանակ և լույսը աչք դեպքերում, երբ բույսի վրա վեր-
քեր են առաջանում, անհրաժեշտ է այդ վերքերը պատել հա-
տուկ պատրաստված մածիկով: Այգու մածիկը օգտագործում
են ինչպես ծուռերի էտի ժամանակ, այնպես էլ պատվաստ-
ներ կատարելու դեպքում: Մածիկը կտրվածքի հյուսվածք-
ները պահպանում է շարացումից, թույլ չի տալիս, որ մուտք

գործեն վնասակար միկրոօրգանիզմներ և նպաստում է բեր-
քերի արագ վերականգնմանը, Մածիկ պատրաստում են հե-
տևյալ նյութերից՝ 400 գ բեկկնախեծ (КОМПОСТ), 200 գ
մեղրամոմ և 100 գ կենդանական յուղ կամ 1 կգ բեկկնա-
խեծ 150 գ մեղրամոմ և 0,25 լ վառի յուղ:

Նշված նյութերը անհրաժեշտ է հալեցնել դանդաղ ալյուղ
կրակի վրա, որից հետո խառնել և ստացված մասսան լցնել
սառը ջրով դուլլի մեջ և թողնել ստուշի: Ստացվում է մահա-
մանման մածիկ, որը և կարելի է գնդերով պահել չորա-
թղթի մեջ: Եթե հնարավորություններ չկան մածիկ պատրաս-
տելու համար, ապա մածիկի վախարեն կարելի է օգտա-
գործել կավից և կավի թարմ գոմաղբից պատրաստված խառ-
նուրդը:

ՏՆԱՄԵՐՁ ՀՈՂԱՄԱՍԻ ԵՐԱԿԱՐԻՆԵՐԸ

Միրող պաղաբույսի խնդիրն է, ինչպես ավելի նպա-
տակահարմար ձևով օգտագործել անամերձ հողամասը, Այդ
տեսակետից միշտ հարց է առաջանում, ինչպիսի պաղա-
բույս տեսակներ ու սորոտեր բնորոշ և դրանք ինչպես տեղա-
բաշխել հողամասում:

Նայած հողակլիմայական պայմաններին, տարբեր վայ-
րերում օգտագործում են տարբեր սորտի և տարբեր տեսակի
պաղաբույս բույսեր: Մեր բարձրագույն շրջանների անամերձ
տարածություններում զիտավարդիս խնձորենի և տունձենի
են մշակում: Ցածրագույն գոտում, բացի դրանցից, պետք է
մշակել նաև ծիրանենի, դեղձենի, սալորենի, բալենի և կեռա-
սենի: Լեռնային շրջաններում կորիզավորներից պետք է մշա-
կել միայն բալենին և սալորենին: Նախալեռնային գոտում
վերը նշված տեսակներից պետք է բնորոշ միայն դեղձենին:
Մեղրի, Նոյնմերկյանի, Իջևանի, Շամշոգինի, Թումանյանի
շրջաններում, բացի վերը նշված տեսակներից, կարելի է մշա-
կել նաև թղենի, նոսենի, արեկեյան խալիմա և ձիթենի, վեր-
ջինները ցածրագույն գոտում մշակելիս ձմռան սառնամա-
նիկներից պաղաբույսները համար պետք է բույսերը լվաղել
կամ փոխադրել: Բացի բարձր լեռնային շրջաններից, մյուս

բոլոր շրջանների տնամերձ հողամասի եզրերին լավ է տրնկել բնկուղենի: Հատապտուղներ կարելի է մշակել մեր բոլոր շրջանների խոնավությամբ ապահովված տնամերձ հողամասերում:

Տնամերձ հողամասում պտղատու բույսերին պետք է հատկացնել համեմատաբար ավելի քիչ հողային մակերես: Խոշոր ծառատեսակների միջտարածություններում խտացման կարգով կարելի է տնկել կարճ կյանք ունեցող թփեր և ծառեր: Որպես ուժեղ աճող տեսակներ, խնձորենին և տանձենին կարելի է տնկել 6×6 մ կամ 7×7 մ հեռավորությամբ, իսկ նրանց միջտարածություններում տնկել բալենի, դձողձենի, որոնց կյանքի տևողությունը կարճ է:

Պտղատու ծառերի այդպիսի դասավորությունը տնտեսապես ձեռնտու է և հնարավոր է դարձնում հողամասն ավելի նպատակահարմար օգտագործելու: Ծառերի միջշարքային տարածություններում կարելի է մշակել հատապտուղներ և բանջարեղեն: Հատապտուղներից հաղարջենին և կոկոռչենին պետք է տնկել հողամասի եզրերին՝ մեկական շարքով, իսկ մոռենին տնտեսական շենքերի շուրջը, որոշ հեռավորության վրա: Վերջինս չի կարելի տնկել ծառերի միջշարքային տարածություններում, որովհետև մեծ քանակությամբ մացառներ է առաջացնում և խանգարում է հողի մշակության աշխատանքներին:

Որպեսզի տնամերձ այգում անցուղարձի ժամանակ հողը ոտքի տակ չպնդանա և բույսերը չվնասվեն, պետք է ստեղծել այգեմիջյան 1 մ լայնությամբ ճանապարհ:

Տնամերձ այգիները պետք է ապահովված լինեն ոռոգման ջրով: Ցանկալի է կառուցել փոքրիկ ջրավազան, որտեղ ջուրը հավաքվի, որոշ չափով արևի տակ լաքանա նոր օգտագործել ոռոգման համար: Այգում պետք է տնկել դիմացկուն և առատ բերք տվող տեսակների ու սորտերի բույսեր:

ՑՊՈ քառակուսի մետր հողամասում նպատակահարմար է տնկել՝ խնձորենի 10—12 հատ, տանձենի 8—10, բալենի և կեռասենի 4—6, ծիրանենի 2—3, դեղձենի 3—4, սալորենի

2—3 հատ, հաղարջենի, կոկոռչենի 30—40 թուփ, մոռենի 50 թուփ, ելակ 500—800 թուփ:

ՊՏՂԱՏՈՒ ԱՅԳՈՒ ՀԻՄՆՈՒՄԸ

Պտղատու բույսերը նույն տեղում պտղաբերում են տասնյակ տարիներ: Ուստի նրանց տնկման տեղի ճիշտ ընտրությունից է կախված ծառերի նորմալ աճեցողությունը և պտղաբերությունը: Այգու համար հարմար է ընտրել մինչև 5—8⁰ թեքություն ունեցող տարածությունը, իսկ ավելի թեք լանջերում այգի հիմնելիս պետք է պատրաստել դարավանդներ, որոնց լայնությունը կարող է լինել 2—3 մ: Դարավանդները դեպի ներս պետք է ունենան որոշ թեքություն ուղղելի ջուրը պահելու համար: Պտղատու բույսերը լավ աճում են կավա-ավաղային կամ ավաղակավային մեխանիկական կազմություն ունեցող հողերում: Աղակալած և ճահճացած տարածությունները պտղատու բույսերի մշակության համար պիտանի չեն: Տեղի ընտրության ժամանակ անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև տվյալ վայրում ստորգետնյա ջրերի բարձրության մակարդակը, վերջինս պետք է հողի մակերեսից գտնվի առնչվազն 2—2,5 մ խորության վրա: Ստորգետնյա ջրերի ավելի մոտ գտնվելը պտղատու բույսերի աճեցողության վրա բացասաբար է ազդողադառնում:

Այն հողամասերը, որտեղ ստորգետնյա ջրերը հողի մակերեսին մոտ են գտնվում, անհրաժեշտ է հողամասի շուրջը պատրաստել դրենաժներ (առուներ), որպեսզի ավելորդ ջրերը հեռացվեն:

ՏՆԿԻՆՆԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ընտրված տնկին պետք է ունենա առողջ արմատային սիստեմ, 3—4 հատ կմախքային արմատներ, որոնք լինեն առնչվազն 30 սմ երկարությամբ և պատված լինեն փնջարմատներով ու մազարմատներով: Այդպիսի տնկիները հեշտությամբ են կաշում և արագ փարթամանում են: Եթե արմատների վրա նկատվում են ուռուցքներ, ապա այդ նշանա-

կամ է՝ բույսը հիվանդ է արմատային թաղցկեղով, ուստի նման բույսը պիտանի չէ: Տնկիների բուժը պետք է լինի հարթ, առանց վերքերի, կեղևը առողջ և առանց վնասվածքների: Ծառերը պետք է ունենան առնվազն 3—4 հատ լավ դարգացած կմախքային ճյուղեր և մեկ կենտրոնական ուղեկցող: Գնված տնկիներից պետք է փոքրիկ խրձեր կապել 3-ական հատով, խնամքով փաթաթել ճիլոպով և զգուշությամբ փոխադրել տնկման վայրը: Հետո վայրերը տնկիներ փոխադրելիս, անհրաժեշտ է այն խնամքով հակավորել խոնավ մամուռի կամ բրեկենտի մեջ, որպեսզի չչորանան: Տնկիները փոխադրելուց հետո պետք է անմիջապես թաղել հողում և ջրել: Աշնանը բերված տնկանյութը, եթե անմիջապես չի օգտագործվում, ապա անհրաժեշտ է 40—50 սմ խորությու ռմեցող խրամատում արմատները ծածկել խոնավ հողով:

Տարբեր սորտի ծառերն իրար հետ չխառնելու համար, հարկավոր է նրանց վրա եղած պիտակները թողնել մինչև տնկումը: Խրամատները պետք է պաշտպանված լինեն կրծողներից: Հնդավոր ծառատեսակներ պետք է վերցնել այն ժամանակ, երբ նրանք լինեն երկու տարեկան, իսկ կորիզավորները կարելի է տնկել նաև մեկ տարեկան հասակից: Որքան տնկիները երիտասարդ լինեն, այնքան ավելի թարձր կլինի նրանց կաշոջականությունը: Ավելի հասակավոր տնկիները կամ խոշոր ծառերը տնկման համար օգտագործելիս, անհրաժեշտ է դրանք հանել հողագնդերով, փաթաթել ճիլոպով և զգուշությամբ փոխադրել նոր տնկավայրը, այլապես նրանք չեն կաշի:

Տնկելուց առաջ պետք է ստուգել բույսերը, այդ ընթացքում այգու դանակով պետք է կտրել արմատների հիվանդ ու չորացած մասերը, իսկ առողջ արմատների ծայրերը կարելի է թարմացնել փոքրիկ կտրվածքով: Արմատների թարմացումից հետո անհրաժեշտ է տնկիները թաթախել կավից ու գոմապահեղուկից պատրաստված ժիթայի մեջ, որպեսզի չչորանան:

Պտղատու ծառերը հաշողությամբ աճում են խնամքով պատրաստված հողում, նոր այգի հիմնելիս անհրաժեշտ է հողամասը հարթեցնել, խոր վարել և հարստացնել պնդանյութերով: Մանդանյութերից աղքատ տարածությունները պետք է պարարտացնել օրգանական պարարտանյութերով (գոմաղբ, տորֆ և բուսահող): Նպատակահարմար է այգիների հողամասերում երկու տարի շարունակ մշակել առվույտ կամ կորնգան: Տնամերձ պտղատու այգու հողը լավ նախապատրաստելուց հետո, պետք է կատարել սորտերի տեսակների տեղաբաշխում, շմոռանալով բանջարեղենին, ծաղկին հատկացվող տեղերի պահպանումը: Այնուհետև սկսում են ծառերի տնկման փուսերի պատրաստումը:

Փոսերը հանդիսանում են ծառերի արմատային սխտեմի համար ժամանակավոր ապաստարան: Պրակտիկան ցույց է տալիս, որ որքան փոսերը խոր և լայն են պատրաստում, այնքան ծառերի կաշոջականությունը բարձր է լինում: Փոսերը պետք է պատրաստել տնկում կատարելուց առնվազը 1—1,5 ամիս առաջ: Գարնանը տնկում կատարելու համար հարկավոր է փոսերը փորել աշնանը: Փոսերը պետք է լինեն կլորավուն և դեպի ներքև թեք պստերով: Հնդավոր ծառատեսակների համար փոսը պետք է լինի 100—125 սմ, լայնությամբ և 70—80 սմ խորությամբ, իսկ կորիզավորների համար՝ 70—80 սմ լայնությամբ և 50—60 սմ խորությամբ:

Փոսերի նախապատրաստման ժամանակ պետք է արմատների վրա լցվող հողը պարարտացնել տեղական և հանքային պարարտանյութերով: Նայած փոսի մեծությունը մինչև 1 մ լայնությամբ և 50—60 սմ խորությամբ փոսի մեջ լցվող հողին պետք է խառնել 30—40 կգ փթած գոմաղբ, 1—1,5 կգ սուպերֆոսֆատ և 150—200 կգ կսպիաղան աղ: Ազոտական պարարտանյութ տալիս են այն ժամանակ, երբ հայտնի է դառնում, որ ծառերը կպել են:

Մեկ բույսին հատկացվող տարածության չափը: Պտղատու բույսերին հատկացվող տարածության չափը կախված է տեսակից և նրա աճեցողության բնույթից: Ուժեղ աճող

տեսակները՝ բնկադենին, ծիրանենին, խճճորենին, տանձենին և կեռասենին, տնկում են մեկը մյուսից ավելի հեռու, քան թալլ սահանգողները՝ բնկենին, գեղձենին և ալլնա:

Ուժեղ և ունեցող պատվաստվալի վրա պատվաստած ծառերը պետք է տնկել հետևյալ կարգով՝ խնձորենին և տանձենին 5×1 կամ 4×3 մետր հեռավորությամբ, ծիրանենին 6×1 կամ 6×5 , բալենին 3×2 , սալորենին և կեռասենին 1×3 , գեղձենին 3×3 , թղենին և նոսենին 3×3 սերկելենին 3×3 մետր հեռավորությամբ:

ՏՆՈՒՄԸ, ԺԱՄԿԱՅԱՆՈՒՄԸ

Մասնատնկում կաշեղի է կատարել ինչպես աշնանը, այնպես էլ գարնանը: Աշնանատնկը սնդի աշն աստվանությամբ, որ տնկիլները մինչև կաշուն ցրտերն սկսվել, ձնուռափրում թշուն են ունենում կպչելու, և նրանց արմատները վրա վերքերը սկսում են սպիանալ ու երբեմն նոր մուգարձառներ են արձակում: Այդպիսի տնկիլները վաղ գարնանը սկսում են խրենց վեգետացիան և մինչև աշուն բավականին փաթկածանում: Տաճրադիրը դատում աշնանը տնկումները կատարվում են հսկաների վերջերից մինչև նոյեմբերի երկրորդ կեսը, իսկ նախալեռնային շրջաններում հսկաների սկզբից մինչև նոյեմբերի սկիզբը:

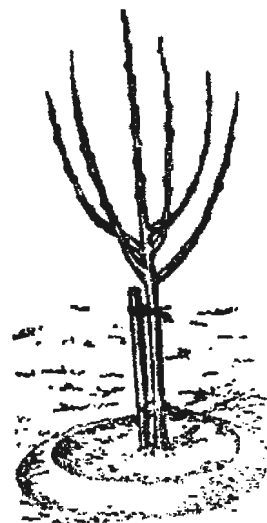
Գարնանային տնկումների ժամկետները կախված են տարվա կլիմայական պայմաններից: Գարնան տնկումները պետք է սկսել աշն ժամանակ, երբ հողը չբեղիւ է պալիտ: Ուշ ժամկետներում կատարած տնկումները արդյունք չեն տալիս, քանի որ չեթմաստիճանի բարձրանալու հետևանքով, հողի մակերեսը չորանում է և բույսերի համար ստեղծվում է անբարենպաստ պայմաններ և նրանք չորանում են: Հաշտատանի ցածրադիր և նախալեռնային շրջաններում տնկումները չիմնականում պետք է կատարել աշնանը, իսկ լեռնային շրջաններում վաղ գարնանը: Խնձորենին, տանձենին, ծիրանենին, սալորենին, բալենին, որոնք համեմատաբար ավելի ցրտադիմացկուն են, պետք է տնկել մեծ մասամբ աշնանը,

իսկ գեղձենին, նշենին, կեռասենին, սերիկենին, նոսենին, թղենին, խաբաման գարնանը:

Տնամերձ աշյում ծառատունկ պետք է կատարել երկու հոգով, նրանցից մեկը տնկին պիտի իջեցնի նախօրոք ²¹3 մասով հողով լցված փոսի մեջ և արմատները ուղղի հողի վրա, իսկ մյուսը պետք է պարարտ հողը բուժով լցնի արմատների վրա, մինչև փոսի բերանը: Այնուհետև հարկավոր է սաքով հողը նստեցնել արմատների վրա, այն հաշվով, որ բույսի արմատավզիկը հողի մակերեսին հավասար լինի: Արմատավզիկը շափից ավելի խոր կամ երես լինելու դեպքում ծառերի կալոցակունության ²²0-ը ցածր կլինի: Տնկումից հետո տնկիլները պետք է կապել փայտյա ցցերին՝ բամբակների չձածվելու համար և աշնահետև պատրաստել բուժակներ՝ 1—1,5 արամուզով: Գրանից հետո լավ ջրել: Մասնատնկումն ավարտելուց հետո հետագայում անհրաժեշտ է ստույգ ցցերին կապած տնկիլները և եթե կապերը սեղմում են պետք է կտրել թուղացնել: Այդ բնիադրում անհրաժեշտ է լինում հետոցնել նաև երիտասարդ ծառերի կմախքային հյուղերի ծալքի ²³3 մասը: Աշնանը տնկած ծառերի կապի թուղացումն ու կմախքային հյուղերի կարճացումը կատարում են գարնանը, իսկ գարնանը տնկածներին կատարում են անմիջապես:

Ամենաբարձր արդյունքից դուրս եկած ջրից, երբ նրա երկարությունը հասնում է 12—14 սմ, զգուշությամբ ճիւղով պետք է կապել բուժակին: Հետագայում պետք է հետևել և թալլ շուտ սրպենդի պատկը շատ խտանա: Այդ բնիադրում պետք է հետաջնել ծառի հիմքում առաջացող ավելորդ շժվերը:

Մոտր խոր տնկելու դեպքում վառ է աշնում և բնի հիմքում կեղծն ու արմատները հաճախ մահանում են և ուշ է սկսում պաղաբերել: Ուստի անհրա-

Նկ. 8. Մասնատնկ պաղապու ծառը

ժեշտ է հողը փոսերը լցնելու ընթացքում այն լրիվ տրորել
այնպես, որ տրամադրվող համապատասխան հողի մակերեսին:

ՈՐՐՏԵՐԻ ԴԻՄԱՎՈՐՈՒՄԸ ԱՅՈՒՆԻՐ ԸՈՏ ՓՈՇՈՏԱԳՆՆԵՐԻ ԵՎ
ՓՈՇՈՏԱԳՂՆԵՐԻ

Պաշտոնը բույսերի մեծ մասը իրենց սննդակոն փոշով
չեն փոշոտվում և որպեսզի նրանք պաշարեն, անհրա-
ժեշտ է նրանց խաշածե փոշոտել: Այդպիսի ծառատեսակների
շարքին են պատկանում խնձարենին, տունձենին, ծիրանենին,
կեռասենին, սալորենին և այլն: Ուսումնասիրությունները
ցույց են տվել, որ անգամ ինքնափոշոտվող դեղձենին և հա-
տապատուկների մեծ մասը, կազմակերպում ու բարձրորակ
պտուղներ են տալիս այն դեպքում, երբ նրանք խաշածե փո-
շոտվում են: Վերահիշյալից ելնելով պետք է անամերձ աչ-
քում շահել միայն միատարր ծառեր, այլ նրանց կողքին
պիտի տնկել նաև համապատասխան փոշոտիչ սորտը, որը
նույնպես պետք է լինի առատ պաշարերով: Թե փոշոտիչ և
թե փոշոտվող սորտերի ծառերը պետք է լինեն այնպիսիներ, որ
պաշարերման մեջ մասն են միաժամանակ և ունենան
կյանքի միևնույն տևողությունը: Պաշտոնը բույսերի մեծ մա-
սը էնտոմոֆիլ են, այսինքն նրանք փոշոտվում են միջատնե-
րի միջոցով, առանձնապես մեղուների: Ուստի ծառերի փոշո-
տումը ապահովելու նպատակով պետք է անամերձ հողամա-
սում կամ հարևան այգիներում լինեն մեղվի մի քանի փե-
թակներ:

ԵՐԻՏԱՍԿՐԻ ԾԱՌԵՐԻ ԵՆՈՒՄԸ

Տնամերձ այգում նորոտունիկ ծառերի ինամերը պետք է
տանել այնպես, որ ծառերը աչաղ խոշորանան, ունենան
նորմալ ան և հետագայում պիտանի բերքի ծանրություն տալ:
Ուստի շատ կարևոր է, որ աչաղ ծառերի միջաբաղաժին տա-
րածություններում մշակել այնպիսի միջանկյալ կուլտուրա-
ներ, որոնք նպաստեն ծառերի անեցողությանը: Միջաբաղա-
ժին տարածություններում կարելի է մշակել բանջարեղեն,

կարտոֆիլ և հլակի, հաղարջի, կոկոռչի թփեր: Միջաբաղաժին
չի թուլատրվում մշակել հացահատիկային կուլտուրաներ,
որոնց առաջնությունը պահանջը հանքային սննդատուության և
խոնավության նկատմամբ տեղի է ունենում մոլոխ-հունիս
ամիսներին, երբ առիթ է ունենում ծառերի վեգետատիվ ուժեղ
անը:

Միջաբաղաժին տարածությունների օգտագործումը պետք է
շարունակել մինչև այն ժամանակ, երբ ծառերը դեռ լրիվ չեն
անցել պաշարերսության: Կարևոր միջոցառում է նաև ծառերի
մերձքնային տարածության մշակումը: Տնկման առաջին եր-
կու տարում մերձքնային տարածությունները պետք է թողնել
շուրջ 2 մ լայնությամբ, իսկ աչիտահե կրկու տարին մեկ
այն պետք է ավելացնել 0,5 մ: Երբ ծառը դառնում է 8—10
տարեկան, ապա նրա համար պատրաստում են 3,5—4 մ
լայնությամբ բաժակ: Բաժակներին հատկացված տարածու-
թյուններում չի թուլատրվում կոզմիակի կուլտուրաների մշա-
կությունը:

Ծառերի առի հողի պարարտացումը, փխրեցումը և քաղ-
հանը պետք է կատարել անհրաժեշտություն դեպքում, հաշ-
վի առնելով հողի ֆիզիկո-քիմիական հատկությունները:
Աշնանը մերձքնային տարածությունները պետք է փորել
10—15 սմ խորությամբ, իսկ գարնանը անհրաժեշտ է խոր
փխրեցնել հողաբաղնեղով:

Ոռոգումը: Օդի բարձր ջերմաստիճանի դեպքում և հաքա-
բերական խոնավության պակասի պատճառով ծառերը ջրի մեծ
կտրիք են դրում: Ուստի ոռոգումը վճռական նշանակություն
ունի ծառի անհրաժեշտության և բարձր բերք ստանալու հա-
մար: Արարատյան դաշտի պայմաններում անամերձ այգիները
վեգետացիայի ընթացքում ջրում են մինչև 12 անգամ, նա-
խաշնային դուռու կիսամյապատային տարածություննե-
րում 10—12 անգամ, իսկ համեմատաբար նորմալ ֆիզիկո-
քիմիական կազմով ունեցող հողերում 6—8 անգամ:
Հետևյալ շրջաններում, որտեղ տեղումները համամասաբար
շատ են լինում, այգիները կարելի է ջրել 4—5 անգամ: Ապ-
րիլ, մայիս, հունիս, հուլիս և օգոստոս ամիսների ընթաց-

Մառերի տարեկ տարեկ	Գոմարգի կամ փոքր միջ նոս կոմ բոս կոմ	Ամսական սեզոնի սեզոնի	Ամսական սեզոնի սեզոնի	Մոսկով ֆոս ֆոս	Կալիում բուրդ վր
1—2	12—15	70	90	150	50
3—4	30—35	130	230	300	100—110
5—6	40—50	280	400	600	200
7—8	60—80	470	660	1000	320
9—10	80—100	660	1000	1500	560

Երիտասարդ ծառերի ձևավորումը և էությունը: Երիտասարդ ծառերը պետք է էություն ամեն տարի՝ աշնան տերևաթափից հետո մինչև բույսի սեզոնի բացվելը: Հայաստանի շրջաններում այն հիմնականում կատարում են վաղ գարնանը, իսկ աշնանը կատարում են այն շրջաններում, որտեղ ձմեռը լինում է մեղմ, առանց ուժեղ սառնամանիքների (Իջևան, Նոյեմբերյան, Մեղրի): Բացի դրանից, անհրաժեշտության դեպքում ամռանը կատարում են շվատում, առանձին ճյուղերի աճը կանոնավորելու նպատակով: Էությունը շվատելու դեպքում պետք է սառնամանիքներ խիստ խտանում է, ճյուղերը ձգվում են և կորցնում են իրենց դիմացկունությունը: Երիտասարդ ծառերը պետք է էություն ոչ խոր: Երիտասարդ ծառերի անցնելու ժամկետները: Գոյություն ունեն էություն 2 տեսակներ՝ նոսրացում և կարճացում: Նոսրացման ընթացքում հիմքից հեռացնում են էություն ենթակա ճյուղը, իսկ կարճացման ընթացքում ճյուղի երկարության որոշ մասը: Թույլ կարճացման ընթացքում հեռացնում են ճյուղի երկարության $\frac{1}{5}$ — $\frac{1}{4}$ մասը, միջուկ՝ $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ մասը, իսկ ուժեղ կարճացման դեպքում՝ $\frac{1}{2}$ — $\frac{2}{3}$ մասը:

Մառը հիմնական տեղում անկելուց հետո պետք է նրա յուրաքանչյուր ճյուղ կարճացվի երկարության $\frac{1}{3}$ մասի չափով, իսկ հետագա տարիներին ամենամյա աճը պետք է կարճացվի շուրջ 10—15 սմ չափով, հայտնի ամեն ընդունված Միաժամանակ պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնել

քում ամեն ամիս այգին պետք է ջրել 2—3 անգամ: Վերջին ջրումը պետք է կատարել մինչև սեպտեմբերի 15-ը:

Պարարտացումը: Երիտասարդ այգիներն անհրաժեշտ է պարարտացնել ինչպես օրգանական, այնպես էլ հանքային պարարտանյութերով: Օրգանական պարարտանյութերի շարքին են պատկանում գոմաղբը, թռչնաղբը, քաղաքային աղբը և այլն, որոնք իրենց մեջ պարունակում են անհրաժեշտ բոլոր սննդանյութերը և նպաստում են հողի կազմության բուրելավմանը:

Հանքային պարարտանյութերից հիմնականում օգտագործում են ազոտական, ֆոսֆորական, կալիումական պարարտանյութերը: Ամոնիակային սելիտրան պարունակում է շուրջ 33—34 % մաքուր ազոտ, իսկ ամոնիում սուլֆատը՝ 20 %: Ֆոսֆորական ամենաշատ տարածված պարարտանյութը սուպերֆոսֆատն է, որը պարունակում է 18—20 % ֆոսֆորաթթու, իսկ կալիումական պարարտանյութերից կալիում քլորիդը, որը պարունակում է 50 % կալիում, վերջինս կալիում է փոխարինել նաև մոխիրով:

Պարարտանյութերի օգտագործման չափը կախված է հողա-կլիմայական պայմաններից և ծառի հասակից: Մեկ քառակուսի մետր տարածությանը կարելի է տալ հանքային պարարտանյութեր յուրաքանչյուրից 10—12 գ, իսկ գոմաղբը՝ 6—8 կգ. հայտնի հողի վիճակին, եթե այգին հիմնված է սննդանյութերով հարուստ տարածություններում, ապա մինչև ծառերի պտղաբերության հասնելը, կարելի է հողը պարարտացնել համեմատաբար ավելի քան զորաներով: Ազոտով պարարտացումը կատարում են մարտի վերջերից մինչև ապրիլ ամսի վերջը, իսկ ֆոսֆորով, կալիումով և գոմաղբով պետք է պարարտացնել աշնանը: Պարարտանյութերը մերձքնային տարածություններում պետք է շաղ տալ հավասարաչափ, ծառերի բնից 25—30 սմ հեռավորությամբ, ուստի փորել:

կմախքային ճյուղերի աճեցողությանը, պահպանելով նրանց ենթաբնականությանը կենսորոնական ուղեկցողին: Այդ ընթացքում անհրաժեշտ է հեռացնել մի կետից դուրս եկած իրար մրցակից և ավելորդ խտացում առաջացնող ճյուղերը: Այս դործադրություններն անթերի կատարելու համար հարկավոր է ծանոթանալ պտղատու ծառերի ձևավորման մի քանի հիմնական տիպերի հետ:

Սաղարթի տիպերը: Սաղարթի դոշություն ունեցող տիպերը տարբերվում են իրարից բնի բարձրությամբ, ուղեկցողի բնույթով, հիմնական ճյուղերի քանակով, ցողունի վրա նրանց տեղադրվածության բնույթով:

Մտերբը լինում են.

1. Բարձրաբուն, որի բնի բարձրությունը ավելի է լինում 1,5—2 մետրից:

2. Կիսաբարձրաբուն, որի բնի բարձրությունը հասնում է շուրջ 80—120 սմ-ի:

3. Ցածրաբուն. հնդավորների բնի բարձրությունը՝ 50—70 սմ, իսկ կորիզավորներինը՝ 40—50 սմ: Նշված տիպի բնիքը ապահովում են ծառերի վաղ պտղաբերումը, քամիների և ցրտերի նկատմամբ դիմացկունությունը: Բացի այդ, հեշտ են լինում նշված բարձրություն ունեցող ծառերի բերքահավաքի, բուծման և էտի աշխատանքները:

4. Թզուկային. որոնց բնի բարձրությունը լինում է 20—40 սմ:

5. Գետնատարած. բնի բարձրությունը լինում է 10—15 սմ: Մտեր սյդ սխտեմով ձևավորելու դեպքում նրա պսակը փռվում է դեռնի երեսին՝ հողի մակերեսից 1 մ բարձրության վրա:

Ըստ կենսորոնական ուղեկցողի առկայության պսակները լինում են հետևյալ տիպերի.

1— Երբ կենսորոնական կմախքային ճյուղը (ուղեկցողը) պահվում է ծառի ամբողջ կյանքի ընթացքում: Այս դեպքում կողային ճյուղերը խիստ կերպով ենթարկվում են ուղեկցողին: Սրա հիմնական առավելությունը այն է, որ պսակը լինում է ամուր և երկարակյաց, իսկ թերությունը համարվում է այն, որ պսակի ներքև վրա է լուսավորվում:

2— Ձևավորման սկզբում կենսորոնական ուղեկցողը հեռացվում է և պսակի կենսորոնը բաց է լինում, դրա շնորհիվ լույսը, օդը ազատ թափանցում են պսակի ներքև: Այնուհետև պտուղները լավ են պունավորվում, հեշտանում է վնասատուների և հիվանդությունների դեմ տարվող պայքարը:

3— Երբ կենսորոնական ուղեկցողը պահպանվում է ծառի ձևավորման ամբողջ ընթացքում (4—5 տարի), ապա նոր հեռացնում կամ պահում են և նրան ապիս են թեք ուղղություն: Այդ դեպքում սաղարթի բույր մասերը հավասարաչափ լուսավորվում են: Բացի այդ, ծառերը շուտ են մտնում պտղաբերության մեջ և ավելի երկար են ապրում:

Հիմնական ճյուղերի դասավորումը: Ըստ ուղեկցողի, կրճախային ճյուղերի դասավորման բնույթի, սաղարթները լինում են հարկերով և առանց հարկերի:

1. Հարկային սաղարթ ունեցող ծառի կմախքային ճյուղերը դասավորվում են ուղեկցողի վրա՝ հարկերով, ընդ որում հարկի մեջ ճյուղերի միջև ընկած հեռավորությունը հավասար է լինում մեկ միջհանդուցային տարածությանը:

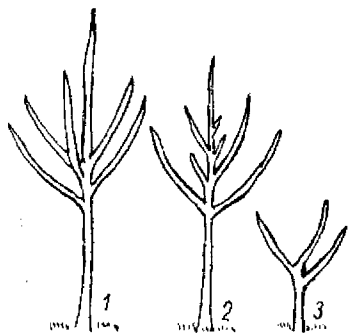
2. Անհարկ սխտեմի դեպքում ծառի հիմնական կմախքային ճյուղերը դասավորվում են ուղեկցողի վրա, առանց հարկերի և մեկը մյուսից որոշակի հեռավորության վրա:

Սաղարթի ձևավորումը հիմնվում է սխտեմով: Այս ձևով ձևավորված տնկիները լինում են կիսաբարձրաբուն (80 սմ բարձրությամբ): Սաղարթը բաղկացած է լինում 5 հատ կմախքային ճյուղերից և ուղեկցողից: Այդպիսի տնկիները տնկելուց հետո (ուժեղ աճող սորտերից) կարելի է նրանց սաղարթում ստեղծել երկրորդ հարկ, որը նույնպես կունենա 5 հատ կմախքային ճյուղեր:

Այս տիպով ձևավորված ծառերին անհրաժեշտ է լինում նեցուկավորել:

Նոսրացված հաբկային սխտեմ: Այս սխտեմով ձևավորված ծառերի բունը թողնվում է մինչև 60—70 սմ երկարությամբ: Սաղարթը լինում է 2 հարկից, առաջին հարկում լինում են 3—4 կմախքային ճյուղեր, իսկ երկրորդ հարկում՝ 2—3-ը: Կմախքային ճյուղեր թողնում են մեկ ընդ մեկ թող-

ներված բողբոջներից, այն հաշվով, որ նրանք ուղեկցողի հետ կազմեն շուրջ 45°-ի անկյուն և դասավորված լինեն խաչաձև: Չի թույլատրվում երկու կմախքային ճյուղեր պահել միևնույն ուղղությամբ, որպեսզի հետագայում նրանք իրար վրա ստվեր չառաջացնեն և չսաեղծեն լուսավորության

Պ. 9. Պողատու ծառերի ձևավորման սխեմաները:

1 — հիմնային ճյուղ, 2 — նորարգված հարկային բաժակային:

անբարենպաստ պայմաններ պատկերում: Երկրորդ հարկի կմախքային ճյուղերն ընարում են առաջին հարկից՝ 40—60 սմ բարձրության վրա, այնպես որ նրանք ընկնեն առաջին հարկի ճյուղերի մեջ: Այս սխեմանով ձևավորված տնկիները, նախած ծառատեսակների աճեցողությամբ, կարող են ունենալ 5—7 կմախքային ճյուղեր և մեկ հատ էլ լավ զարգացած ուղեկցող: Մյուս առավելությունը նախորդ սխեմայի համեմատությամբ կայանում է նրանում, որ կմախքային ճյուղերն առաջացած լինելով մեկ ընդ մեջ թողնված բողբոջներից, հաջող հաստատում են ու ապահովում ծառի դիմացկունությունը և երկարակեցությունը: Բացի այդ, սաղարթը շատ բարձր լի լինում և հեշտանում է ծառի խնամքի աշխատանքները: Այս սխեմանով կարելի է ձևավորել բոլոր պողատու տեսակները:

Բաժակաձև սխեման: Այս սխեմանով ձևավորվում են դեղձենիները, որոնք լուսասեր են: Սովորաբար դեղձենիները երիտասարդ հասակում շատ արագ են աճում և առաջին իստարում արձակում են կողային շիվեր:

Ամառվա սկզբներին, երբ պատվաստողի վրա հասած է լինում 75 սմ երկարության, և առաջացած են լինում կողային շիվերը, ծառի վրա պահում են 4—5 հատ լավ զարգացած կմախքային ճյուղեր, իսկ ուղեկցողը հեռացնում են

Սաղարթի այս տիպը ունի մի շարք առավելություններ, ծառերը լինում են ցածր, որը հեշտացնում է խնամքի և բերքահավաքի աշխատանքները: Բացի այդ, սաղարթի ներսը լինում է լուսավոր, պտուղները լինում են վառ գունավոր և այլն: Նշված սխեմանով ձևավորված ծառի թերությունն այն է, որ ուղեկցողի բացակայության պատճառով կմախքային ճյուղերը ամուր չեն լինում և բերքն առատ լինելու դեպքում, եթե նրանց նեցուկ չտրվի, կմախքային ճյուղերը կարող են կոտրվել:

Երիտասարդ ծառերի խնամքը ձմեռային շրջանում: Ծառերի ցրտադիմացկունությունը մեծ չափով կախված է սորտից և վեղետացիայի ընթացքում կատարված հողի մշակությունից: Պողատու բույսերը ուժեղ աճում են զարնան-ամառային շրջանում, իսկ ամառվա վերջերին և աշնան սկզբին ներանց աճը դանդաղում է ու սկսում է փայտանյութի հասունացումը: Ուստի հուլիս ամսից հետո պետք է խուսափել տղտալի սննդանյութերով ծառերին սնուցում տալուց: Այնուհետև աշնանը մինչև կայուն ցրտերի սկսվելը, մերձբնային տարածությունները ծածկել լիթած դոմաղբի, աորֆի կամ թափված տերևների մինչև 10 սմ հաստությամբ շերտով: Բացի այդ, լավ արդյունք է տալիս, երբ ծառերի ընկերը 25—30 սմ բարձրությամբ ծածկում են հողով: Այնուհետև վաղ պարնանը բուկից արված հողը պետք է ետ տալ ծառի բնից:

Պողատու բույսերը ձմռան ընթացքում գոլորշիացնում են սրտ թանակությամբ ջուր: Դրա հետևանքով կարող է հողը շատ չորանալ և ծառերը կարող են ընկնել անբարենպաստ պայմանների մեջ: Դրանից խուսափելու նպատակով ուշ աշնանը, երբ տերևները քիչ դեղնած են լինում պետք է ոռոգել այգին, յուրաքանչյուր ծառին տալով 4—5 դուլլ ջուր:

Եթե խնձորենին պատվաստված է թզուկային պատվաստակալի վրա (դուսեն, պարագիսկա, մարգախնձոր), պետք է նրանց մերձբնային տարածությունները լավ խոնավացնել՝ արմատային սխեմայի ցրտահարությունից ապահով պահպանելու համար:

Պաղարերող ծառերի նորմալ աճը և պտղաբերությունը երկար ժամանակ ապահովելու համար այգու հողը պետք է պարարտացնել, խնամքով մշակել և պահել խոնավ վիճակում: Այդպիսի խնամքը առանձնապես պետք է կիրառել վաղ դարնանից մինչև ամառվա վերջերը, երբ տեղի են ունենում շիվերի ուժեղ վեգետատիվ աճը, պտուղների կաղմակերպումը և հասունացումը:

Հարկավոր է աշնանը միջշարքային և մերձբնային տարածությունները փորել, իսկ վաղ դարնանից մինչև ամառվա երկրորդ կեսը կատարել փորեցումներ և քաղհան: Ամառվա երկրորդ կեսից հետո պետք է կրճատել փորեցումների, ոռոգումների քանակը և խուսափել աղետական պարարտանյութերով պարարտացումից: Աշնանը փորի ժամանակ պետք է օգտագործել գլխավորապես օրգանական պարարտանյութեր: Այգու հողի այգափոխ մշակությունը հնարավորություն է տալիս վերացնելու մոլախոտերը, հիվանդությունները և վնասատուները: Աշնան փորից առաջացած կոշտերը չպետք է մանրացնել, պետք է պահպանել խորդ ու բորդ մակերես, որի շնորհիվ ձմռան ընթացքում ավելի շատ խոնավություն կկուտակվի հողի մեջ: Այնուհետև վաղ գարնանը պետք է հողը փորեցնել և վերացնել կեղևակալումը:

Տնամերձ այգու ծառերից կայուն և բարձր բերք ստանալու համար խիստ կարևոր նշանակություն ունի հողի պարարտացումն անհրաժեշտ սննդանյութերով: Հայտնի է, որ ծառերը հողից ամեն տարի հսկայական քանակությամբ սննդանյութեր են վերցնում և եթե վերցվածի դիմաց հողը չպարարտացվի, ապա այգում կընկնի բերքառվելությունը: Ուստի եթե հնարավոր չէ ամեն տարի հողը պարարտացնել օրգանական պարարտանյութերով, ապա անհրաժեշտ է 2—3 տարին մեկ անգամ դոմաղբով պարարտացնել ծառերի տակի տարածությունները: Պարարտանյութերի դոզաները և ներանց հողը մոցնելու ժամկետները նույնն են, ինչ որ նկարագրված է երիտասարդ այգու խնամքի բաժնում: Կարևոր միջոցառում է նաև պտղաբերող ծառերի սնուցումը: Սնուցում-

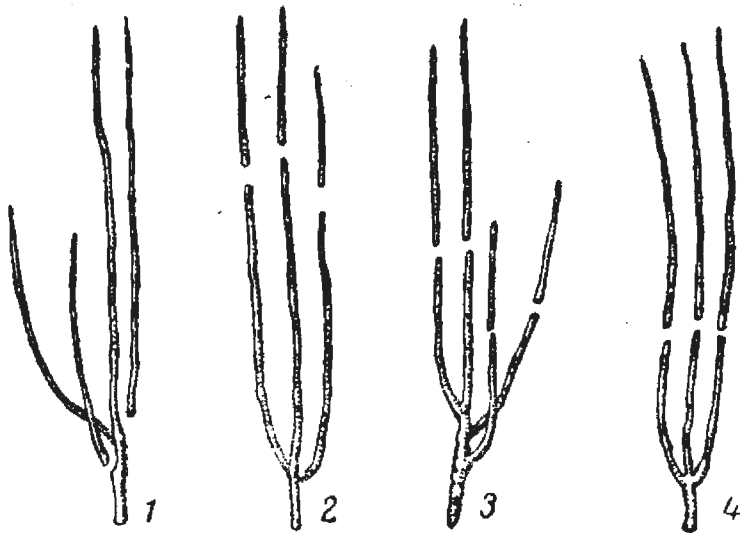
ներ պետք է արվեն գարնան վերջերին և ամռան սկզբին, որոնք կնպաստեն բարձր բերք ստանալուն: Այդ նպատակի համար կարելի է օգտագործել զոմաղբի ժիժա, թռչնաղբ և աղտակալն պարարտանյութեր (ամոնիակային սելիտրա կամ ամոնիումի սուլֆատ):

Ոռոգում: Խոնավությամբ ապահովված կիրովականի, Ստեփանավանի և մի շարք այլ շրջանների տնամերձ այգիներն անհրաժեշտ է տարվա ընթացքում ջրել 3—4 անգամ, իսկ Արարատյան դաշտում, Նախալենային ու լեռնային նոթ շրջաններում՝ 6—8 անգամ և ավելի: Պաղատու ծառերի ոռոգման ժամկետները պետք է հարմարեցվեն բույսերի պահանջի հետ: Ծառերն առաջին անգամ պետք է ջրել վաղ դարնանը, մինչև բողբոջների բացվելը, երկրորդը՝ ծաղկաթափից հետո, երրորդը՝ հունիսին պտղաթափից հետո, չորրորդը՝ պտղալիցի ժամանակ, հինգերորդը՝ բերքահավաքից 2—3 շաբաթ տուաջ, Պտուղների հասունացման շրջանում պետք է խուսափել այգին ջրելուց: Այգիներին վեցերորդ ջուրը տրվում է բերքահավաքից հետո, իսկ մնացածը՝ ըստ բույսի պահանջի:

Մառերի սաղարքի խնամք: Սաղարթի խնամքի հիմնական միջոցառումը հանդիսանում է էտը, որի միջոցով կանոնավորում են սննդառության և ջրային ռեժիմը: Էաի միջոցով նպաստում են ծառի աճման ու պտղաբերման պրոցեսներին: Պաղարերող այգու էաի գործողությունը պետք է կատարել ամեն տարի, երբեք լուծանքի տեսակների և սորտերի առանձնահատկություններից, ծառի հասակից և հողակլիմայական պայմաններից:

Չէտված ծառերի սաղարթում առաջանում է ճյուղերի ավելորդ խառնություն, որի հետևանքով ոչ բոլոր ճյուղերն են օգտվում լույսից: Դրա հետևանքով պտուղները լրիվ չեն հասունանում, վատ են դունավորվում, վարակվում են այս կամ այն հիվանդություններով ու վնասատուներով: Հասակի ավելացմանը դուրենթաց խիտ սաղարթ ունեցող ծառերի ճյուղերը ժամանակից շուտ սկսում են չորանալ և շարքից դուրս դալ:

Սաղարթի խնամքի հիմնական նպատակն է դարձնել ու աշխտել բնթացքում առաջին հերթին հեռացնել ավելորդ հյուղերը: Այդ բնթացքում պետք է սկզբում կտրել բոլոր չորացած, վարակված, ցրտահարված, ծերացած և պաղաքեղությունից բնկած հյուղերը: Երբ նկատվում են մրցակից հյուղեր, որոնք խանգարում են մեկը մյուսին, դրանցից ավելի սրակաս կարևորը պետք է հեռացնել և թույլ չտալ սրակում առաջանալու ավելորդ խտացում: Հեռացվում են նաև հոռաշվերը, սակայն եթե սաղարթի շատ է հոսքացել, որը նկատվում է հատկապես ծառերի ծերության շրջանում, դրանց մի մասը թողնում են որպես փոխարինող հյուղեր:

Նկ. 10. Էտի տարբեր տեսակներ.

1— հոսքացում, 2— թույլ կարճացում, 3— միջակ կարճացում, 4— ուժեղ կարճացում:

Կտրված բոլոր հյուղերը պետք է հավաքել և հեռացնել այդուց, որպեսզի դրանք չդառնան հիվանդությունների ու վնասատուների տարածման աղբյուր: Բոլոր հաստ հյուղերի

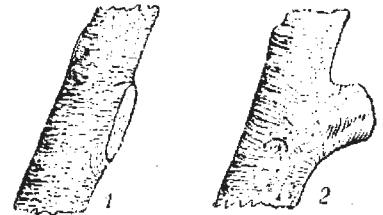
հեռացումը պետք է կատարել այդու սղոցով, որից հետո կտրվածքը հարթեցնել դանակով և մածիկ քսել:

Ճյուղերը պետք է կտրել օղակով՝ առանց ոստի: Ոստեր թողնելու դեպքում վերքերը ուշ են վերականգնվում:

Բերքի ծանրությունից կամ քամիներից կարող են կոտրվել խոշոր ճյուղերը կամ ճեղքվել, որի հետևանքով առաջանում են փշակներ և ծառերը վաղաժամ շարքից դուրս են գալիս: Այդպիսի դեպքերում

մնացած տեղերը անհրաժեշտ է այդու սուր դանակով հարթեցնել, որից հետո ճեղքված հյուղը մոտեցնել և կապել հաստ մետաղյա լարով: Կապի տակ պետք է դնել շորի կամ ռետինի կտորներ, որպեսզի ծառի կեղևը չվնասվի: Խնամքով կապելու դեպքում ճեղքված հյուղերը կարող են լավ համաձել մեկը մյուսի հետ և շարունակել պտղաբերությունը:

Մտուրի բնի խնամք: Մտուրի հասակի ավելացմանը զուգընթաց, կեղևը սկսում է շորանալ ու ճաքճքել, որի հետևանքով բնի վրա սկսում են առաջանալ հիվանդությունների ու վնասատուների տարածման օջախներ: Այդպիսի դեպքում ուշ աշխատել կամ վաղ վարձանքի պետք է երկաթյա խողանակներով մաքրել բնի և խոշոր հյուղերի վրայի մեռած կեղևը և այն հավաքել ու այրել: Մաքրման աշխատանքներն այնպես պետք է կատարել, որ չվնասվեն հյուղերը: Մաքրելուց հետո նշված մասերին պետք է քսել կրակաթի Կրակաթ պատրաստելու համար վերցնում են 1,5—2 կգ կիր, մեկ դուլ ջուր և խառնուրդին ավելացնում են քիչ քանակությամբ կավ: Մտուրի սպիտակեցման նպատակն է մի կողմից պաշարել հիվանդությունների ու վնասատուների դեմ, իսկ մյուս

Նկ. 11. Հյուղերի կտրելու տեխնիկան էտի մամուլով.

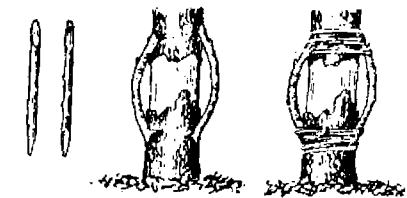
1— հյուղը կտրված է ճիշտ (օղակով) 2— հյուղը կտրված է սխալ (թողնված է ոստ):

կողմից սլաքաբերել արեւահարութիւնն զեմ: Նոյստակահարմար է քսուկը օդապարծել աշնանը՝ 5—6 տարեկանից բարձր տարիք ունեցող ծառերի վրա: Ծառերին մեծ վնաս են պատճառում նաև փշակները: Մեծ փշակները վերացնելու համար կարելի է նրանց մեջ լցնել խիճ կամ ալյուսի կտորներ, ապա նրանց վրա լցնել ավալի և ցեմենտի մածուկ: Իսկ համեմատաբար փոքր փշակները կարելի է լցնել շորացած փայտի տաշեղներ և սլաղել ալյուս մածիկով: Բոլոր զեպքերում վնասված տեղերը պետք է արտահանել 3 % -անոց պղնձաքլուսպի կամ 5 % -անոց երկաթաքլուսպի լուծույթով:

Ձմեռվա ընթացքում կրծողները հաճախ վնասում են ծառերի բնի կեղեր, որի հետեանքով երբեմն շարքից դուրս են գալիս տնկիները: Այդպիսի զեպքերում վաղ դարձանը պետք է կատարել կամքապատմաստ: Դրա համար անհրաժեշտ է մինչև բողբոջների բացվելը վերցնել 4—5 անգամ կարոններ, ապա նրանց երկու ծայրերը սրել թիք գրութիամբ, տեղադրել կեղեկի ներքեում ու վերեւում կատարված Դ-աձև կտրվածքում, անպա ամուր կապել ու քսել ալյուս մածիկ:

Պատվաստը կատարելուց 15 օր հետո կապերը պետք է թուլացնել, իսկ ձալելուց հետո՝ ամուսնի հեռացնել:

Ծառերի երիտասարդացումը: Պտղատու ծառերի միջին տարիքում սկսվում է կմախքային ճյուղերի մերկացում և բերքի պակասում: Դրա համար հարկավոր է ծառի սաղարթի երիտասարդացնել: Այդ դործողությունից մի քանի տարի անց ծառերը նորից

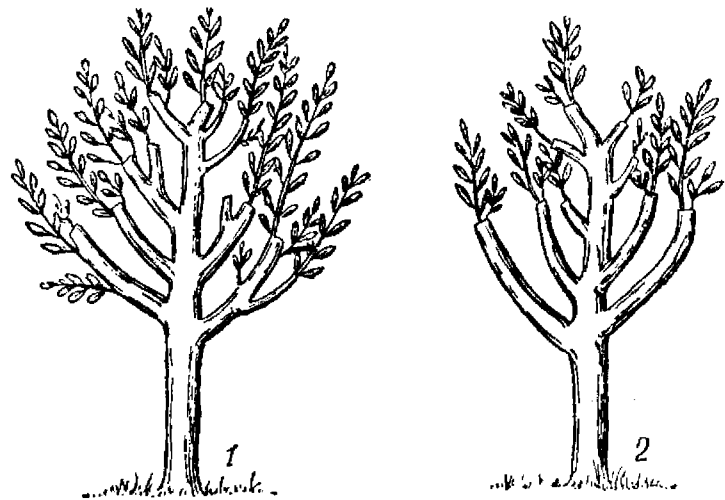
Նկ. 12. Ծառերի վնասված բնի կամքապատմաստ.

ձախից — կարոնների նախապատրաստումը. աջից — կարոնները տեղադրված են կտրվածքում և կապելը:

վերականգնում են իրենց աճը և առատ բերք են տալիս: Երիտասարդացման միջոցով ծիրանենու, խնձորենու ծառերի կյանքի տևողությունը կարելի է հասցնել շուրջ 50—70 տարվա:

Երիտասարդացման գործողությունը կատարում են վաղ պարնանը մինչև բողբոջների բացվելը: Այդ ընթացքում էտում են կմախքային ճյուղերը նրանց հիմքից մինչև 1 մ երկարության վրա, որից հետո կտրվածքը զանազակ հարթեցնում և ալյուս մածիկ են քսում: Էտված ճյուղերի վրա զանախ քնած բողբոջներից այդ նույն տարում առաջանում են շիվեր, որոնցից մի քանիսը (3—4 հատ) պետք է պահել, իսկ մնացածները կարճ ժեռատել ու ամուսվա վերջին հեռացնել հիմքից: Թողնված շիվերի վրա 3—4 տարի անցնելուց հետո նոր շիվեր են առաջանում, որոնք և տալիս են զղալի բերք: Պտղատու ծառերի երիտասարդացումը կատարում են 2 տարվա ընթացքում: Սկզբում պետք է հեռացնել սլաղի ճյուղերի մի մասը, իսկ հաջորդ տարին մյուսը, որպեսզի ծառը կարողանա սննդանյութերով ապահովի իր կարիքը:

Պաղատու ծառերի վերապատմաստը: Վերապատմաստը կատարում են, երբ ալյուս տնկված են լինում ոչ բարձրորակ սորաեր, բացի այդ, երբ փոշոտիչների կարիք է զգացվում կամ վայրակներ են լինում և ալյուս նշված զեպքերում մինչև

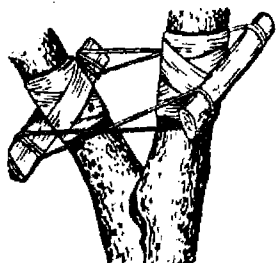
Նկ. 13. Հասակավոր ծառերի երիտասարդացումը և վերապատմաստումը.

1 — ծառը երիտասարդացումից հետո, 2 — ծառը վերապատմաստումից հետո:

25—30 տարեկան ծառերի պսակում կարելի է կատարել վերադառնալու մի կարելի է պատվաստել մի քանի սորտեր:

Վերադառնալու ենթակա ճյուղերը դարձանը հյաթաշարժության ժամանակ պետք է խոր էտել և պատվաստելիս ամեն մի ճյուղի վրա տարբեր կողմերից գնել 3—4 հատ կտրոններ:

Հասակավոր ծառերի վերադառնալու միջոցով: Համարն անհրաժեշտություն է լինում հասակավոր ծառերը մի տեղից փոխադրել մի ուրիշ տեղ: Այդպիսի դեպքերում հարկավոր է ծառի արմատները հողից հանել 1—1,5 մ արամագծով և 60—70 սմ բարձրությամբ հողագնդով, Անուհետև պետք է խնամքով կտրել խոշոր արմատների ծայրերը և տնկել նախատեսված նոր տեղում: Ծառերի տեղափոխումը հիմնականում կատարում են ուշ աշնանը: Եթե ծառը փոխադրում են հետո վաղը, պետք է հողագունդը ամրացնել տախտակներով, որպեսզի նրանց վրայի հողը չթափվի:

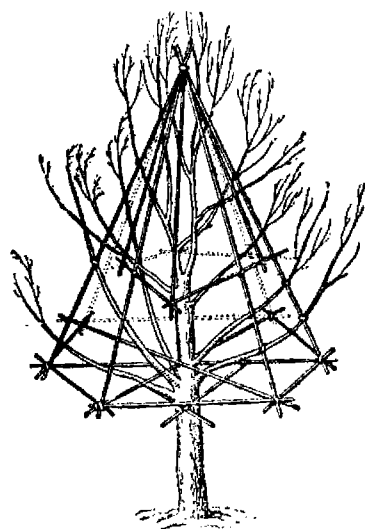

Նկ. 14. ձեղնված ճյուղերի միացումը և կապելու տեխնիկան:

Վերադառնալու համար պետք է փորել համապատասխան փոսեր, ապա նրանց հատակը լցնել փոսից հանած հողի վերևի շերտը, որից հետո ծառը հողադրնդով խցկենք վոսի մեջ և դատարկ տարածությունները հող լցնել, ամրացնել և ջրել: Վերադառնալու ծառը բամբակներից պաշտպանելու համար կարելի է տարբեր կողմերից ամրացնել

Պողատու ծառերի նեցուկավորումը: Ձևավորման որոշ սխեմաների դեպքում պողաբերող ծառերին, եթե նեցուկ չեն տրվում, ապա բերքի ծանրության տակ ճյուղերը կարող են կոտրվել:

Այդ անցանկալի երևույթներից խուսափելու համար, անհրաժեշտության դեպքում պետք է ժամանակին նեցուկ դնել նրանց բռնված ճյուղերի տակ: Գոյություն ունեն նեցուկավորման տարբեր ձևեր՝ հասարակ նեցուկավորում, հովանոցային և այլն: Նեցուկավորումը անհրաժեշտ է կատարել այն ժամանակ, երբ ծառերի ճյուղերը բերքի ծանրությանից թեքվում են դեպի գետնի մակերեսը:

Նկ. 15. Պողատու ծառի նեցուկավորումը:

Պայքա՝ գարնանային ցրտահարությունների դեմ: Գարնանային ցրտահարությունները մեծ վնասներ են հասցնում պողա-հասարակային բույսերին, ոչնչացնելով ծաղկաբողբոջները, ծաղիկները և նոր կազմակերպված սերմնարանները: Նոր բացված ծաղկաբողբոջները 3—4⁰ ցրտի դեպքում ցրտահարվում են, իսկ ծաղիկները՝ —2⁰-ի դեպքում:

Ցրտահարություններ տեղի են ունենում ցուրտ հոսանքների՝ ներխուժման և ճառագայթացման հետևանքով:

Ցրտահարությունների դեմ պաշտպանելու և ուղղակի: Անուղղակի պաշտպանություն է համարվում, երբ այգում տնկվում են տվյալ վայրին համապատասխան ցրտադիմացկուն տեսակներ և սորտեր, բացի այդ, այգին պետք է հիմնադրել պաշտպանված վայրում և այլն:

Ուղղակի ձևով ցրտահարությունների դեմ պաշտպանելու համար կարելի է պատրաստել ծխակույտեր, որոնք պատ-

րաստում են նախօրոք: Միակույտներ պատրաստելու համար օգտագործում են դոմաղը, ծղոտ, չորացած տերևներ և այլն: Կույտի տակ լցնում են փայտի չոր տաշեղներ, ապա նրա վրա լցնում են դոմաղը կամ թաց ծղոտ և ծածկում չոր հողով, որպեսզի թանձր և երկարատև ծուխ առաջանա: Միակույտներից բացի, ծուխ կարելի է առաջացնել նաև ծխատուփերի միջոցով: Կույտները պետք է այրել այն ժամանակ, երբ ցրտությունը միանգամից կհասնի 1—2°-ի:

Պտղատու ծառերը ձմռան ցրտահարությունից պաշտպանելու համար անհրաժեշտ են մի շարք միջոցառումներ. վեղեփացիայի ընթացքում բարձր որակով մշակել նրանց հատկացված հողը, ժամանակին պայքարել հիվանդությունների և վնասատուների դեմ: Այնուհետև վեղեփացիայի երկրորդ կեսում պակասեցնել ջրումները քանակը և պարարտանյութերից օգտագործել միայն ֆոսֆորական և կալիումական պարարտանյութեր, որոնք օժտողակույտ են ճյուղերի փայտացմանը: Ավելի ջերմասեր տեսակներից՝ թվենու, նոնենու, արևելյան խուրմայի ծառերի բները և կմախքային ճյուղերը պետք է փաթաթել ձիւղպով կամ տուլով: Ծառերը ձմեռային ցրտահարությունից պաշտպանելու կարևոր միջոցառում է համարվում նաև նրանց մերձինային տարածությունների մուլչապատումը գոմաղբով կամ սուրճով: Դրանով հնարավոր է բույսերի արմատները պաշտպանել ցրտահարությունից:

Խիստ կարևոր միջոցառում է նաև ցրտահարված ծառերի վերականգնումը: Այդպիսի դեպքում առաջին հերթին ծառի վրայից պետք է հեռացնել բոլոր վնասված ճյուղերը, իսկ կիսով չափ վնասվածները կարճացնել բողբոջները բացվելուց հետո: Բոլոր կտրած տեղերը պետք է դանակով հորթիցնել, այդու մածիկ կամ յուղաներկ բեր: Հետագայում վնասված ծառերը պետք է առատ ջրել և տալ լրացուցիչ սնուցումներ: Առաջին սնուցումը անդական և հանքային պարարտանյութերով պետք է արվի բույսի աճման սկզբում, իսկ երկրորդը՝ նրանից 2—3 շաբաթ հետո:

Եթե ցրտահարությունը ուժեղ է եղել և այն հասել է մինչև ծառերի բունը, ապա պետք է վերերկրյա մասը կտրել և հնարավորություն տալ բնի հիմքից առաջանալու նոր ճյուղավոր-

ություններ: Այդ ճյուղավորությունները, եթե առաջացել են պատվաստի տեղից ներքև, ապա կարելի է նրանց վրա պատվաստ կատարել:

Պարբերականությունը և նրա վերացումը: Պաղատու բույսերի որոշ մասը իրենց կյանքի միջին տարիներում ամեն տարի նորմալ բերք չեն տալիս: Այդ երևույթը ավելի ուժեղ կերպով արտահայտվում է խնձորենու և տանձենու այգիներում: Հայտնի է, որ պտղա-հաստատվային բույսերի պակասներում պաղարեմոսն պրոցեսը սկսվում է նախօրոք տարվանից: Առաջին տարին ծառի որոշ ճյուղերի վրա առաջանում են պտղաբերող բողբոջները, իսկ երկրորդ տարում այդ նույն բողբոջներից առաջանում են պտուղներ:

Պաղաբերման պարբերականությունը առաջանում է ծառերի սննդանյութերի պաշարը նվազելու հետևանքով: Այսպես, եթե ծառը առատ բերք է տալիս, հաջորդ տարվա համար խիստ պակասում է պտղաբողբոջներ կադմակերպելու նրա սննդապաշարները: Խնձորենու և տանձենու տարբեր սորտերի մոտ այդ երևույթը արտահայտվում է տարբեր չափերով: Այդ մեծ մոտամբ կախված է նրանց կենսաբանական առանձնահատկություններից: Օրինակ խնձորենու սորտերից՝ Ռենետ Լանդսբերգը, Բելֆյուր դեդինը, Բոյկենը և տանձենու սորտերից՝ Անտառային դեդեցկուհին, հակում ունեն ամեն տարի բերք տալու: Իսկ խնձորենու սորտերից Ձմեռային ոսկյա Պարմենը, Ռենետ Սիմիրենկոն, Կանդիլ Սինապը և Բելի նալիվն պարբերականության մեծ հակում ունեն:

Պաղաբերման պարբերականությունը ցայտուն կերպով արտահայտվում է խնձորենու և տանձենու 15—18 տարեկան հասակից: Այդ հասակում, եթե ծառը առաջին անգամ աալիս է շատ բերք, այդ նշանակում է, որ նա ցուցաբերում է պարբերականություն երևույթ:

Պարբերականությունը այնպիսի հատկություն է, որը հնարավոր է վերացնել ծառի խնամքը և հողի մշակությունը ժամանակին և բարձր որակով կատարելու միջոցով:

Ծառերից ամեն տարի կայուն բերք ստանալու համար ամենից առաջ անհրաժեշտ է պակասեցնել ծառերի վրա

ծաղիկների քանակը՝ ամեն մի ծաղկարույլում թողնելով մեկ պտուղ: Դա հնարավորություն կտա ծառին հաջորդ տարում կազմակերպելու մեծ քանակությամբ ծաղկաբողբոջներ: Դրանից բացի, խիստ անհրաժեշտ է, որ պտղատու ծառերը զարգացման իրենց բոլոր շրջաններում ապահովված լինեն համապատասխան քանակի սննդանյութերով: Այնուհետև բերքի ոչ առատ տարում ծաղկաբողբոջների քանակը պետք է պակասեցնել էտի միջոցով՝ սաղարթում թողնելով քիչ քանակությամբ պտղաբեր ճյուղեր: Բերքի առատ տարում ծառի վրա ծաղկաբողբոջների քանակը շատացնելու նպատակով ծառերը ըստ էության, այլ սահմանափակվել թույլ նոսրացումով: Բացի այս ամենից, հարկավոր է ամեն տարի ծառերի հողը պարարտացնել գոմաղրով և հանքային պարարտանյութերով:

ԹՂՈՒԿԱՅԻՆ ՊՏՂԱՏՈՒ ՄԱՌԵՐԻ ՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տնամերձ այգիներում նպատակահարմար է օգտագործել նաև թղուկային ծառեր, որոնք աչքի են ընկնում իրենց շատ արժեքավոր առանձնահատկություններով: Այգպիսի ծառեր կարելի է ստանալ խնձորենու, տանձենու, սալորենու, բալենու ծառատեսակները պատվաստելով Թղուկային պատվաստակալների վրա: Խնձորենու համար լավ պատվաստակալ են համարվում Դուսենի և Պարադիսկայի տարբեր ձևերը, որոնք շատ տարածված են Արարատյան դաշտի, Աշտարակի և մի քանի այլ շրջանների տնամերձ այգիներում: Թղուկային տանձենի ստանալու համար լավ պատվաստակալ է համարվում սովորական սերկելիենին, սալորենու համար՝ մամխենին, իսկ բալենու և կեռասենու համար՝ մահալբեյան բալենին, որը շատ տարածված է անտառներում:

Թղուկային պատվաստակալների վրա պատվաստված ծառերը 3—4 տարում սկսում են պտղաբերել, իսկ ուժեղ պատվաստակալների վրա պատվաստվածները պտղաբերում են 6—8-րդ տարում: Թղուկային ծառերի սաղարթները լինում են փոքր, որը հնարավորություն է տալիս նրանց էտը, բուժումը, բերքահավաքը ավելի դյուրին կատարելու: Թղուկների

կյանքի տևողությունը հասնում է շուրջ 25—35 տարվա: Այգպիսի ծառերը նպատակահարմար է տնկել խոշոր ծառերի միջշարքային տարածություններում՝ մեկական հատույ: Թղուկային պատվաստակալների վրա ամենցված ծառատեսակները տալիս են բարձրորակ պտուղներ, որոնք աչքի են ընկնում մեծ ապրանքայնությամբ: Թղուկային ծառերի արմատային սխտեմը տարածված է լինում հողի մակերեսային շերտում, ուստի հարկավոր է նրանց տնկել սննդանյութերով հարուստ հողերում: Ստորակետնյա ջրերի մոտ գտնվելը (մինչև 1—1,5 մ) չի խանգարում, որպեսզի այգպիսի տարածություններում թղուկային ծառերը տնկեն: Հողի նախապատրաստական և տնկման աշխատանքները կատարում են նույն ձևով, ինչ-որ սովորական ծառերին:

Թղուկային պատվաստակալների վրա ամենցված ծառերը կարող են լինել տղամ աճող սաղարթով առանց հենակների և արհեստական ձևի, որոնք պահանջում են հենակների: Արհեստական ձևի սաղարթների ստեղծման դեպքում նրանց կարելի է տալ պիրամիդ, կորգոն, պարմետա: և այլ ձևեր:

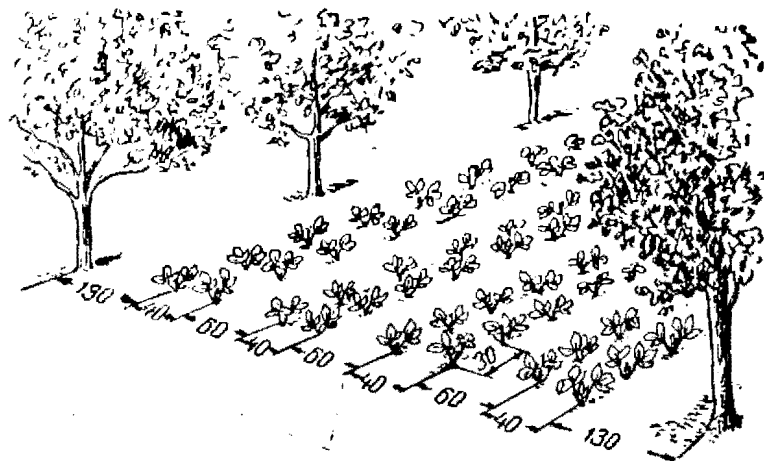
ՀԱՏԱՊՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հատապտուղները հնարավոր է մշակել ինչպես առանձին հողամասերում, այնպես էլ երիտասարդ այգիների միջշարքային տարածություններում: Հատապտուղային բույսերի արմատները տարածվում են հողի վերին շերտում (մինչև 30—35 սմ): Մեր պայմաններում հաճախ տուժում են ամառվա բարձր ջերմությունից և օդի հարսերական խոնավության պակասից: Հաշվի առնելով այդ հանգամանքը հատապտուղների համար ընտրվելիք հողամասը պետք է պաշտպանված լինի քամիներից և մոտ լինի ոռոգման ցանցին: Նրանք լավ աճում են խոնավությամբ սպառնալից, լավ աերացիայի ենթարկված, սննդանյութերով հարուստ, փուխը հոգնորում: Պետք է խուսափել հոգնացած և ավելի խոնավություն ունեցող հողերից: Ընտրված հողամասը պետք է զերծ լինի մոլախոտերից: Հատկապես խիստ վտանգավոր է տնկել շալիքով

և այլ կոնզերվատալոր մոլախոտերով վարակված հողամասերում:

Ելակի հողի նախապտրասումը և տնկումը: Ելակին հոտակցված հողը պետք է խոր վարել՝ 25 սմ խորությամբ: Վարի ընթացքում հողամասը պետք է պարարտացնել անգղահան և հանքային պարարտանյութերով, հեկտարին տալով 25—30 տ գոմաղր, 3,5—5 ց սուպերֆոսֆատ, 1,5—2 ց կալիումի աղ:

Աշնանային տնկումների դեպքում հողամասը պետք է վարել տնկումից մեկ ամիս առաջ, աշնուհետև անհրաժեշտ է կտատրել փոքրում և հարթիցում: Պարհանը տնկելու դեպքում այն պետք է սկսել շուտ և ավարտել կարճ ժամկետում. ՀՍՍՀ ցածրադիր շրջաններում մարտի երկրորդ կեսից մինչև

Նկ. 16. Ելակի Երկրամեր տնկարը ծառերի միջնաբային տարածությունում (հեռավորությունը ցույց է տրված սմ-ով):

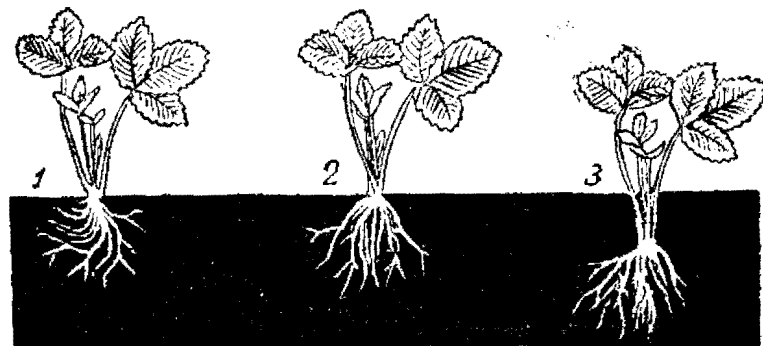
ապրիլի սկիզբը, իսկ լեռնային շրջաններում ապրիլի սկզբներից մինչև նույն ամսի վերջը:

Նպատակահարմար է ելակը տնկել հարթ տարածության վրա, տառնց թմբերի, իսկ թմբերով կարելի է մշակել շատ

խոնավ տարածություններում: Մեկ ծառի տնկման դեպքում անհրաժեշտ է պաշտպանել հեռակալ շափերը՝ շարքը-շարքից 50—60 սմ, բույսը-բույսից 15—20 սմ հեռավորությամբ: Երկգծանի տնկման դեպքում շարքը-շարքից 50—60 սմ, պիծը-պիծից 30—40 սմ, բույսը-բույսից 30 սմ հեռավորությամբ, որը հետագայում կնմանվի դորդի:

Տնկելուց առաջ հողամասը պետք է տեղաձևել լարի օգնությամբ, նշանակելով շարքերի և բույսերի հեռավորությունները: Տնկման համար վերցրած սածիլները պետք է լինեն առողջ, ունենան 2—3 լավ զարգացած տերևներ, կարճ տերևափոխ և լավ փնջային արմատներ՝ 5 սմ երկարությամբ: Սածիլների տնկման համար փոսիկները պետք է կտատրել շղթիկներով. սածիլը պետք է տնկել այնպես, որ սրաիկը լինի հողի մակերեսին, իսկ արմատների փունջը լավ ծածկվի հողով: Աշնուհետև դուլլով ջրել բույսերը, իսկ երկու օր անց նեխուց հետո անհրաժեշտ է համաառաժ ջրել միայն շատ բարակ շիթով:

Տնկարեների խնամքը: Տնկարեները վեգետացիայի ընթացքում պետք է պահել մոլախոտերից զերծ և փութի վիճակում: Նայած միևնույնության անգղաների քանակին, տնկ-

Նկ. 17. Ելակի տնկման եղանակը.

1— սխալ է տնկված (արմատները ուղղված են դեպի վեր) 2—

ճիշտ է տնկված, 3— սխալ է տնկված (արմատավզիկը ընկել է շատ խորը):

կարքները պետք է ջրել 5—6 անգամից մինչև 10—14 անգամ: Քաղհան և փխրեցում կատարում են անհրաժեշտության դեպքում՝ 3—4 անգամից մինչև 6—8 անգամ: Տնկարքի խնամքի հիմնական աշխատանքներից է նաև միջշարքային տարածությունների մուլչապատումը՝ գոմաղբով, տորֆով, ծղոտով, թեփով և այլն:

Մուլչապատման շնորհիվ ստեղծվում են բարենպաստ պայմաններ բույսերի աճման ու զարգացման համար: Այդ միջոցառումը նպաստում է միևնույն ժամանակ կրճատելու փխրեցումների և ոռոգումների թիվը: Վաղ զարնանը տնկարքը մշակելիս անհրաժեշտ է առաջին հերթին բույսերի վրայից հեռացնել հին ու գունատ տերևները: Այդ նույն ընթացքում կատարում են առաջին քաղհանն ու փխրեցումը: Առաջին սնուցման ժամանակ պետք է տալ ամոնիում սուլֆատ ծաղկման վերջերին, երկրորդ սնուցումը կատարում են երկու-երեք անգամ բերքը հավաքելուց հետո: Ամեն անգամ բերքը հավաքելուց հետո հարկավոր է բույսերին ջուր տալ: Որպեսզի պտուղները չփչանան և սնկային հիվանդություններով չվարակվեն, պետք է շարքերի ուղղությամբ փռել ծղոտ: Այն տնկարքները, որոնցից պետք է պտուղ ստանան, անհրաժեշտ է բույսերի վրայից սիստեմատիկաբար հեռացնել բեղիկները, որոնց առկայությունը խիստ բացասաբար է անդրադառնում բերքատվության վրա:

Մոռենու հողամասի նախապատրաստումը և տնկումը: Մոռենուն հատկացված հողամասը նախքան հերկելն անհրաժեշտ է պարարտացնել գոմաղբով, ապա հերկել կամ փորել 35—40 սմ խորությամբ:

Մոռենին տնկում են 20—25 սմ խորությամբ, բույսը բույսից 0,75—1 մ հեռավորությամբ: Տնկման համար վերցրած արմատային մացառները պետք է ունենան լավ փնջաձև արմատներ: Տնկելուց հետո պետք է հողը լավ նստեցնել արմատների վրա և ապա ջրել գուլլերով (3—4 բույսին մեկ գուլլ): Սնունհետև անհրաժեշտ է բույսերը կարճացնել, թողնելով նրանց երկարությունը 15—20 սմ: Լավ արդյունք են տալիս աշնան տնկումները (հոկտեմբերի կեսերից մինչև նո-

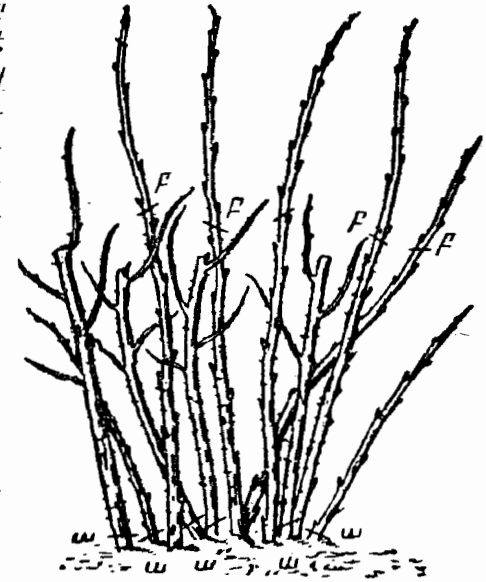
յեմբերի սկիզբները): Գարնանը տնկումները պետք է կատարել մինչև շվերի աճեցողության սկսվելը:

Ցունկալի է, որ մոռենու տնկարքները բաղկացած լինեն մի քանի սորաներից, որովհետև խաչաձև փոշոտման դեպքում զգալիորեն բարձրանում է բերքատվությունն ու բերքի որակը:

Տնկարկների խնամք: Աշնանը պետք է պարարտացնել գոմաղբով, ապա միջշարքային տարածությունները փխրեցնել, Լավ արդյունք է ստացվում, երբ գոմաղբով պարարտացնելիս օգտագործում են նաև ֆոսֆորական և կալիական պարարտանյութերը: Վեղետացիայի ընթացքում բույսերին սուղտական պարարտանյութ են տալիս երեք անգամ՝ առաջինը զարնան առաջին փխրեցման ժամանակ, երկրորդը պտուղների կաղմակերպման շրջանում և երրորդ՝ բերքահավաքից հետո: Տարվա ընթացքում տնկարքը պետք է փխրեցնել ու քաղհանել 4—6 անգամ և ոռոգել 8—10 անգամ: Այնուհետև զարնանը, մինչև բույսերի աճեցողության սկսվելը, հարկավոր է թեթև կերպով կարճացնել նրանց շվերի ծայրերը, իսկ ուժեղ աճած թփերը կապել ցցերին:

Պարտադիր է նաև ամեն տարի բերքահավաքից հետո հեռացնել պտղաբերած շիվերը և այգուց դուրս հանել:

Հաղարջենու տնկումը և խնամք: Հաղարջենու տնկումները լավ է կատարել հոկտեմբեր ամսին՝ նախօրոք խոնավացրած հողում: Տնկումը կատարում են բույսը-բույսից 1—1,25 մ

Նկ. 18. Մոռենու րփի էոր.

ա — պտղաբերած երկու տարեկան ճյուղերի կտրումը, բ — մեկ տարեկան ճյուղերի կարճացումը:

հեռավորություն վրա: Բույսերը նախքան տնկելը պետք է նրանց վերերկրյա մասը հեռացնել թողնելով 2—3 բողբոջ: Տնկումները կարելի է կատարել բահի օգնությամբ: Արմատները հողով ծածկելուց հետո պետք է անմիջապես ջրել: Հաղարջենու հետագա մշակությունը կատարում են այնպես, ինչպես հատապտղային մյուս կուլտուրաներին: Բարձր և որակով բերք ստանալու համար մեծ նշանակություն ունի թիփերի էտը և ձևավորումը: Սև հաղարջենին բարձրորակ պտուղներ է տալիս միամյա և երկամյա ճյուղերի վրա, իսկ կարմիր հաղարճենին նաև տարեկան ճյուղերի վրա: Դրա համար մայրացու 6—7 տարեկան ճյուղերը, որոնց վրա լինում են բերքատու ճյուղեր, պետք է թողնել, իսկ այն ճյուղերը, որոնց աճեցողությունը թույլ է անհրաժեշտ է հեռացնել: Էտի ընթացքում պետք է թիփերի վրայից հեռացնել նաև վնասված և հիվանդ ճյուղերը: Այն դեպքում, երբ թիփերը երկար ժամանակ չեն էտվել, անհրաժեշտ է այդպիսի թիփերը երիտասարդացնել էտի միջոցով, թիփն տալ նոր կառուցվածք:

Կոկոռչենու տնկումը և խնամքը: Տնկման և խնամքի աշխատանքները նույնն են, ինչ որ հաղարջենուն է: Կոկոռչենին տնկում են բույսը-բույսից 1,25—1,5 մ հեռավորությամբ: Ինչպես հաղարջենու, այնպես էլ կոկոռչենու խնամքի յուրահատուկ աշխատանքներից հիմնականը համարվում է էտը և ձևավորումը: Կոկոռչենու բերքի 70—80 %-ը կենտրոնացված է լինում միամյա և երկամյա ճյուղերի վրա: Խիտ տնկարկներում 6—7 տարեկանից ավելի հասակ ունեցող ճյուղերը պետք է հեռացնել, թողնելով 15—18 հատ ուժեղ ճյուղեր: Որևէ ծերացած ճյուղ հեռացնելու դեպքում պետք է թողնել հիմքից առաջացած նոր փոխարինող ճյուղը: Այդպիսի էտը կոկոռչենու անկարգներում կապահովի լավ աճեցողություն և բարձր բերքատվություն:

ՊՏՈՒՂՆԵՐԻ ԲԵՐՔԱՆԱԿՈՒՄԸ

Բերքի չափը կարելի է որոշել նախօրոք, ելնելով բույսի վրա եղած ծաղկաբողբոջների, ծաղիկների և գլխավորապես ցուլի քանակով: Բերքի չափը որոշելու համար հարկավոր

է ծառի վրա ընտրել մի քանի խոշոր կմախքային ճյուղեր, ապա հաշվել մեկ ճյուղի վրա եղած ցուլի քանակությունը և բազմապատկել համանման ճյուղերի քանակով: Ստացված թիվը այդուհի կբազմապատկվի համանման տարիք ունեցող նույն սորտի ծառերի քանակով և ընդհանուր ձևով պտղի կլինի այդուց ստացվող բերքի չափը: Կարևոր միջոցառում է նաև բերքը ժամանակին և բարձր որակով հավաքելն ու պահպանելը: Պտուղների այն մասը, որը ծառի վրա հասած չի լինում և շուտ են հավաքում, պահելու ընթացքում արագ փչանում են: Բացի այդ, ժամանակից շուտ հավաքած պտուղները չեն ունենում տվյալ սորտին յուրահատուկ մեծություն, գույն, արոմատ և այլն: Միաժամանակ պետք է նշել, որ չափից ավելի հասունացած պտուղները պահելու ընթացքում կարճ ժամանակից հետո փչանում են:

Հայտնի է, որ խնձորի, աանձի, դեզձի, ծիրանի տարբեր սորտերի պտուղները հասունանում են տարբեր ժամկետներում: Խնձորենու և տանձենու սորտերը ըստ բերքի հասունացման և օգտագործման լինում են ամառային, աշնանա-յին և ձմեռային:

Հայաստանի պայմաններում խնձորենու և տանձենու ամառային սորտերի պտուղները հասունանում են հուլիսի սկզբից մինչև օգոստոսի վերջերը և պահվում են ընդամենը 10—12 օր: Աշնանային սորտերի պտուղները հասունանում են սկսած օգոստոսի վերջերից մինչև սեպտեմբերի կեսերը և պահպանվում են մինչև 2—3 ամիս: Ձմեռային սորտերի պտուղները հասունանում են սեպտեմբերի վերջերից մինչև հոկտեմբերի կեսը և պահվում են երկար (մինչև ապրիլ-մայիս ամիսը) ու այդ ժամանակաշրջանում միայն ձեռք են բերում տվյալ սորտին յուրահատուկ գունավորությունը, համր և արոմատը:

Բերքը պետք է հավաքել չոր եղանակներին, անձրևոտ օրերին կամ շատ վտղ առավոտյան, երբ դեռևս ցողը նստած է, չի թուլաարվում բերքահավաք: Պտուղները պետք է քաղել զգուշությամբ, այնպես որ նրանց մակերեսին վնասվածքներ չհասցվեն: Երբեք չի թուլաարվում բերքը հավաքել ծառերը թափահարելու միջոցով:

Խնձորի, տանձի, սերկևիլի պտուղները անսպաճման պետք է քաղել կոթերով, առանց վնասելու սլաղաբերող շիվերը և օղանիստերը:

Պտուղները պետք է քաղել այն ժամանակ, երբ նրանք ձեռք են բերել տվյալ սորտին յուրահատուկ խոշորություն, գունավորություն, համ: Հասունացման վիճակը կարելի է որոշել նաև սերմերի գույնով, եթե նրանք սկսել են դուրանալ կամ ձեռք են բերել շտգանակագույն երանդ, նշանակում է սկսվել է հասունացումը և մոտենում է քաղի ժամկետը: Քա-

Նկ. 19. Պտուղների բաղի եղանակները.

1 — ելակի քայր: 2 — խնձորի քայր:

ղելու ընթացքում հարկավոր է խնձորի, տանձի, դեղձի, սերկևիլի, ծիրանի պտուղները վերցնել ձեռքի ամփում և բռնելով պտղակոթունից ոլորել ձախից-աջ, քիչ վեր բարձրացնել և պոկել պտղակոթը ճյուղերից, ապա զգուշորթյամբ դնել դամբյուղի կամ դուլի մեջ: Բալի և կեռասի պտուղները հավաքելիս լավ է օգտագործել մկրատ, որպեսզի փնջաճյուղերը չվնասվեն:

Բերքահավաքի ժամանակ չի թուլատրվում բարձրանալ ճյուղերի վրա, այլ պետք է օգտագործել սանդուղքներ: Առաջինը պետք է հավաքել ներքևի ճյուղերի, ապա աստիճանաբար հավաքել վերևի ճյուղերի բերքը:

Մոռի, հաղարջի, կոկոշի պտուղները պետք է հավաքել

առանձին-առանձին, պտղակոթուններով, իսկ կաքմիր հաղարջը ողկույզներով: Հատապտուղներից ելակի բերքահավաքը պետք է կատարել աստիճանաբար՝ 2—3 օրը մեկ անգամ, որովհետև նրա պտղակիրների վրա պտուղները հասունանում են ոչ միաժամանակ:

Մի շարք ծառատեսակների առողջ պտուղները դեռ չհասունացած թափվում են, դա հիմնականում բացատրվում է նրանց պտղակոթունի թուլությամբ: Այդ երևույթի դեմ պայքարելու նպատակով ստեղծվել են որոշ պրեպարատներ, որոնց գործադրումը վերացնում է վաղաժամ պտղաթափումը: Այդպիսի պրեպարատներից են ալֆա-նավթիլքացախաթթուն, նրա կալիական աղը և այլն: Նրանք ծառերին չեն վնասում և պտուղներին ավելորդ համ չեն տալիս: Լուծույթը պատրաստում են մեկ լիտր ջրին խառնելով 10—12 մգ ալֆա-նավթիլքացախաթթու և ապա ծառերը սրսկում մասսայական բերքահավաքից 20 օր առաջ: Սրսկումները պետք է կատարել վաղ առավոտյան կամ երեկոյան:

Նշված պրեպարատները կարելի է ձեռք բերել համապատասխան խանութներից:

ՊՏՈՒՂՆԵՐԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ ԵՎ ՎԵՐԱՄՇԱԿՈՒՄԸ

Պտուղների օգտագործման սեզոնայնությունը վերացնելու գործում, կարևոր նշանակություն ունի նրանց ճիշտ պահպանումը ձմռան ամիսներին: Խնձորենու և տանձենու ուշահաս սորտերի (Ռենետ Շամպայնի, Ռենետ Սիմիրենկո, Սեն Ժերմեն, Չմեռնուկ և այլն) պտուղները մեր պայմաններում պահվում են մինչև մայիս-հունիս ամիսները, իսկ տանձենու և խնձորենու աշնանային սորտերի պտուղները պահվում են 2—3 ամիս: Միրանի, դեղձի, սալորի, բալի, կեռասի և հատկապես հատապտուղների պտուղները հնարավոր չէ պահել 2—4 շաբաթից ավելի:

Թարմ պտուղները հանդիսանում են կենդանի օրգանիզմներ, որոնք պահպանման ընթացքում շարունակում են իրենց կենսական պրոցեսները և ենթարկվում են մի շարք բիոքիմիական փոփոխությունների, ուստի պտուղների պահպանու-

մը որոշ չափով կախված է նաև մառանի (պահեստի) ջերմության աստիճանից:

Պատուղների պահպանման համար մառանում ջերմաստիճանը պետք է լինի $+1^{\circ}$, դրանից բարձր լինելու դեպքում պատուղների շնչառությունը արագանում է, որի հետևանքով շուտ գերհասունանում են և երկար չեն դիմանում:

Մառանում ջերմաստիճանը 0 -ից ցածր լինելու դեպքում պատուղները կարող են սառել, որը և բացասաբար կանդադարանա նրանց որակի վրա: Բացի այս ամենից, պտղապահեստներում օդի հարաբերական խոնավությունը պետք է լինի $85-90\%$: Օդի խոնավությունը պակաս լինելու դեպքում պատուղները արագ դուրս շնչառում են կատարում ու կորցնում քաշը և թուամում, իսկ շափից ավելի խոնավ լինելու դեպքում մառանում կարող են առաջանալ զանազան հիվանդություններ:

Պահպանման ժամանակ անհրաժեշտ է, որպեսզի ջերմության և խոնավության նշված պայմանները լինեն համահավասար: Դրանցից մեկի ավել կամ պակաս լինելը բացասական ազդեցություն կունենա պատուղների պահպանման վրա: Մառանում պետք է պահպանել նաև օդափոխության կանոնները: Ինչպես կանգնած օդը, այնպես էլ ուժեղ օդափոխությունը նույնպես կարող են բացասաբար անդրադարձնալ պատուղների որակի և պահպանման վրա:

Պտղապահեստների կառուցվածքը և սահմանումը: Պահեստները լինում են բնական և արհեստական ստեղծամբ: Բնական ստեղծամբ պահեստները լինում են կիսապատնափոր և գետնափոր՝ նկուղների ձևով: Այդպիսի պահեստներում անհրաժեշտ ջերմություն են պահում գլխավորապես օդափոխություն կատարելու միջոցով: Բնական ստեղծամբ պահեստներ կարող են ունենալ բոլոր անտեսությունները:

Բնական ստորգետնյա պահեստները կարելի է կառուցել հողի մեջ $1-1,5$ մ խորությամբ: Այդպիսի պահեստ պետք է կառուցել այնպիսի վայրերում, որտեղ հողաշերտը ամուր է, և ստորերկրյա ջրերը բարձր չեն: Դրանք կարող են լինել տարբեր մեծության, նայած տնտեսության կարիքին: Նրանց պատերը կարելի է պարաստել փայտից կամ աղյուսից:

Օդափոխության համար պատրաստում են նաև փայտյա խողովակներ՝ 10×10 սմ տրամագծով, որի ծայրը նկուղից դուրս է գալիս հողի երեսը: Նրա վրա պետք է պատրաստել փակելու հարմարանք, ցանկացած ժամանակ օդանցքը բացելու և փակելու համար: Նկուղում ջերմությունը միապաղաղ պահելու նպատակով նրա պատերի արտաքին մասերը պետք է ծածկել հողով կամ շլաքով: Այնուհետև ներսում պատրաստվում են դարակներ, պատուղները պահելու համար:

Նախքան բերքը նկուղում տեղավորելը, հարկավոր է մեկ ամիս առաջ այն լավ մաքրել և դարակները արևի տակ չորացնել ու ախտահանել:

Ախտահանումը կատարում են կաուստիկ սոդայի 10% -ոց լուծույթով, որից հետո սպիտակեցնում կրակաթով՝ $2,5$ կգ կիր և 50 գ պղնձալոջապ խառնելով մեկ դույլ ջրին:

Պահեստում հնգափոր պտուղները տեղավորում են արկղերով: Արկղերը պետք է դասավորել պատերից $40-50$ սմ հեռավորության վրա: Արկղերը պահեստներում այնպես են դասավորում, որ նրանց բարձրությունը լինի շուրջ $2-2,5$ մ, իսկ արկղերի և առաստաղի մեջ տարածությունը՝ $40-50$ սմ:

Պտուղների չորացումը: Որոշ պտղատեսակներ չորացած վիճակում ոչ միայն չեն կորցնում իրենց լավագույն հատկությունները, այլև ավելի է լավանում նրանց որակը:

Պտուղները կարելի է չորացնել արևի տակ: Նախքան չորացնելը խնձորենու և տանձենու պտուղները անհրաժեշտ է լվանալ, որից հետո կտրել և բաժանել մի քանի մասերի, նայած պտուղների խոշորությանը: Այնուհետև կարելի է չորացնել ինչպես կեղևի և միջուկի հետ միասին, այնպես էլ մաքրված վիճակում: Միրանի և դեղձի պտուղները չորացնում են ինչպես ամբողջությամբ՝ կորիզով, այնպես էլ առանց կորիզի և մասերի բաժանած: Նրբամիջ դեղձի բարձրորակ չիք պատրաստելու համար անջատում են նաև կեղևը:

Չորացման ընթացքում, որպեսզի պտուղները չսեանան, հարկավոր է պարաստել կերակրի աղի թույլ լուծույթ՝ մեկ դույլ ջրի մեջ լուծել $100-150$ գ աղ: Այնուհետև չորացման համար առանձնացված պտուղները ընկղմում են լուծույթի

մեջ, որից հետո հանում ու փռում են մաղերի, սկուտեղների, բրեղենտի վրա այն հաշվով, որ յուրաքանչյուր մեկ մետր քառակուսի տարածության վրա փռվի 5—10 կգ պտուղ։ Կարելի է շորացնել նաև հատապտուղները, որոնցից կաբելի է պատրաստել կիսեղներ ու զանազան էքստրատներ։ Նախքան շորացնելը հարկավոր է պտուղները խնամքով տեսակավորել, հեռացնելով փտած, խակ, ճխլված և գերհասունացած պտուղները, բաժակաթերթիկները և պողպտները։ Հատապտուղների շորացումը կատարում են պլիտանների կամ ոռոսական վառարանների վրա, սկզբում՝ 40—50°, իսկ հետագայում 50—60° ջերմության պայմաններում։ Չորացնելու ընթացքում պտուղները պետք է խառնել, եթե շորացած պտուղը ձեռքով սեղմելիս նրանից հյութ չի դուրս գալիս, նշանակում է այն շորացել է։ Հատապտուղները կարելի է շորացնել նաև արևի տակ, փոքրով մեկ շերտով սկուտեղի կամ մաղերի վրա ու ամեն օր խառնել, որպեսզի բոլորս չառաջանա։ Չորացրած պտուղները անհրաժեշտ է պահպանել չոր և սառը նկուղներում։

Տարբեր տեսակի 10 կգ թարմ պտղից ստացվող լիւրը.

խնձորից 1—2 կգ
տանձից 2—2,5 կգ
բալից և
կեռասից 1,5—2 կգ
սալորից 2—2,5 կգ
Ելակից 1—1,2 կգ
մոռից 1—1,2 կգ
հաղարջից 1—1,2 կգ
ծիրանից և
դեղձից 1,5—2 կգ

Պտուղների վերամշակումը։ Պտուղներից և հատապտուղներից պատրաստած մթերքները լինում են շատ արժեքավոր և բարձր որակի։ Պտուղներից կարելի է պատրաստել պյուրե, ջեմ, պովիդլ, ժելե, մարմելադ, մուրաբաներ, հյութեր, ինչպես նաև ալկոհոլային տիպի խմիչքներ։

Ջեմի պատրաստումը։ Ջեմ պատրաստելու նպատակով

կարելի է օգտագործել ինչպես պտուղներ, այնպես էլ հատապտուղներ։ Ջեմը պատրաստում են կարված պտուղները շաքարի հետ եփելով, Սոացումը տևում է 20—30 րոպե։ Մոռի, ելակի, բալի, կեռասի, դեղձի ջեմ պատրաստելիս մեկ կիլոգրամ մրգին խառնում են 1 կգ շաքարավազ, իսկ խնձորի, սերկեի, սալորի, ծիրանի համար՝ 1,2 կգ։ Եփած ջեմը լցնում են ապակյա անոթների մեջ պահում սառը տեղում։

Պովիդլոյի պատրաստումը։ Պովիդլոյի պատրաստման համար կարելի է օգտագործել ինչպես առողջ պտուղներ, այնպես էլ ջարդվածը և ճխլվածները։ Նախքան եփելը պտուղները մաքրում են, հեռացնելով փտած և հիվանդ պտուղները, ապա այն լցնում է մալապատ թասերի մեջ ու վրան ավելացնում քիչ քանակությամբ ջուր և եփում դանդաղ ալյովոդ կրակի վրա։ Եփելուց հետո անհրաժեշտ է այն մաղերով քամել, ապա նորից եփել 5—10 րոպե և աստիճանաբար ավելացնել շաքարավազ (1 կգ մրգին 600—800 գ) ու շարունակել եփել։ Պովիդլոյի պատրաստ լինելը ստուգում են ափսեի մեջ, եթե եփվածը սառելուց հետո չի տարածվում ամանի մեջ, ապա այն համարվում է եփված, Այն պտուղները, որոնց մեջ թթվությունը պակաս է, եփելուց հետո կարելի է ավելացնել լիմոնաթթու, 1 կգ շաքարին 2—3 գ հաշվով։ Պատրաստի մթերքը կարելի է լցնել բանկաները և փակել մետաղյա կափարիչներով։

Բալենու և կեռասենու մուրաբաների պատրաստումը։ Մուրաբաների պատրաստման համար լավ են բալենու, Վլադիմիրսկայա, Շուբինկա, Լյուրսկայա, Պոգրեյսկայա, Արտաշատի, Կոտայքի և հատկապես Սիսիանի անդալան սորտերի պտուղները։ Իսկ կեռասենու սորտերից բարձրորակ մուրաբաներ ստացվում է Դրոգանի դեղին, Դենիսենի դեղին սորտերի պտուղներից։ Բալի և կեռասի մուրաբաներ կարելի է պատրաստել կորիզներով և առանց կորիզների։ Բալի մեկ կիլոգրամ պտղի հետ խառնում են 1,2 կգ, իսկ կեռասինը 1,1 կգ շաքարավազ և վրան ավելացնում են մեկ թեյի բաժակ ջուր և եփում դանդաղ ալյովոդ կրակի վրա։

Կորիզավոր պտուղները եփելու դեպքում, պտուղները

պետք է լցնել նախօրոք պատրաստված շաքարահյութի մեջ՝ 1 կգ պտղին 900 գր շաքարավազ և 2 բաժակ ջուր ու այդ վիճակում թողնում են 3—4 ժամ, որից հետո եփում են 7—10 րոպե, ապա հյութը առանձնացնում պտուղներից ու առանձին նորից եփում 7 րոպե: Պտուղները նորից լցնում են եփած հյութի մեջ և ավելացնում շաքարի մնացած 400 գ և շարունակում եփելը մինչև նրա պատրաստ լինելը: Եփելուց հետո արոմատի համար կարելի է ավելացնել վանիլին, իսկ շաքարակալելուց խուսափելու համար յուրաքանչյուր 1 կգ շաքարավազին ավելացնել 1—2 գ լիմոնաթթվային աղ:

Ելակի, մոռի և հաղարջի մուրաբաների պատրաստումը: Ելակից բարձրորակ մուրաբաներ են ստացվում Բելալա, Անանասայա, Ռոշչինսկայա, Միսովկա և Վիկտորիա սորահերի պտուղներից, ինչպես նաև մոռի և հաղարջի տեսակներից ու սորտերից: Նախքան պտուղները եփելը անհրաժեշտ է մաքրել և հեռացնել նրանց պտղակոթունները և բաժակաթերթիկները, ապա պտուղները լցնել էմալապատ թասերի մեջ և վրան ցանել շաքարավազ: Այդ վիճակում թողնել ելակի պտուղները 4—5, մոշինը և հաղարջինը՝ 6—8 ժամ տեղում: Այնուհետև, մինչև հյութի երեւալը, որից հետո պտուղները հյութի հետ միասին լցնել թասերի մեջ ու եփել դանդաղ ալրով: Կրակի վրա: Այդ ընթացքում պետք է սխառնատիկաբար հեռացնել առաջացած փրփուրը: Յուրաքանչյուր 1 կգ ելակի և մոռի պտուղներին անհրաժեշտ է 1,5 կգ շաքարավազ և կես բաժակ ջուր, իսկ հաղարջինը՝ 1,8—2 կգ շաքարավազ և կես բաժակ ջուր: Եփելու վերջում յուրաքանչյուր 1 կգ շաքարի համար ավելացնում են 1—2 գ լիմոնաթթու: Հաղարջի մուրաբա պատրաստելիս կարելի է առաջին հերթին պատրաստել շաքարահյութը և ապա նոր պտուղները լցնել նրա մեջ և եփել:

Հյութերի պատրաստումը: Այդ նպատակի համար անհրաժեշտ է վերցնել լավ հասունացած պտուղներ և հատապտուղներ, որոնք փչացած և բորբոսնած չեն: Պտուղները տեսակավորելուց հետո լվանում են, ապա անցկացնում մսի մեքենայով կամ պտղի մամլիչներով: Որպեսզի ստացած փլուշից արժատիկ և ներկող նյութերը լավ անջատվեն, այն կարելի

է 15—20 րոպե ֆիլտրել, ապա լցնել ապակյա անոթի մեջ, փակել և 15—20 րոպե 80—85° ջերմության պայմաններում ենթարկել պաստերիզացիայի: Տարբեր պտուղներից ստացվող հյութերի %-ը՝

Խնձորից— 60 %
Բալից— 60—65 %
Կերասից և
Ելակից— 70 %
Մոռից— 55—60 %
Հաղարջից— 45—50 %

ՊՏՂԱ-ՀԱՏԱՊԱՏՈՒՄԵՐ, ԲՈՒՅՄԵՐ, ՎԱՍԱՍՏՈՒՆԵՐԸ,
ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՊԱՅՔԱՐԸ ՆՐԱՆՑ ԴԵՄ

Պայքարի միջոցառումներ խնդրենու, տանենու և սերվել-
լենու վնասառուների և հիվանդությունների դեմ

Բույսերի պարգայման ֆենոֆազերը	Կիրառվող միջոցառումները	Որ վնասառուների և հիվանդությունների դեմ է ուղղված
1	2	3
Միջին բուրբոնների ուղիներ	Մրսկել ԳնՕԿ-ի 1 % լուծույթով	Լվինների, պոլիանների, տզերի ձվերի, վաճա- նակիների, կեղծ վաճառակիրների, խնձորենու ցեղի (ձմռան ստադիայում) և լոս հիվանդության
Բուրբոնները ուտելու և կա- նալ կոնտակտ երևալու շրջ- անում	Մրսկել 3 % բորբոսյան հեղուկով	Փոս, փտում, տարբեր տեսակի և այլ բնավորության տիպի հիվան- դությունների (այն շրջանում, որտեղ ծա- ռերը խիստ վարակվում են նշված հիվանդություններով)

1	2	3
Բուրբոնների բացման շրջանում (միջին ծաղ- կելը)	Մրսկել 1 % բորբոսյան հեղուկով ալի- լացնելով նրա վրա վրա 0,3 % կարբոֆոս և 0,7 % ԳԳՏ-ի 30 % թրջվող փոշի	Նույն հիվանդությունների, լվինների, տիբների, վաճառակիրների, կեղծ վաճառակիրների, ծաղկակիրների, երկարակնձիթ բզեզների և այլ կրծող վնասա- ռուների
Ծաղկումը վերջանալուց հետո (պսակաթերթիկները թափվելուց հետո)	Մրսկել 1 % բորբոսյան հեղուկով նրա հետ խառնելով 0,2 % ֆոսֆամիդ* ուղղոր 0,3 % քլորոֆոս** (75 %-անոց)	Փոս, փտում և այլ հիվանդությունների խնձորենու և տանձենու սղոցողների, ցեցի, տերևակեր վնասառուների, վաճառակիրների, կեղծ վաճառակիրների (թափառող ստադիա- յում), լվինների, պոլիանների, տզերի, երկա- րակնձիթ բզեզների և այլ վնասառուների
Ծաղկումը վերջանալուց 30—15 օր հետո	Մրսկել 1 % բորբոսյան հեղուկով, նրա վրա ալիլացնելով 0,3 % քլորոֆոս կամ 1 % ԳԳՏ-ի 30 % թրջվող փոշի, կամ 1 % էնտոքսակտերին, կամ 0,3 % կարբոֆոս, կամ նիկոտին սուլ- ֆատ***, կամ 0,2 % ֆոսֆամիդ****	Բուրբոնները նշված վնասառու- ների և հիվանդությունների, ինչպես նաև պտղակիրների դեմ

* Ցուցվածքով չլինելու դեպքում նրան կարելի է փոխարինել կարբոֆոսով, 0,3 % կամ 0,1 % թիոֆոսով, կամ
0,2 % մետաֆոսով,

** Քլորոֆոս չլինելու դեպքում այն կարելի է փոխարինել 0,7 % ԳԳՏ 30 % թրջվող փոշիով կամ 0,3 % սեֆնով:

*** Վաղահաս սորտերի վրա:

**** Ուշահաս սորտերի վրա:

1	2	3
Պտուղները ընկույզի մեծության համեմատ (կամ ծաղկումը վերջանալուց 23—25 օր հետո)	Սրվել 1 % բորբոսյան հեղուկով նրա վրա ավելացնելով 0,3 % սնկն կամ սուլֆատ (ըստ պրեպարատի), կամ 0,3 սուլֆատ (ըստ պրեպարատի), կամ 0,3 կարբոֆոս*)	Նույն վնասատուների և հիվանդությունների դեմ
Ամառվա ընթացքում	Յուրաքանչյուր 15 օրը մեկ անգամ (հովտային շրջաններում) սրվել 0,3 % քլորոֆոսով կամ 0,3 % սնկնով, կամ 1 % էնտերեկտերիեով	Պտղակերների դեմ
Ամառվա ընթացքում	Կաղմակերպել բերդոգիական պաշար աֆեկինուս պարպիտի միջոցով:	Բրդապատ լվիճի դեմ վարակված շրջաններում (Նոյեմբերյան, Բշեան, Դամշադին)
	Սրվել 0,3 % էֆիրուլֆոնատով կամ 1 % կուլտիդ ծծումբով, կամ 0,2 % կելտանով կամ 0,3 % Բերդնով	Տիգերի դեմ*:

*) Հատկապես այն վայրերում, որտեղ խնձորենին և տանձենին վաղուհիվում են աղեր ու գ.

Կորիզավար պտղատու ծառերի (ճիթանենի, գեղձենի, սալորենի, բալենի և կեռասենի) վնասատուներ և հիվանդությունների դեմ պայքարի միջոցառումները

1	2	3
Մինչև բողբոջների ուռչելը	Սրվել ԴՆԾ4-ի 1 % լուծույթով	Լվիճենների, տիգերի ձվերի, կորիզավորների ցեղի, վաճառակիրների, կեղծ վաճառակիրների ձևերով ստադիաների
Բողբոջների բազմելուց մինչև ծաղկելը	Սրվել 0,75 % բորբոսյան հեղուկով, ավելացնելով նրա վրա 0,3 % Նիկոտին սուլֆատ կամ 0,2 % կարբոֆոս, կամ 0,1 % ֆոսֆամիդ և 0,2 % քլորոֆոս, կամ 0,7 % ԴՆՏ-ի 30 % Բրզվող փռոշ	Մակուղեն բծավորության, դեղձենու գանդրատուլյան, մոնիխալ ալրվածքների, սալորենու գրպանիկ և ժանգ հիվանդության, Լվիճենների, վաճառակիրների սալորենու սրբոցող, սալորենու երկարակնճիթի և այլ հիվանդությունների դեմ
Ծաղկումը վերջանալուց հետո (Պսակաթևերից լրիվ թափվելուց հետո)	1 % բորբոսյան հեղուկին ավելացնել 0,3 % քլորոֆոս, կամ 0,7 % ԴՆՏ-ի 30 % Բրզվող փռոշ սուլֆատ, խիզ գեղձենու վրա 0,1 % ֆոսֆամիդ	Բուրդ վերջ նվաճ վնասատուների և հիվանդությունների դեմ, խիզես նաև ցեղերի և այլ տերմակեր վնասատուների դեմ

Այն շրջաններում, որտեղ կարմիր և գորշ տղերը մասսայական բազմանում են խնձորենու վրա:

Որպես կանոն բուրդ տեսակի բուժումները պտղատու աչքում պետք է դադարեցնել բերքահավաքից 30—45 օր առաջ:

1	2	3
Պատուները կազմա- կերպվելու շրջանում կամ ծաղկումը վերջա- նալուց 10—15 օր հետո	Սրահել վերը նշված նույն բուժանյութերով ու դոզաներով	Նույն վնասատուների և հիվանդությունների դեմ
Նախորդ բուժումից 10—15 օր հետո	Սրահել 1 % բորբոսյան հեղուկով, ավելացնելով 0,3 % քլորոֆոս և 0,3 % նիկոտին սուլֆատ	Բուլոր վերը նշված վնասատուների և հիվան- դությունների դեմ, ինչպես նաև պտղակերների և այլ տերմակեր վնասատուների, բալնու ճանճի դեմ
Ամառվա ընթացքում	Սրահել կոնտակտ բուսական բուժա- նյութերով և քլորոֆոսի 0,3 % լուծույթով	Դեղձենու, սալորենու, ծիրանենու լվիճների դեմ, ինչպես նաև սալորենու և այլ պտղա- կերների, բալնու ճանճի ու այլ վնասա- տուների դեմ

**Պայմարի միջոցառումներ հատապտուղների (ելակ, մոռենի, հաղարջների, կուկուշների) վնասատուների և
հիվանդությունների դեմ**

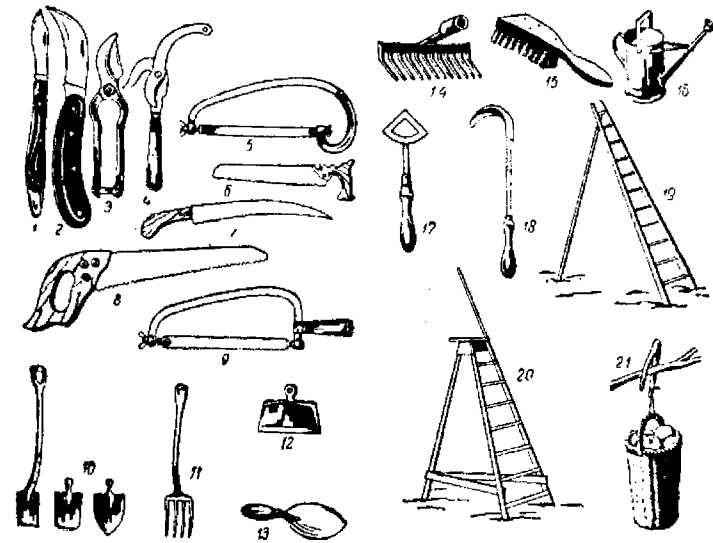
1	2	3
Մինչև բուրբոսների առկելը	Սրահել ԴՆՍ-ի 1 % լուծույթով	Անտրակնոզի, սպիտակ բծավորության, լվիճների, վահանակիքների, կեղծ վաճա- նակների դեմ
Բուրբոսների բացվելու շրջանում (մինչև ծաղկումը)	Սրահել բորբոսյան հեղուկի 1 % լուծույ- թով, ավելացնելով 0,3 % քլորոֆոս կամ 0,7 % ԴԿՏ 30 % թրջվող փոշի, կարբոֆոս 0,2 % կամ թիոֆոս 0,1 %-անոց	Նույն հիվանդությունների և վնասատուների, ինչպես նաև լվիճների, տիզերի, հրաքիթե- ների, պղտղների, գիտոր առաջացողների և ծանգի դեմ
Նույն ֆազայում	1 % կուլտի ծծումբի սուս- պենզիայով կամ կալցիում պր- եկուլֆերի 0,5 % խառնույթ լուծույթով	Ժանգի և տիզերի դեմ (ուժեղ վարակված անկալքներում)

1	2	3
Սաղկամից հետո	Արակի բորդյան հողուկի 1 %-ոց լուծույթով, ավելացնելով 0,7 %-ոց ԴՏՏ 30 % թրվող փոշի կամ 0,3 % ֆլուորիտ 0,1 % ֆոսֆատիտ, կամ 0,3 %-ոց կարբոնատ	Անտրակնոցի, սպիտակ բծավորության, ժանդի, կովտոնեու հրաթիթեպի, տերևադուներ, երկրաչափի, սղոցողների և ուրիշ տեղակիր վնասատուների, ինչպես նաև լվիճների, սպերի և վաճանակիրներին թնթորների դեմ
Բերքահավաքից հետո	Վերը նշված բուժանյութերով	Աղցողների, գիտոր առաջացողների, ուտալ-նատիկների, լվիճների, անտրակնոցի և սպիտակ բծավորության դեմ
Ելակի բերքահավաքից հետո	Արակի ֆոսֆատիտի 0,2 %-անոց լուծույթով	Տղերի և ականոց ճանճերի դեմ

ՊՏՂԱՏՈՒ ԱՅԴՈՒ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐԸ

Այգում կատարվող աշխատանքների համար յուրաքանչյուր այգետեր պետք է ունենա անհրաժեշտ գործիքներ, որոնք օգտագործվում են տարբեր նպատակներով:

Ստորև բերվում է այդ գործիքների նկարները և նրանց օգտագործման նպատակը (նկ. 20):

Նկ. 20. Այգում օգտագործվող գործիքները.

1 — Աչքապատվաստի դանակ, 2 — աչքու դանակ, 3 — աչքու մկրատ (սեկատոր), 4 — օգալին սեկատոր (ամրացվում է փայտյա ձողերի վրա), 5 — 6 — 7 — 8 — աչքու սղոցներ, 9 — օգալին սղոց, 10 — աչքու բահեր (տարբեր ամրության դրոնտի համար), 11 — աչքու եղան (փորելու համար), 12 — հողուրագ, 13 — շղրիկ, 14 — ձեռքի փոցի, 15 — մետաղյա խողանակ բեր կեղևը մաքրելու համար, 16 — աչքու ցնցուղ, 17 — 18 — քերիչներ (բույսեր մաքրելու համար), 19, 20 — աչքու սանդուղքներ, 21 — վամբուղ բերքահավաքի համար:

**ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ՊՏՂԱՏՈՒ ՏՆԿԱՐԱՆՆԵՐԸ, ՈՐՏԵՂԻՑ
ԿԱՐԵԼԻ Է ՁԵՌՔ ԲՆՐԵԼ ՏՆԿԱՆՅՈՒԹ**

ՏՆԿԱՐԱՆԻ ԱՆՎԱՆՈՒՄԸ	ՇՐՋԱՆԸ
Առինջի ստղատնկարանային սովխոզ	Արավյան
Մեղրուտի » »	Կիրովյան
Արդականի » »	Հրազդան
Նեգիշայի » »	Մասիս
Ուշանի » »	Աշտարակ
Գլաձորի » »	Սղեղնաձոր
Էջմիածնի սիստական տնկարան	Էջմիածին
Արարատի » »	Արարատ
Ալյեհճովտի » »	Իգևան
Հենինականի » »	Հենինական
Գորիսի » »	Գորիս
Վարդենիսի » »	Վարդենիս
Սովինարի » »	Մարտոմի
Նոր-Խաբրերդի » »	Մասիս

Ի ՈՎ Ա Ն Ի Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Կերածություն	3
Պողա-հատապողային բույսերի կառուցվածքը	5
Պողատու ծառերի հատակային շրջանները	11
Հայաստանում աճող պողա-հատապողային բույսերի	
զլխավոր ցեղերը	14
Հնդավորներ	14
Կորիզավորներ	16
Հնդկապողայիններ	19
Չոր մերձարևադարձային կուլտուրաներ	21
Հատապողայիններ	23
Այլ կուլտուրաներ	26
Տնամերձ տարածություններում օգտագործվող սորտերը	28
Խնձորենու սորտերը	28
Տանձենու սորտերը	32
Միրաննու սորտերը	35
Դեղձենու սորտերը	36
Սալորենու սորտերը	37
Բալենու սորտերը	39
Կեռասենու սորտերը	40
Նյակի սորտերը	41
Հաղարչենու սորտերը	42
Մոռենու սորտերը	43
Կոկոռչենու սորտերը	44
Պողա-հատապողային բույսերի բաղմանքի և հասնակները	44
Տնամերձ հողամասի օգտագործումը	53
Պողատու այգու հիմնումը	55
Տնկիների ընտրությունը	55
Տեղի նախապատրաստումը	57
Տնկման ժամկետները	58
Սորտերի դասավորումը այգում ըստ փոշոտիչների և փոշոտվողների	60
Երիտասարդ ծառերի խնամքը	60
Պողարեղող այգու խնամքը	68
Բուլկային պողատու ծառերի մշակությունը	78
Հատապողայինների մշակությունը	78
Պտուղների բերքահավաքը	84
Պտուղների պահպանումը և վերամշակումը	87
Պողա-հատապողային բույսերի վնասատուները, հիվանդությունները և պայքարը նրանց դեմ	94
Պողատու այգու անհրաժեշտ պարօրհները	101
Հայկական ՍՍՀ պողատու տնկարանները, որտեղից կարելի է ձեռք բերել տնկանյութեր	102

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՆՈՐԱՅՐԻ ՇԱՀՆՅԱՆ
Տեամերձ պտղաբուծություն

խմբագիր՝ Ա. Ա. Տիտանյան
նկարիչ՝ Ա. Մովսիսյան
Դեզ. խմբագիր՝ Օզ. Ա. Ասատրյան
Տեխ. խմբագիր՝ Վ. Ս. Խալաթյան
Վերստուգող սրբագրիչ՝ Գ. Գ. Դավաթյան

Հանձնված է արտադրության 1/X 1970 թ.:

Ստորագրված է տպագրության 10/IX 1971 թ.:

Թուղթ տպադրական № 2 84 × 108¹/₃₂ տպագ. 3,25 մամ. = 5,46 պայմ.

մամ., հրատ 4,7 մամ., պատվեր 430, գինը՝ 20 կ. ՎՅ 07108

Տպաքանակ 3000:

«Հայաստան» հրատարակչություն, Երևան—9, Տերյան 91:

ՀՍՍՀ Մինիստրների սովետի մամուլի պետական կոմիտեի

պոլիգրաֆարդյունաբերության վարչության № 7 տպարան,

Երևան, Տերյան 127: